

UNIVERZITET CRNE GORE
INSTITUT ZA STRANE JEZIKE

Sanja Tomović

**IMENIČKE SLOŽENICE U ENGLISKOM I NJIHOVI PREVODNI
EKVIVALENTI U CRNOGORSKOM JEZIKU**

MAGISTARSKI RAD

Podgorica, 2012.

PODACI I INFORMACIJE O MAGISTRANTU

Ime i prezime: Sanja Tomović

Datum i mjesto rođenja: 30. 12. 1984, Podgorica

Naziv završenog osnovnog i specijalističkog studijskog programa i godina diplomiranja:

Univerzitet Crne Gore, Filozofski fakultet - Odsjek za engleski jezik i književnost, 2008.

Institut za strane jezike, specijalistički studij za prevođenje, 2010.

INFORMACIJE O MAGISTARSKOM RADU

Naziv postdiplomskog studija: Magistarski studij za prevođenje

Naslov rada: Imeničke složenice u engleskom i njihovi prevodni ekvivalenti u crnogorskom jeziku

Fakultet/Akademija na kojem je rad odbranjen: Institut za strane jezike

UDK, OCJENA I ODBRANA MAGISTARSKOG RADA

Datum prijave magistarskog rada: 08. 10. 2012.

Datum sjednice Vijeća univerzitetske jedinice na kojoj je prihvaćena tema: 21. 03. 2011.

Komisija za ocjenu teme i podobnosti magistranta: doc. dr Nataša Kostić, prof. dr Slavica Perović, prof. dr Igor Lakić

Mentor: doc. dr Nataša Kostić

Komisija za ocjenu rada: doc. dr Nataša Kostić, prof. dr Slavica Perović, prof. dr Igor Lakić

Komisija za odbranu rada: doc. dr Nataša Kostić, prof. dr Slavica Perović, prof. dr Igor Lakić

Datum odbrane: 24. 12. 2012.

Datum promocije:

PREDGOVOR

“We tie knots and bind up words in double meanings, and then try to untie them.”

(Seneca: 1917: 293)

Jezik je sklon konstantnim promjenama i stalno pronalazi nove načine da nadograđuje svoj leksikon. Stoga je tvorba riječi kao lingvistička disciplina veoma zanimljiva i zahvalna za naučnoistraživački rad. Kompozicija, odnosno tvorba složenica, je najproduktivnija vrsta nastanka riječi u engleskom jeziku. Ovaj rad fokusira se na najfrekventniji tip složenica, imeničke složenice, njihovo definisanje i lingvističke analize u engleskom i crnogorskom jeziku. U radu su prikazani prevodni ekvivalenti engleskih imeničkih složenica u crnogorskom nađeni u izabranom korpusu i konačni rezultati i zaključci kontrastivne analize. U radu je prikazan i model za analiziranje i razumijevanje značenja složenica koji je zasnovan na postulatima kognitivne lingvistike.

Rad je namijenjen svim ljubiteljima lingvistike i prevodilaštva, a posebno kontrastivne analize. Za njega će vjerovatno prvenstveno biti zainteresovani studenti lingvistike, ali i svi oni koji su fascinirani načinom na koji se jezik svakodnevno razvija i koji žele da ovu oblast istražuju. Nadam se da će rad poslužiti ne samo da informiše, već i da inspiriše zainteresovane da se ovom oblašću detaljnije bave.

Na kraju, dugujem posebnu zahvalnost mentorki doc. dr Nataši Kostić na velikoj podršci i stručnim savjetima tokom izrade ove teze.

Autorka

IZVOD RADA

Ovaj rad se bavi proučavanjem imeničkih složenica u engleskom jeziku i njihovih prevodnih ekvivalenata u crnogorskom na osnovu izabranog jezičkog korpusa. Najčešći tip engleske imeničke složenice je kombinacija imenica+imenica i ona u radu zauzima najviše prostora. Naime, najproduktivniji tip engleske imeničke složenice upoređivali smo i na nivou kognitivnih domena, koji su detaljno opisani, i na nivou strukture, dok smo periferne tipove upoređivali samo na nivou strukture. Cilj ovog rada je prikazivanje uporednih opisa i lingvističkih analiza imeničkih složenica u engleskom i crnogorskom jeziku, sprovođenje kontrastivne analize na dva nivoa (nivo kognitivnih domena i nivo strukture) na osnovu modela koji smo zasnovali na principima kognitivne lingvistike i na osnovu tekstova različitih žanrova, i na kraju, prikazivanje rezultata i zaključaka dobijenih iz analize. Poređenje engleskih imeničkih složenica sa crnogorskim na osnovu prevodne ekvivalencije pokazalo je da crnogorski jezik nije sklon kompoziciji za razliku od engleskog i da je najčešći prevodni ekvivalent sintagma. S druge strane, analiza na nivou kognitivnih domena pokazala je da svi prevodni ekvivalenti u crnogorskom jeziku funkcionišu u istim domenima kao i imeničke složenice čiji su ekvivalenti. U radu su dati i statistički rezultati analize, kao i niz reprezentativnih primjera originala i prevoda. Dakle, suštinska namjera ovog rada je da na jedan koncizan način predstavi lingvističke opise imeničke složenice oba jezika, kao i rezultate dobijene iz kontrastivne analize, u jednu cjelinu koja će biti zanimljiva ljubiteljima lingvistike i prevodilaštva, ali i dati jedan skroman doprinos oblasti kontrastivne analize ova dva jezika.

Ključne riječi: engleski jezik, crnogorski jezik, kompozicija, imeničke složenice, prevodni ekvivalent, formalni korespondent, kontrastivna analiza, kognitivni domeni, kontekst

ABSTRACT

The thesis deals with an analysis of English noun compounds and their translation equivalents in Montenegrin language found in a language corpus. The most frequent type of English noun compounds is a combination of two nouns and we are mostly focused on it. In fact, we contrast noun + noun compounds at the level of cognitive domains, which are described in detail, and at the level of structure, while peripheral types of noun compounds are contrasted only at the structural level. Therefore, the aim of the thesis is to present descriptions and linguistic analyses of English and Montenegrin noun compounds and to compare them. Apart from that, the aim of the thesis is to carry out contrastive analysis at two levels (the level of cognitive domains and the level of structure) on the basis of the language corpus made up of different genre categories, and by means of a model created on the basis of the principles of cognitive linguistics. Finally, its aim is to provide conclusions and results from the analyses at both levels. The contrastive analysis has shown that our language, unlike English, is not prone to composition, and that the most frequent translation equivalent in Montenegrin is phrase. On the other hand, the analysis at the level of cognitive domains has shown that English noun compounds and their translation equivalents in Montenegrin function in same domains. In addition, we have provided charts with statistics, as well as representative English examples and their translation equivalents. Therefore, the purpose of the thesis is to concisely present linguistic descriptions of noun compounds, as well as the results of the contrastive analysis, which will be interesting to the fans of linguistics and translation, and will give a modest contribution to the field of contrastive analysis of the two languages.

Key words: English language, Montenegrin language, composition, noun compounds, translation equivalent, formal correspondent, contrastive analysis, cognitive domains, context

SADRŽAJ

1. UVOD	3
2. TEORIJSKI OKVIR	6
2.1. Kognitivni principi	6
2.2. Kognitivne operacije	13
2.3. Kognitivni mehanizmi	18
2.4. Kompozicija u kognitivnoj lingvistici	23
3. KOMPOZICIJA I IMENIČKE SLOŽENICE U ENGLESKOM JEZIKU	36
3.1. Problemi definisanja složenice u engleskom jeziku.....	36
3.2. Pisanje složenica u engleskom jeziku	44
3.3. Lingvističke analize i klasifikacije imeničke složenice u engleskom jeziku	44
4. KOMPOZICIJA I IMENIČKE SLOŽENICE U CRNOGORSKOM JEZIKU	67
4.1. Definisanje složenice u crnogorskom jeziku.....	67
4.1.1. Binarnost crnogorske složenice.....	68
4.1.2. Spojni vokal.....	69
4.2. Lingvističke analize i klasifikacije imeničke složenice u crnogorskom jeziku.....	69
5. POREĐENJE KATEGORIJE U ENGLESKOM I CRNOGORSKOM JEZIKU	88
6. KONTRASTIVNA ANALIZA IMENIČKE SLOŽENICE U ENGLESKOM I CRNOGORSKOM JEZIKU	93
6.1. Model i opis kontrastivne analize.....	93
6.2. Kontrastivna analiza imeničke složenice: tip imenica+imenica	94
6.2.1. Književni registar	94
6.2.2. Kompjuterski registar	103

6.3. Kontrastivna analiza manje produktivnih tipova imeničke složenice	110
6.3.1. Književni registar	111
6.3.2. Kompjuterski registar	116
6.4. Zaključak o kontrastivnoj analizi	121
7. ZAKLJUČAK	124
BIBLIOGRAFIJA	126

1. UVOD

Kada je jedan novinar Tajmsa pitao Bila Vajmana (Bill Wyman), bivšeg bas gitaristu Rolingstonsa, šta drugi članovi benda misle o njegovoj strasti prema *land fishing* (*land* - zemlja, *fishing* - pecanje), on je samo odgovorio da to njih nije previše zanimalo.¹ Posmatrana iz lingvističke perspektive, ova riječ veoma je zanimljiva jer predstavlja jedan od najkreativnijih procesa u jeziku, a to je mogućnost da se uz pomoć konteksta i našeg već postojećeg znanja, stvore i razumiju složene strukture koje imaju preneseno metaforičko značenje. Dakle, *land fishing* (u datom kontekstu) nema nikakve veze sa pecanjem, već se odnosi na traganje za vrijednim stvarima uz pomoć detektora za metal. Odmah se nameću sljedeća pitanja: kako možemo biti sigurni da se ova struktura odnosi baš na detektovanje metala i kako da je čitalac koji se nikad nije susreo sa njom razumije, naročito ako uzmemo u obzir to da se u većini stranica na Internetu *land fishing* odnosi na pecanje sa zemlje, a ne sa vode (iz čamca ili brodića). Najkraći odgovor na ova pitanja bio bi: uz pomoć koncepata koji već postoje u našem umu i uz pomoć konteksta koji datu strukturu okružuje. U kasnijem prikazu postulata kognitivne lingvistike koji će činiti okosnicu našeg rada, naći će se detaljni odgovori na ova i slična pitanja. Upravo ovakvi i slični slučajevi podstakli su nas da se bavimo procesima tvorbe riječi u engleskom jeziku i da izabranu kategoriju (imenička složenica) uporedimo sa crnogorskim jezikom, jer se nametnulo još jedno pitanje: kako *land fishing* glasi na crnogorskom?

Tvorba riječi predstavlja pojavu u jeziku koja omogućava nastanak novih riječi čime se obogaćuje već postojeći leksikon. To je jezička disciplina koja proučava načine i tipove nastanka novih riječi. Veoma je interesantna disciplina za lingviste jer jezik stalno pronalazi nove načine za bogaćenje svog leksikona. U modernoj lingvistici preovladava mišljenje da su prefiksacija, sufiksacija, kompozicija (slaganje) i konverzija (pretvaranje) četiri zasebna i ravnopravna postupka tvorbe riječi.

Tvorba složenica spada u najproduktivnije tipove tvorbe riječi u engleskom jeziku. Ovaj proces slaganja riječi naziva se kompozicijom (*compounding*) i podrazumijeva kombinovanje dvije komponente kako bi se proizvela nova složena struktura. Prema Plagu (2003: 173), složenica je ona riječ koja ima dva elementa, prvi dio je korijen, riječ ili fraza,

¹ Informacija pronađena u: Benczes, 2006, 1-3.

a drugi je korijen ili fraza. U engleskom jeziku složenice nastaju spajanjem sastavnih dijelova, bez spojnih vokala. One se ortografski mogu predstaviti: kao jedna riječ (*solid or closed form*), sa crticom između dvije ili više riječi (*the hyphenated form*) ili sa razmakom između sastavnih dijelova (*the open or spaced form*). S druge strane, u crnogorskom jeziku, prave složenice bez spojnog vokala (najčešće -o- i -e-) veoma su rijetke. Crnogorske složenice pišu se kao jedna riječ ili sa crticom između sastavnih elemenata.

U ovom radu fokusiraćemo se na imenice kao najobimniju vrstu riječi, dakle imeničke složenice, i pokazati da postoje i složenice koje se ne uklapaju u definiciju koju je dao Plag, dakle sastoje se od više od dva elementa. Imeničke složenice su one kod kojih je upravna komponenta imenica, a u najvećem broju slučajeva modifikovana je prvenstveno imenicama, a onda glagolima i pridjevima kao zavisnim komponentama. Brojevi, zamjenice, prilozi mnogo rjeđe su u funkciji zavisnih članova složenice. Interes ovog rada je sličan ciljevima svakog kontrastivnog istraživanja, a to je utvrđivanje identičnosti, sličnosti i razlika između jezika koji se kontrastiraju. Dakle, u ovom radu odredićemo crnogorske ekvivalente svih imeničkih složenica nađenih u korpusu, a cjelokupno istraživanje obaviće se na jezičkom korpusu pisanih uzoraka engleskog jezika i prevodno identičnih tekstova na srpskom/crnogorskom jeziku. Na kraju, daćemo i brojčane rezultate prevodnih ekvivalenata svih tipova imeničkih složenica i dati poređenje u načinu njihovog pojavljivanja između književnog i kompjuterskog korpusa.

Najčešći tip imeničkih složenica u engleskom jeziku je kombinacija imenica+imenica, pa će u ovom radu one zauzimati najviše prostora. Ova vrsta složenica u našem jeziku (imenica+imenica bez spojnog vokala) nije česta i više je zastupljena u pozajmljenicama nego u domaćem leksičkom fondu, pa nam je iz tog razloga bilo zanimljivo poređenje ove kategorije. Ostali tipovi imeničkih složenica mnogo su rjeđi, pa ćemo se prema njima tako i odnositi u ovom radu. Naime, najproduktivniji tip engleske imeničke složenice upoređivaćemo i na nivou kognitivnih domena koje ćemo kasnije detaljno predstaviti, dok ćemo periferne tipove upoređivati samo na nivou strukture. U srpskohrvatskoj lingvistici, samim tim i u crnogorskom jeziku, do skoro tvorba riječi podrazumijevala je uglavnom izvođenje pomoću sufiksa, jer se u našem jeziku najveći broj riječi gradi upravo sufiksacijom. Zbog toga je zanemarivana mogućnost da u riječi budu dva korijena ili riječi (odn. da riječ bude složena), tako da je i opis ovih tipova tvorbe u

srpskohrvatskom jeziku šturiji nego u gramatikama engleskog jezika, a može se reći da ga do skoro uopšte nije ni bilo.

Na osnovu uvida u literaturu o kompoziciji u engleskom jeziku, došli smo do zaključka da je najsystematičniji opis ove kategorije prikazan u okviru kognitivne lingvistike koja složenice posmatra u okviru kognitivnih domena i njihovih aspekata, a ne izolovano. To je i bio razlog što smo se odlučili da naša analiza ne bude samo na formalnom strukturalnom nivou već i na nivou kognitivnih domena. Kognitivna lingvistika proučava jezik fokusirajući se na njegovu kognitivnu funkciju, koja podrazumijeva da se naša jezička interakcija sa svijetom ostvaruje putem kognitivnih procesa i informacija koje smo skupili u prethodnom djelovanju sa svijetom. Kognitivisti jezik posmatraju kao način za organizovanje, procesuiranje i prenošenje informacija, odnosno jezik predstavlja skladište znanja, struktura, kategorija koje nam pomažu da se nosimo sa novim iskustvima i situacijama. Postulate kognitivne lingvistike i proces kompozicije u okvirima ovog koncepta detaljnije ćemo opisati i prikazati u drugom poglavlju ovog rada.

Opis imeničke složenice u engleskom jeziku iz ugla različitih lingvističkih perspektiva daćemo u trećem poglavlju, a onda ćemo se u četvrtom poglavlju baviti crnogorskim jezikom. Prikazaćemo probleme i nedoumice u definisanju složenice u oba jezika i opisati najbitnije klasifikacije i lingvističke analize složenica u engleskom i crnogorskom jeziku. U sljedećem (petom) poglavlju upoređićemo kontrastiranu kategoriju na teorijskom nivou i prikazati poređenje na jedan pregledan tabelaran način gdje će se vidjeti koje spojeve engleski jezik poznaje, a crnogorski ne, i obratno.

Na osnovu detaljne analize ove kategorije u dva jezika na oba nivoa i njenog poređenja na osnovu tekstova različitog žanra doćiće se do rezultata i zaključaka (i eventualnih razlika). Ovom analizom bavićemo se u šestom poglavlju gdje ćemo prikazati rezultate i zaključke dobijene obradom korpusa. Ovaj dio podijeljen je na nekoliko dijelova, jer će istraživanje obuhvatiti analizu književnog i kompjuterskog korpusa na, kao što smo rekli, nivou kognitivnih domena i na nivou same strukture. Na nivou kognitivnih domena upoređivaćemo najproduktivniji tip imeničke složenice, spoj imenica+imenica, dok ćemo na formalnom nivou uporediti ostale periferne tipove. Na kraju, u zaključku daćemo osvrt na sve glavne elemente analizirane u radu koji će biti jedan skroman doprinos poređenju ova dva jezika.

2. TEORIJSKI OKVIR

Ovaj rad zasnovan je na teorijskim principima kognitivne lingvistike, kao i na analizi korpusa i rezultatima dobijenim na osnovu te analize. Kognitivna lingvistika je relativno nov pristup jeziku koji počiva na pretpostavci da je jezički sistem u osnovi određen kognitivnim sposobnostima korisnika jednog jezika. Kognitivna lingvistika posmatra usvajanje jezika i nivo njegovog znanja kao dio kognicije i razmišljanja, pa ne razdvaja lingvističko ponašanje od drugih kognitivnih sposobnosti koje omogućavaju procese rezonovanja, pamćenja, pažnje i učenja, već ga posmatra kao njihov sastavni dio (Croft & Cruse: 2004: 4). U predstavljanju kognitivnog pristupa, njegovi zagovornici (Langacker: 1987, Lakoff: 1987, Hamawand: 2008, Croft & Cruse: 2004, Schmid at al.: 2010, Evans & Green: 2006 i mnogi drugi) fokusiraju se na tri glavna postulata na kojima počiva kognitivna lingvistika. Kao prvo, jezik se posmatra kao instrument za organizovanje, procesuiranje i prenošenje informacije. Kao drugo, nastanak jezičkih jedinica, njegovo učenje i upotreba objašnjava se uz pomoć koncepata koji već postoje u našem umu. I posljednje, primat se daje značenju koje je zasnovano na iskustvu, a do njega se dolazi uz pomoć kognitivnih procesa.

2.1. Kognitivni principi

U sagledavanju imeničkih složenica kao kategorije koju ćemo proučavati u lingvističkoj realnosti našeg i engleskog jezika, pošli smo od kognitivnih principa koje ćemo ovdje predstaviti. Oni su nam dali osnovu da imeničku složenicu posmatramo sa više aspekata, ne samo sa aspekta njene formalne strukture. Oni su u vezi sa tri važna pitanja: način na koji lingvističke jedinice nastaju, način na koji se njihove unutrašnje strukture kombinuju i način na koji se interpretiraju nastali oblici. Predstavićemo sljedeće kognitivne principe (Hamawand: 2008: 17) :

- 1) simboličnost (*symbolicity*),
- 2) konvencionalnost (*conventionality*),
- 3) kreativnost (*creativity*),
- 4) autentičnost (*authenticity*) i

5) semantičnost (*semanticity*).

2.1.1. Simboličnost

Sa stanovišta kognitivnog modela, jezik je simboličan u svojoj prirodi. Simboličnost je karakteristika lingvističkih jedinica koja govori da su one u uskoj vezi sa značenjem (Langacker: 1987: 17). Lingvistička jedinica podrazumijeva svaki prosti ili složeni izraz koji je često u upotrebi, pa se koristi po navici ili rutini. Lingvistička jedinica sastoji se od semantičke i fonološke strukture koje su povezane simboličkom. Fonološka se odnosi na formu, pisanu ili govornu, a semantička na značenje, koje je povezano sa konceptom. Pojam koncept podrazumijeva misao ili ideju koje su formirane u umu, a simbolizovane u jeziku uz pomoć fonoloških struktura (Hamawand: 2008: 17). Ova veza između fonoloških i semantičkih struktura može se dovesti u vezu sa Sosirovim konceptom jezičkog znaka. Naime, Sosir definiše jezički znak kao spoj dvije komponente: forma (*signifier*) i sadržaj (*signified*).² Drugim riječima, jedan jezički znak predstavljen je određenom formom (na primjer, riječ: *open* na vratima neke prodavnice) koja emituje neki sadržaj (u ovom slučaju: prodavnica je otvorena za mušterije). Međutim, prema kognitivistima, veza između fonoloških i semantičkih struktura nije proizvoljna. Ona je motivisana načinom na koji govornik sudjeluje sa svijetom, odnosno motivisana je i zasnovana na fizičkom, društvenom, kulturnom iskustvu. Naime, lingvističke i mentalne kategorije u osnovi nijesu apstraktne, već ih jezički korisnici stvaraju na osnovu konkretnog iskustva i znanja. Na morfološkom nivou, simboličnost označava vezu između morfoloških jedinica i značenja. Morfološke jedinice ponašaju se kao simboli koji prenose značenje. Simbol je nešto vidljivo (forma) kojim se označava nešto nevidljivo (značenje). Prema Hamavandu (Hamawand: 2008), sa stanovišta morfologije, simboličnost kao kognitivno jezičko svojstvo ima tri važna efekta.

a. Morfološki izrazi su bipolarni. Naime, oni imaju dvije strane: fonološku i semantičku. Spajanje te dvije komponente motivisano je i određeno diskursom i svrhom trenutne komunikacije. Fonološka komponenta je simbolički prikaz semantičke komponente. Forma i značenje podjednako doprinose stvaranju riječi, pa su zbog toga ove dvije strane nerazdvojne. Na primjer, morfema *-ity* u riječi *civility* (učtivost) u stvari

² Sosirovo poimanje jezičkog znaka prikazano je kod Bugarskog, 1991, 67.

je simbol koji spaja fonološku strukturu /iti/ sa semantičkom [ITY].³

b. Morfološki izrazi imaju semantičku vrijednost koja motiviše njihovu lingvističku formu. Semantička vrijednost je odraz određenog koncepta. Koncept je opšta ideja koja postoji u našem umu kao rezultat mentalne aktivnosti. Prema tome, značenje morfološkog izraza oblikovano je idejom koja je stvorena u našem umu. Na primjer, vezana morfema *crypto-* znači nešto skriveno ili tajno, pa se u jeziku koristi da se opiše neki subjekat koji ne djeluje otvoreno. Na primjer, *crypto-coalition* je koalicija sazdana u tajnosti.

c. Morfološki izrazi ne spajaju se slučajno niti su uvijek uslovljeni formalnim pravilima. Integracija dijelova jedne složene strukture određena je faktorima valentnosti. Valentnost (*valence*) predstavlja mogućnost dvije zasebne strukture da se kombinuju (Hamawand: 2008: 19). Jedan od odlučujućih faktora je fonološka i semantička kompatibilnost sastavnih dijelova nekog izraza. Na primjer, na slobodnu morfemu *forty* dodaje se vezana morfema *-ish* (a ne neka druga) ako za nekoga želimo da kažemo da ima oko četrdesetak godina.

2.1.2. Konvencionalnost

Prema kognitivnoj jezičkoj teoriji, gramatika se sastoji od jedinica koje su u prirodi konvencionalne. Konvencionalnost je svojstvo lingvističkih jedinica da budu ustaljene u leksikonu zbog njihove stalne upotrebe. Većina jedinica organizovana je na principu: šema-slučaj (*schema-instance*). Šema je opšti obrazac koji stvaramo na osnovu stvarnih realnih slučajeva (*instances*) (Hamawand: 2008: 19). To je mentalni prikaz sa opštim značenjem, čija su svojstva razrađena i određena specifičnim slučajevima. Šema se koristi za stvaranje i razumijevanje novih izraza. Slučajevi (*instances*) su specifične jedinice koje predstavljaju situacije i događaje na osnovu kojih se stvaraju šeme. Prema kognitivnom shvatanju, gramatika se sastoji i od opštih šema i specifičnih jedinica. Na primjer, šema [FURNITURE - NAMJEŠTAJ] izvedena je od riječi kao što su *beds*, *chairs*, *cupboards*, *tables* (kreveti, stolice, ormari, stolovi) itd. Prema Hamavandu (2008), sa stanovišta morfologije, konvencionalnost kao kognitivno jezičko svojstvo ima tri važna efekta.

³ Semantički koncepti pišu se velikim štampanim slovima.

a. Morfološki izrazi u principu su konvencionalne jedinice koje demonstriraju odnos šema-slučaj. Na primjer, šema derivacione morfeme je opšti obrazac u kojem vidimo zajednička svojstva svih njenih tumačenja. Na primjer, na osnovu sljedećih primjera: *enable*, *enrich*, *enfeeble* (omogućiti, obogatiti, oslabiti) stvara se šema [EN-]. Kada je nešto takvo storeno, nastaju nove riječi, kao što su: *enforce* (nametnuti) ili *engulf* (preplaviti). U prvoj grupi primjera (*enable*, *enrich*, *enfeeble*) prefiks se dodaje na pridjevsku osnovu da bi se obrazovali glagoli, a u drugom na imeničku (*enforce*, *engulf*) da bi se stvorili glagoli. Govoreći o kompoziciji, možemo uočiti, na primjer, generalnu šemu za složenice (XY)y koju je preložio Plag (2003: 175), gdje X predstavlja korijen, riječ ili frazu, Y je korijen ili riječ, a y označava gramatička svojstva naslijeđena od Y⁴. Po ovoj šemi, složenica je sastavljena od dva elementa od kojih je drugi upravni. Plag je do nje došao posmatrajući posebne slučajeve.

b. Morfološki izrazi polisemični su i stvaraju složene kategorije. Kategorija (*category*) je mreža različitih ali međusobno povezanih značenja neke leksičke jedinice, koja podrazumijeva postojanje prototipa (*prototype*) i periferije (*periphery*) (Hamawand: 2008: 20). Prototip je centralni smisao ili najreprezentativnije značenje jedne jezičke jedinice, a periferija obuhvata sva ostala značenja.⁵ Na primjer, vezana morfema *mini-* predstavlja kategoriju. U smislu prototipa, ona se dodaje na korijene koji se odnose na konkretne imenice, što vidimo u primjeru *mini-bus* (mini-autobus). U smislu periferije, ova morfema dodaje se na korijene koji se odnose na apstraktne imenice kao u primjeru *mini-lecture* (mini-predavanje).

c. Morfološki izrazi vezuju se jedan za drugi na takav način da funkcionišu u određenim kognitivnim domenima. U ovom smislu, domen je određeni okvir znanja u kojem određena morfema ima određena svojstva.⁶ Na primjer, da bi se razumjelo značenje neke derivacione morfeme, mora se razumjeti i domen u kojem se ona pojavljuje. Na primjer, vezane morfeme *mono-*, *bi-*, *tri-*, *quad-*, *penta-* itd, mogu se posmatrati u okviru kvantitativnog domena. Ipak, svaka od ovih morfema odnosi se na zasebni segment kvantitativnog domena jer izražava različit broj, odnosno količinu.

⁴ O Plagovoj definici složenice biće riječi u odjeljku 3.1.

⁵ O teoriji prototipa biće riječi u odjeljku 2.2.1.

⁶ O domenima biće riječi u odjeljku 2.4.2.

2.1.3. Kreativnost

Sljedeće svojstvo gramatike s kognitivne tačke gledišta je kreativnost. Naime, gramatika je proizvod kreativnosti govornika. To je sposobnost korisnika jednog jezika da stvaraju nove izraze na osnovu već postojećih ili konstruišu iste situacije na različite načine koristeći različite lingvističke izraze. Korišćenje novih izraza predstavlja kreativnost zato što govornik mora da pronađe već postojeće izraze ili obrasce u jeziku na osnovu kojih će se stvoriti nešto novo. Na primjer, po ugledu na riječ *playmate* (drug u igri) stvorene su riječi *classmate*, *roommate*, *workmate* (drug iz razreda, cimer, kolega). Prema Hamavandu (2008), sa stanovišta morfologije, kreativnost kao kognitivno jezičko svojstvo ima tri važna efekta.

a. Morfološki izrazi rezultat su kognitivnih operacija, odnosno procesa koji se odnose na sposobnosti uma ili funkcije mozga za stvaranje ili razumijevanje morfoloških izraza. Mentalne operacije koje se odigravaju u okviru derivacije ili kompozicije su: kategorizacija, konfiguracija i konceptualizacija, a o njima će kasnije biti riječi⁷. Na primjer, od postojeće riječi *neo-baroque* (neobarokni), u kojoj *neo-* označava nešto novo ili skorašnje izvode se riječi kao što su *neo-classical* (neoklasičan), *neo-realism* (neorealizam), *neo-populism* (neopopulizam) itd.

b. Morfološki izrazi imaju različite interpretacije iako se nekad razlikuju samo u jednom elementu. Na primjer, na slobodnu morfemu *person* (osoba) mogu se dodati vezane morfeme *-able* i *-al*. Ipak, *personable* opisuje nekoga ko je naočit ili ima karakter, dok *personal* ima značenje: ličan, vlastit.

c. Morfološki izrazi nemaju isto značenje iako potiču od istog izvora. Na primjer, na korijen *continue* mogu se dodati vezane morfeme *-al* i *-ous*, ali konačni morfološki izrazi imaju različito značenje. Riječ *continual* opisuje posebne radnje iste vrste koje se nastavljaju sa prekidima, dok *continuous* opisuje one radnje koje se dešavaju bez prekida.

2.1.4. Autentičnost

U kognitivnoj nauci o jeziku gramatika je autentična. Autentičnost je svojstvo lingvističke jedinice koje podrazumijeva da je jedinica realna i istinita. Gramatika se

⁷ Vidi odjeljak 2.2.

zasniva na jezičkoj upotrebi i govornim iskazima. Govorni iskazi su stvarni jezički primjerci, koji predstavljaju jezik u upotrebi. Govorni iskazi mogu biti riječi (*disbelief*), fraze (*utter disbelief*) ili rečenice (*She took her head in disbelief*). Oni se skupljaju u korpus, pisani ili govorni materijal na osnovu koga se može vidjeti leksička slika nekog jezika. Korpus nam pruža stvarne, spontane, neiznuđene podatke i na taj način nam pomaže da stvorimo realnu sliku jednog jezika. On nam takođe pruža bitne tehnike za opis jezika koje nam mogu pomoći da napravimo razlike u značenju između nekih leksičkih izraza. Jedna od tih tehnika je kolokacija, ustaljena kombinacija riječi, čije nam poznavanje može pomoći u izboru riječi i njihovim kombinovanjem sa drugim riječima. Na primjer, reći ćemo *sensual movements of the dancer* jer se *sensual* koristi da opiše nešto što se odnosi na tjelesno, dok ćemo za nešto što se odnosi na mentalno i apstraktno koristiti pridjev *sensuos*, kao u sintagmi *the sensuos music of the concert*. Prema Hamavandu (2008), sa stanovišta morfologije, autentičnost kao kognitivno jezičko svojstvo ima tri važna efekta.

a. Morfološki izraz je pisani ili govorni izraz. Govornikovo znanje o morfološkom izrazu zasnovano je na tome koliko je njihova upotreba ustaljena. Morfološki izrazi su dinamični i zavise od kreativnosti govornika. Na primjer, u izrazu *Prevent is better than cure* (Bolje spriječiti nego liječiti) upotreba riječi *prevent* nije ispravna po standardnim i opšteprihvaćenim pravilima govornog i pisanog jezika, već bi ispravan oblik trebalo da glasi: *prevention*. Međutim, ovaj izraz je u potpunosti prihvatljiv jer se u jeziku ustalila njegova ovakva upotreba.

b. Morfološki izrazi imaju sadržaj i upotrebu. Sadržaj je spoj dva dijela: forme i značenja. Forma je fonološka reprezentacija, a značenje ideja koja je opšteprihvaćena za tu formu. Upotreba je način na koji korisnik jednog jezika upravlja sadržajem koji mu je na raspolaganju. Na primjer, pridjevi *triumphal* i *triumphant* potiču od iste osnove *triumph*, ali je njihova upotreba različita. Kad opisujemo događaje, koristimo pridjev *triumphal*, dok *triumphant* koristimo kad opisujemo ljude.

c. Morfološki izrazi mogu se opisati analiziranjem elemenata koji se nalaze prije ili poslije njih, jer i oni umnogome utiču na njihovo značenje. Neki od tih elemenata mogu biti kolokacije, odnosno dvije ili više riječi koje idu zajedno i tako stvaraju ustaljen izraz. Primjer za to može biti ranije navedeni pridjevski par *triumphal* i *triumphant*, pa tako

triumphal kolocira sa riječima kao što su: *march, parade, show, procession* itd, dok *triumphant* kolocira sa: *army, force, team, troop* itd.

2.1.5. Semantičnost

Kognitivni pristup jeziku daje gramatici značenjsko svojstvo. Semantičnost je sposobnost jezičkih jedinica, bilo da govorimo o riječima, frazama ili rečenicama, da prenesu značenje uz pomoć simbola. Značenje ne reflektuje samo sadržaj date situacije, već i kako govornik opisuje taj sadržaj na različite načine. Značenje se izvlači iz konteksta, a kontekst je jezičko okruženje nekog izraza, ono što mu prethodi i slijedi, a pomaže nam da otkrijemo njegovo pravo značenje. Prema Hamavandu (2008), sa stanovišta morfologije, semantičnost kao kognitivno jezičko svojstvo ima tri važna efekta.

a. Morfološki izrazi javljaju se u tekstu. Tekst je tip pisanog ili govornog diskursa koji predstavlja produženu jezičku jedinicu (Hamawand: 2008: 26). Veoma je bitan jer nam omogućava da naučimo kad ćemo upotrijebiti neki izrazi i na taj način poslati pravu poruku. Značenje teksta izvlačimo iz konteksta.

b. Morfološki izrazi javljaju se u kontekstu. Kontekst su elementi koji okružuju iskaz. Značenje izraza mijenja se u zavisnosti od potreba diskursa. Na primjer, izraz *cleaner* može imati dva značenja. U rečenici: *He works as an office cleaner* izraz se odnosi na osobu koja čisti, dok u rečenici: *We have run out of floor cleaner*, izraz se odnosi na sredstvo za čišćenje.

c. Morfološki izrazi koji imaju isti korijen mogu imati različito značenje. To je fenomen poznat kao rivalstvo (*rivalry*). On podrazumijeva situaciju u kojoj su vezane morfeme dodate na isti korijen, ali dobijeni morfološki izrazi imaju različita značenja (Hamawand: 2008: 27). Primjer za to je pridjevski par *childish* i *childlike*, koji ima istu osnovu: *child*, ali različite upotrebe zahvaljujuću sufiksima: *-ish* i *-like*. Pridjev *childish* opisuje osobu koja je nezrela, nestrpljiva i nerazumna, dok *childlike* opisuje nekoga ko je iskren i pošten kao dijete.

2.2. Kognitivne operacije

Za učenje jednog jezika, njegovu upotrebu i stvaranje novih jezičkih elemenata koristimo kognitivne operacije koje izvršava naš um. Prema kognitivistima, jezičke sposobnosti neodvojive su od opštih kognitivnih sposobnosti i nema jasne granice između jezičkog znanja i enciklopedijskog znanja. Oni smatraju da je naše znanje zasnovano na iskustvu koje je sazdano od uvjerenja, navika i običaja. Tri su mentalne operacije koje korisnici jednog jezika izvode kada stvaraju i tumače morfološke izraze. To su (Hamavand: 2008: 27):

- 1) kategorizacija (*categorization*),
- 2) konfiguracija (*configuration*) i
- 3) konceptualizacija (*conceptualization*).

2.2.1. Kategorizacija i teorija prototipa

Kategorizacija se odnosi na mentalnu radnju grupisanja različitih značenja neke leksičke jedinice u kategorije. Ova operacija često je nesvjesna i automatska radnja. Pitanjem uspostavljanja različitih kategorija bavili su se i lingvisti i filozofi još od Aristotela. Klasično aristotelovsko shvatanje kategorije podrazumijeva da među različitim kategorijama postoje jasne granice i da svi članovi jedne kategorije imaju jednak status.⁸ Prema ovom shvatanju, postoji jedna opšta definicija u skladu sa kojom moraju biti svi članovi date kategorije. Ako primijenimo ovu teoriju na jezičke jedinice, riječi bi predstavljale kategorije, a različita značenja jedne riječi članove te kategorije. Dakle, prema klasičnom pogledu na kategorizaciju, svi članovi jedne kategorije, odnosno sva značenja jedne riječi, podjednako su važna i sva su u saglasnosti sa opštom definicijom date riječi. Međutim, ova teorija ne može se primijeniti na sve slučajeve, pa zato kognitivisti usvajaju teoriju prototipa (*prototype theory*) koju je predložila Eleonora Roš (Eleanor Rosch).⁹ Teorija podrazumijeva da ljudi grupišu stvari u kategorije na osnovu prototipa ili „idealnog primjera“ koji sadrži najreprezentativnije osobine datog pojma. Stvari koje nemaju sve karakteristike prototipa takođe mogu biti članovi kategorije, samo

⁸ Klasično aristotelovsko shvatanje kategorije prikazano je kod: Ibarretxe-Antuñano, 2004, 9.

⁹ Teorija prototipa koju predlaže Eleonora Roš objašnjena je kod: Lackoff, 1987, 39-57.

što oni nijesu prototipi, već periferije. Dakle, prema ovoj teoriji, kategorija je mreža različitih, ali povezanih značenja određene leksičke jedinice koja podrazumijeva i prototip i periferiju. Prototip ima ključna svojstva kategorije i to je značenje koje prvo imamo na umu za određenu leksičku jedinicu, dok periferija obuhvata sva ostala značenja koja su proistekla iz prototipa i vezana su za njega direktno ili indirektno. Drugim riječima, članovi kategorije nemaju jednak status, već su neki (prototip) važniji od drugih. Na primjer, *kitchen chair* (kuhinjska stolica) je prototip kategorije *chair* (stolica) jer posjeduje skoro sve karakteristike te kategorije, dok *armchair* (fotelja), *wheelchair* (invalidska kolica) ili *swivel chair* (stolica na okretanje) pripadaju periferiji jer posjeduju samo neke od karakteristika ove kategorije. Od pojedinačnih slučajeva stvorena je šema [- CHAIR - STOLICA] koja se koristi kao šablon za stvaranje novih izraza.

Teorija prototipa donekle je zasnovana na teoriji „sličnost u porodici“ (*family resemblance*) koju predlaže Wittgenstein.¹⁰ Ovaj filozof je pokazao da je nekad izuzetno teško definisati sva značenja neke riječi zato što mogu ličiti jedna na druge na različite načine. On je to uporedio sa odnosima u jednoj porodici, pa je predložio da odnosi među članovima neke kategorije liče na odnose u jednoj porodici: ćerka može ličiti na majku, a majka na svog oca, ali to ne znači da unuka liči na djeda. Ako ovo prenesemo na teoriju prototipa, to bi značilo da centralni član (prototip) nije uvijek u direktnoj vezi sa perifernim članovima. Naime, neki periferni članovi mogu biti u direktnoj vezi sa prototipom, dok su neki povezani sa prototipom preko nekog drugog perifernog člana koji je direktno povezan sa njim. S druge strane, periferni članovi mogu biti povezani sa centralnim članom putem kognitivnih mehanizama, kao što su metafora ili metonimija. Na primjer, doslovno značenje riječi *weed* je korov. U prenesenom, metaforičkom smislu, *weed* se odnosi na marihuanu.

2.2.2. Konfiguracija

Ova operacija odnosi se na mentalnu radnju grupisanja leksičkih jedinica u kognitivne domene. Domen je naše postojeće znanje pomoću koga se mogu adekvatno objasniti značenja leksičkih jedinica (Hamawand: 2008: 265). To su naše mentalne reprezentacije onoga kako je svijet oko nas organizovan. To su „konteksti koji daju

¹⁰ Ova teorija prikazana je u: Ibarretxe-Antuñano, 2004, 10 i : Lackoff, 1987, 16-18.

određene karakteristike semantičkoj jedinici“ (Langacker: 1987: 147), odnosno okviri u kojima funkcionišu određeni koncepti u njima odgovarajućoj sredini. Prema Langackeru (1987: 147) „sve jezičke jedinice zavisne su o kontekstu do određene mjere [...] Većina koncepata upućuje na druge koncepte i ne može se adekvatno definisati bez njihovog pominjanja, bilo implicitnog ili eksplicitnog.“ On navodi primjer dana u sedmici. Na primjer, ponedjeljak se ne može definisati ukoliko ga ne smjestimo u odgovarajući konceptualni domen koji nam pruža neophodne informacije za njegovo definisanje. U ovom slučaju, to je koncept sedmice, pa je ponedjeljak: dan u sedmici.

Domen obično ima više segmenata. Segment (*facet*) je dio domena u kojem funkcionise jedan određeni koncept (Hamawand: 2008: 46). Domen sadrži grupu jezičkih jedinica koje su povezane na takav način da se za njihovo razumijevanje prvo mora identifikovati znanje o konceptu koje te jedinice u nama bude i onda ga povezati sa određenim segmentom unutar domena. Značenje neke leksičke jedinice ne može se razumjeti nezavisno od domena u kojem ona funkcionise. Na primjer, značenja morfoloških izraza: *father* (otac), *aunt* (tetka/ strina/ ujna), *cousin* (rođak) i sl. najbolje se mogu razumjeti ukoliko se posmatraju u okviru domena *kinship* (krvno srodstvo), koji govornik ili slušalac aktivira kao već postojeće znanje. Slično tome, Hamavand (2008) za primjer uzima sufikse: *-ette*, *-kin*, *-let* i *-ling* koji upućuju na domen deminutiva, odnosno oblast u kojoj je neko ili nešto napravljen/o niskim, mladim ili malim. Oni se kombinuju sa imeničkim korijenima i tako se stvaraju imenice koje imaju značenje nekoga ili nečega što je smanjeno u veličini, obimu ili važnosti. Svaki od njih odnosi se na posebne segmente. Sufiks *-ling* uglavnom se koristi da opiše osobe, životinje i biljke. Na primjer, *princeling* je mali princ koji vlada malom ili nebitnom državom, *duckling* je mlada patka, a *seedling* je mlada biljka koja je nikla iz sjemena. Ostala tri sufiksa: *-ette*, *-kin* i *-let* odnose se na neživa bića. Ipak, i među njima ima razlike u upotrebi. Sufiks *-ette* uglavnom se odnosi da opiše određene lokacije ili literarna djela. Na primjer, *kitchenette* je mala kuhinja, a *novelette* je kratki roman. Sufiks *-kin* obično se koristi da opiše tkaninu. Na primjer, *napkin* je malo parče tkanine ili papira koji se koristi za brisanje prstiju i usana za vrijeme obroka (salveta). Sufiks *-let* obično se koristi da opiše stvari. Na primjer, *droplet* je mala kap tečnosti, a *booklet* je mala, tanka knjiga sa papirnim koricama.

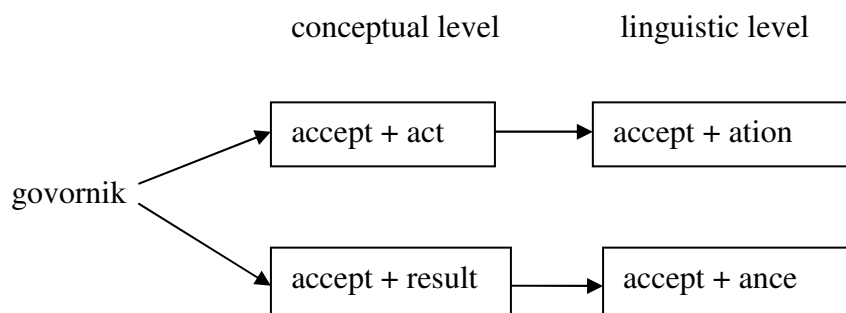
Dakle, kognitivisti posmatraju morfološke izraze u okviru domena, a ne izolovano. Na taj način, morfeme pokazuju sličnost u značenju. Ta sličnost počiva na našem postojećem znanju koje imamo u vezi sa određenim konceptom, a koje počiva na iskustvima, vjerovanjima i navikama. Da bi se razumjelo značenje neke morfeme, neophodno je znati kojem domenu pripada. Na primjer, da bi se razumjelo značenje derivacione morfeme *retro-* u riječima: *retrograde* (retrogradan) ili *retroact* (retroaktivan) treba znati da ona pripada domenu vremena, odnosno poretka vremena, a posebnom segmentu [-RETRO]. Isto tako, da bi se razumjelo značenje neke morfeme, moramo biti svjesni složene strukture domena, odnosno različitih segmenata koji ga čine, a koji su predstavljeni različitim morfemama. Na primjer, morfema *-folk* pripada domenu ljudi. Međutim, da bi se razumjelo njeno značenje, moramo biti svjesni posebnog segmenta u kojem ova morfema funkcioniše, a ona se odnosi na ljude u nekoj određenoj oblasti ili društvu. Hamavand (2008) daje sljedeće primjere: *townfolk* (građani/ stanovnici grada) ili *menfolk* (muški članovi neke zajednice ili porodice). Kako ovaj autor navodi, važno je napomenuti i činjenicu da morfeme mogu funkcionisati u više domena zahvaljujući polisemiji, odnosno višeznačnosti. U različitim domenima morfeme imaju različita značenja i različitu ulogu u jeziku. Da bi se razumjelo značenje neke morfeme neophodno je uočiti sve domene u kojima ona djeluje i odnose koje stvara sa ostalim morfemama tih domena. Na primjer, derivaciona morfema *-ly* djeluje u najmanje dva domena. Jedan je domen načina, kao u primjeru *a princely welcome* (kraljevska/ raskošna dobrodošlica), a drugi je domen ponavljanja, kao u primjeru *a daily flight* (svakodnevni let).

2.2.3. Konceptualizacija

Ova operacija odnosi se na mentalnu radnju tumačenja i prezentovanja određenih situacija na različite načine. Tumačenje i prezentacija neke situacije odnosi se na sposobnost govornika da pojmi neku situaciju na različite načine i da koristi različite jezičke izraze da ih predstavi u diskursu. Značenje lingvističkog izraza ne nalazi se samo u sadržaju datog koncepta, već uključuje i tumačenje i prezentovanje tog sadržaja. U tom pogledu, prema Hamavandu (2008), jedna veoma bitna dimenzija je perspektiva, odnosno tačka gledišta koju govornik zauzima o nekoj situaciji, a koja zavisi od potreba trenutne komunikacije. Leksičke jedinice mogu imati isti sadržaj, a razlikovati se u pogledu

perspektive koju nameće govornik. Na primjer, iako se glagoli *emigrate* (emigrirati/ iseliti) i *immigrate* (imigrirati/ naseliti) mogu predstaviti istim skupom semantičkih svojstava i znače napuštanje nekog mjesta, njihova je upotreba različita. Glagol *emigrate* znači napustiti rodnu zemlju i naseliti se u drugoj, dok *immigrate* znači doći i naseliti se u novu zemlju. Hamavand daje primjer sufiksa *-ion* i *-ce* koji se dodaju na glagolske korijene i tako se stvaraju imenice. Oni funkcionišu u okviru domena procesa koji podrazumijeva preuzimanje koraka da bi se postigao neki rezultat. Ipak, ova dva sufiksa funkcionišu u dva različita segmenta. Sufiks *-ion* podrazumijeva „cjelokupni čin, odnosno radnju označenu korijenom“, dok sufiks *-ce* podrazumijeva „konkretan rezultat označen u korijenu“. Na primjer, imenice *acceptation* i *acceptance* izvedene se od istog glagola - *accept* (prihvatiti), ali se razlikuju u pogledu perspektive dodijeljene zajedničkom korijenu. U rečenici: *The expression has won people's acceptation*, imenica *acceptation* (prihvaćanje) odnosi se na cjelokupni čin prihvatanja. Ovdje *acceptation* znači saglasnost ili odobravanje. S druge strane, u rečenici: *He had acceptance from three universities*, imenica *acceptance* odnosi se na konkretan rezultat prihvatanja. Ovdje *acceptance* znači formalni sporazum koji studentu daje mogućnost da studira.

Ova dva načina tumačenja konceptualnog sadržaja glagola *accept* Hamavand (2008: 50) predstavlja na sljedeći način:

Slika 1.

Da sumiramo, morfološki izrazi mogu imati različita tumačenja i prezentacije neke situacije. Izbor morfološkog izraza uzajamno je povezan sa tumačenjem konkretne situacije. Još jedan primjer su pridjevi *tasty* (ukusan) i *tasteful* (sa ukusom za nešto) koji su

izvedeni od iste imenice - *taste*. Međutim, *tasteful decor* je moderan dekor, odnosno nešto što je dekorisano sa ukusom, dok je *tasty soup* supa koja je ukusna.

2.3. Kognitivni mehanizmi

Pored kognitivnih principa i operacija navešćemo i kognitivne mehanizme na osnovu kojih se grade i tumače složene riječi. Prvo ćemo prikazati način na koji se dijelovi spajaju i stvaraju složene strukture. Predstavićemo tri bitna faktora koja utiču na integraciju morfoloških jedinica (Hamawand: 2008: 30):

- 1) korespondencija (*correspondence*),
- 2) zavisnost (*dependence*) i
- 3) konstituentnost (*constituency*).

U drugom dijelu bavićemo se interpretacijom dobijene složene strukture. Predstavićemo dva glavna principa: kompozicionalnost i analizu složene strukture.

2.3.1. Integracija

Integracija predstavlja kombinovanje morfoloških jedinica u linearni niz, a počiva na ideji valentnosti. Pojam valentnosti predstavlja mehanizam pomoću koga se dvije gramatičke jedinice kombinuju i tako stvaraju složenu jedinicu (Hamawand: 2008: 30). Spajanje morfoloških jedinica u gramatičku strukturu zavisi od svojstava koja su im zajednička. Postojanje ili odsustvo takvih svojstava utiče na značenje i gramatičko ponašanje dobijene strukture. Spajanje komponenata u složenu strukturu određuju tri sljedeća faktora.

1) Korespondencija - Dva elementa mogu se spojiti i formirati složenu strukturu samo ako imaju određena zajednička svojstva i na semantičkom i na fonološkom nivou. Složena struktura nastaje ujedinjavanjem odgovarajućih elemenata koji se preklapaju na konceptualnom nivou. Na primjer, riječ *observer* (posmatrač) sastavljena je od dvije komponente: *observe* i *-er*. Integracija ove dvije komponente uslovljena je korespondencijom koja između njih postoji. Na fonološkom nivou, komponenta *-er*, u smislu označavanja agenta, daje procesu jedan šematski okvir koji je razrađen drugom komponentom *observe*. Na semantičkom nivou, komponenta *-er* označava agenta koji

vrši proces predstavljen komponentom *observe*. Sjedinjavanjem dva elementa koja odgovaraju jedan drugom dobijamo složenu strukturu *observer*. Kao imenica, *observer* odnosi se na osobu koja posmatra neki događaj.

Kod sjedinjavanja dvije komponente, nekad jedna od njih utiče na drugu i mijenja je. Pored promjene u značenju, ovaj uticaj nekad kao rezultat ima i neku vrstu fonološkog i morfološkog obilježja. Na primjer, derivacione morfeme utiču na semantički karakter korijena, ali isto tako određuju fonološka svojstva dobijene složene strukture. U tom smislu možemo razlikovati dvije velike grupe derivacionih morfema: one koje utiču na korijen na koji se dodaju i one koje ne utiču. Na primjer, derivaciona morfema *-ive* u gradnji nekih riječi mijenja fonološki oblik korijena, što možemo vidjeti u primjeru: *permit* - *permissive* (dopustiti - dozvoljen/dopustiv). S druge strane, derivaciona morfema *-ly* ne mijenja fonološku strukturu korijena, što vidimo u primjeru: *love* - *lovely* (ljubav - divan/ čaroban).

2) Zavisnost - U složenoj strukturi, jedna od komponenti definiše se kao samostalna, odnosno slobodna, a druga kao zavisna. Slobodna morfema ima sopstveno značenje i može samostalno da funkcioniše bez zavisne, dok ova druga zavisi od samostalne pomoću koje dobija značenje. Hamavand (2008) za primjer uzima imenicu *observer* (posmatrač). Slobodna morfema *observe* predstavlja samostalnu komponentu, jer fonološki ona postoji kao samostalna morfema. Isto tako, semantički gledano, ona postoji kao cjelovita i prihvatljiva jedinica. S druge strane, vezana morfema *-er* je zavisna komponenta. Ona fonološki ne može postojati kao samostalna morfema. Isto tako, i sa semantičke tačke gledišta, ova morfema ne može postojati kao cjelovita i prihvatljiva jedinica, već se mora pridodati drugoj odgovarajućoj jedinici da bi se dobila smisljena samostalna cjelina. Iz ovog možemo zaključiti da su vezane morfeme zavisne strukture, a slobodne morfeme nezavisne, odnosno samostalne.

3) Konstituentnost - Redosljed kojim se sastavne komponente slažu u složenu strukturu naziva se konstituentnost. Naime, u procesu kompozicije, sastavni članovi mogu se kombinovati na različitim nivoima konstituentnosti, tako da složena struktura nastala na jednom nivou može funkcionisati kao jedinstvena cjelina na sljedećem višem nivou, i tako dalje. Uzmimo za primjer složenu strukturu *gentlemanly* (sa manirima). Na prvom nivou konstituentnosti, komponenta *gentle* (nježan) integriše se sa komponentom *man* (čovjek) i

tako se stvara složenica *gentleman* (džentlmen). Na drugom višem nivou, *gentleman* se integriše sa sufiksom *-ly* da bi se dobila konačna struktura - *gentlemanly*.

Međutim, ovaj proces je promjenljiv, tako da jedna složena struktura može imati više načina slaganja sastavnih članova. Karakter složene strukture ne leži u konstituentnosti, već u semantičkim odnosima na kojima počivaju sastavni dijelovi. Neke složene strukture dozvoljavaju samo jedan način slaganja. Kao primjer nam može poslužiti pridjev *impersonal* (bezličan). Na najnižem nivou kombinuju se imenički korijen *person* i pridjevski sufiks *-al* i tako nastaje pridjev *personal* (ličan). Na višem nivou na dobijeni pridjev dodajemo negativni prefiks *im-* i dobijamo pridjev *impersonal*. Ukoliko najprije krenemo sa kombinovanjem članova *person* i *im-* dobićemo kombinaciju *imperson* koja ne postoji. Međutim, postoje složene strukture koje dozvoljavaju različite načine slaganja. Vidjećemo da je to moguće ukoliko pogledamo primjer *unlockable* (nešto što se ne može otključati). Na početnom nivou, spajamo korijen *lock* i pridjevski sufiks *-able* i dobijamo pridjev *lockable* (nešto što se može zaključati). Na drugom nivou, dobijenom pridjevu dodajemo negativni preks *un-* i tako nastaje *unlockable*. Ipak, postoji i drugi način. Naime, na prvom nivou spajamo negativni prefiks *un-* i korijen *lock* i dobijamo glagol *unlock* (otključati). Na sljedećem nivou, nastali glagol spajamo sa sufiksom *-able* i tako nastaje pridjev *unlockable*.

2.3.2. Interpretacija

Interpretacija je dodjeljivanje značenja nekom morfološkom izrazu. Prema Hamavandu (2008: 35), ona počiva na dva principa: kompozicionalnost (*compositionality*) i analiza (*analysability*). Kompozicionalnost odnosi se na stepen do kojeg je značenje složene strukture uslovljeno značenjima njenih sastavnih dijelova. Analiza se odnosi na stepen do kojeg sastavni dijelovi odgovaraju jedan drugom u fonološkom i semantičkom smislu. Sa kognitivne tačke gledišta, značenje složene strukture zasnovano je na značenju komponenti od kojih je sastavljena, informacijama dobijenim upotrebom date strukture u određenom kontekstu, govornikovoju konceptualizaciji i opštem znanju koje posjedujemo. Isto tako, i analiza složene strukture sprovodi se na osnovu fonoloških i semantičkih svojstava koje sa sobom nose sastavne komponente.

1) Kompozicionalnost - Ovaj proces odnosi se na razumijevanje značenja složene strukture na osnovu značenja njenih sastavnih dijelova. Ovaj proces bitan je faktor u stvaranju novog vokabulara jer pomaže govorniku da gradi i razumije nove izraze. Tačnije, ovaj proces pomaže govorniku da sagleda da li može da sazna značenje složene strukture razmatrajući značenja njenih članova. Mogu se uočiti dvije vrste ovog procesa: puna i parcijalna kompozicionalnost. Kod pune kompozicionalnosti značenje složene strukture zasnovano je na značenju njenih sastavnih članova. Kod parcijalne kompozicionalnosti na značenje složene strukture utiče, pored značenja njenih komponenti, i kontekst u kojem se struktura upotrebljava.

a. Puna kompozicionalnost podrazumijeva da je značenje složene strukture u potpunosti određeno značenjima njenih sastavnih dijelova i načinom na koji su oni sastavljeni. Ovaj proces može se uočiti kod velikog broja lingvističkih jedinica. Kod procesa kompozicije, puna kompozicionalnost predstavlja slučaj endocentričnih složenica, gdje je značenje složenice određeno značenjem upravnog člana. Značenje endocentričnih složenica može se shvatiti analiziranjem njenih dijelova. U takvim složenicama, druga komponenta funkcioniše kao upravni član, a prva kao modifikator. Hamavand daje kao primjer složencu *hair pin* (ukosnica), gdje je *pin* upravni član, a *hair* modifikator. Značenje složenice je kombinacija značenja modifikatora i upravnog člana (čioda koja se koristi za kosu).

b. Parcijalna kompozicionalnost podrazumijeva da je značenje složene strukture određeno ne samo semantičkim vrijednostima njenih dijelova, već i pragmatičkim znanjem koje stoji iza njih. U procesu kompozicije, parcijalna kompozicionalnost predstavlja slučaj egzocentričnih složenica kod kojih značenje složenice ne proizilazi direktno iz upravnog člana, jer one u stvari i nemaju upravni član. Drugim riječima, glavni član nije eksplicitno izražen, pa značenje složenice određujemo na osnovu već postojećeg znanja kojim raspolažemo i na osnovu konteksta. Na primjer, značenje složenice *walkman* (vokmen) nije kombinacija značenja njenih sastavnih članova (*walk* - hodati, *man* - čovjek). Dakle, to nije čovjek koji hoda, već je to mali prenosivi plejer za kasete, sa malim slušalicama.¹¹

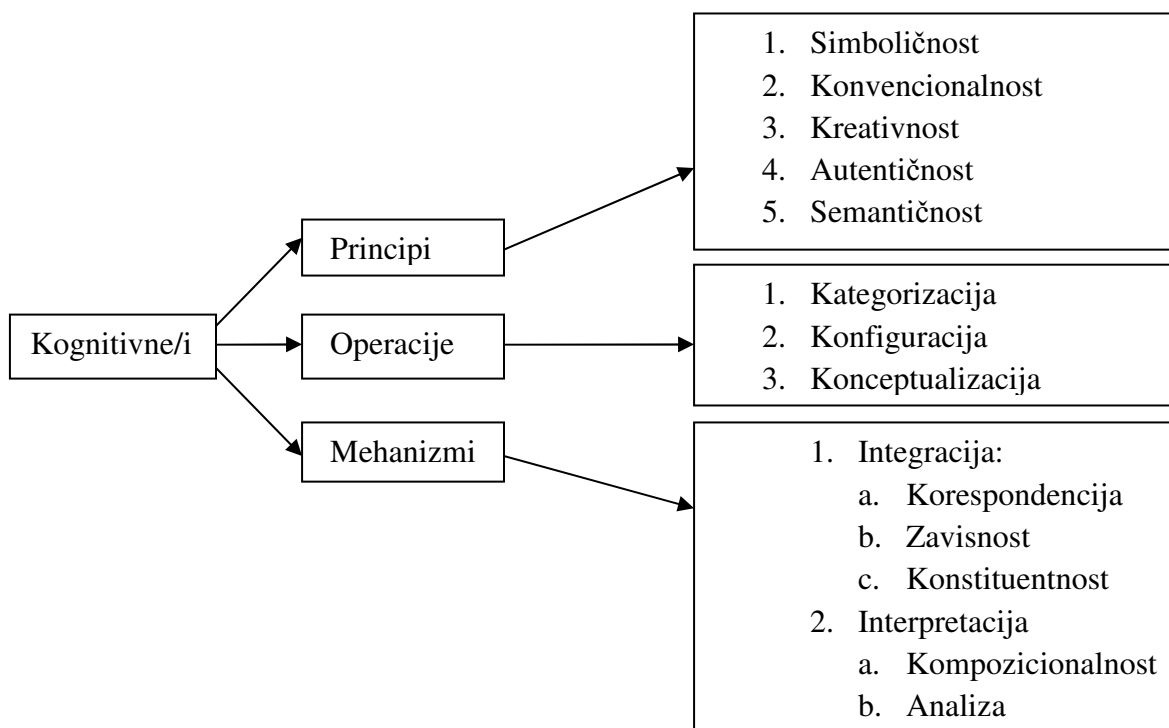
¹¹ Za analizu endo- i egzocentričnih složenica, vidi odjeljak 3.3.6.

2) Analiza - Ovaj proces odnosi se na spajanje sastavnih članova neke složene strukture na fonološkom i semantičkom nivou. Naime, odnosi se na sposobnost govornika da prepozna fonološke i semantičke karakteristike koje su sastavni dijelovi unijeli u složenu strukturu. Ovaj proces pomaže govorniku da uoči da li sastavni dijelovi svojim semantičkim i fonetskim sadržajem mogu doprinijeti i obojiti značenje složene strukture. Uočavaju se dva tipa ovog procesa: puna i parcijalna analiza. Puna analiza je proces gdje postoji harmonija i sklad između fonološkog i semantičkog nivoa, dok kod parcijalne analize nailazimo na sukob između ova dva nivoa.

a. Puna analiza odnosi se na slučajeve kada fonološke komponente neke složene strukture odgovaraju semantičkim komponentama. U ovakvim slučajevima, govornik je svjestan na koji način komponente doprinose značenju složene strukture. Na primjer, riječ *thinker* (onaj koji misli) može biti potpuno analizirana i na fonološkom i semantičkom nivou. Na fonološkom nivou, govornik jasno uočava dva dijela: *think* (misli) i *-er* (sufiks koji upućuje na agenta). Na semantičkom nivou, govornik je svjestan semantičkog doprinosa koji daju obje komponente, pa je *thinker* osoba koja misli. Isto tako, složenica *football* (fudbal) je primjer pune analize. Na fonološkom nivou, možemo je podijeliti na dva dijela: *foot* (stopalo) i *ball* (lopta). Na semantičkom nivou, možemo lako identifikovati doprinos koji daju oba elementa, pa je značenje složenice zasnovano na značenjima sastavnih dijelova. Prema tome, *football* (fudbal) je lopta obično napravljena od kože i ispunjena vazduhom, a koristi se u istoimenoj igri.

b. Parcijalna analiza odnosi se na slučajeve kada fonološke komponente neke složene strukture ne odgovaraju semantičkim komponentama. Ovi slučajevi dozvoljavaju samo fonološku analizu, ali ne i semantičku. Na primjer, riječ *thriller* (triler) primjer je parcijalne analize. Na fonološkom nivou, ona se može podijeliti na dva dijela: *thrill* i *-er*. Međutim, gledano sa semantičke strane, *thriller* nije naziv za osobu koja zabavlja druge, već je to knjiga ili film koji govori o nekom intrigantnom ubistvu ili nekom drugom zločinu. Za primjer može se uzeti i složenica *bigmouth* (lajavac). Na fonološkom nivou, uočavamo dvije komponente: *big* (velik) i *mouth* (usta). Međutim, na semantičkom nivou cijele složene strukture, ne prepoznaje se semantički doprinos njenih komponenti. Značenje nam postaje jasno kad u obzir uzmemo kontekst i znanje koje posjedujemo. Riječ *bigmouth* odnosi se na osobu koja je pričljiva, hvalisava i često vulgarna.

Na sljedećoj tabeli na pregledan način dat je prikaz kognitivnih principa, operacija i mehanizama o kojima je bilo riječi u prethodnim odjeljcima.

Slika 2.

2.4. Kompozicija u kognitivnoj lingvistici

2.4.1. Integracija i interpretacija članova složenice

Kompozicija je morfološki proces u kome se stvara složena struktura tako što se spajaju dvije ili više slobodnih morfema, iste ili različite vrste riječi (Hamawand: 2008: 11). Rezultat koji se dobije kombinacijom prenosi novu informaciju i naziva se složenica. U engleskom jeziku, većina imeničkih složenica sastoji se od upravnog člana koji nosi osnovno značenje cijele složenice i modifikatora koji to značenje sužava. Te složenice se nazivaju endocentrične. Kod njih, prva, odnosno lijeva morfema modifikuje drugu, odnosno desnu morfemu. Prva morfema je ta koja ima primarni naglasak, i nema gramatičku kategoriju broja. Druga morfema određuje kojoj vrsti riječi pripada nastala

složenica. Druga morfema ima sekundarni naglasak i ima gramatičku kategoriju broja. Na primjer, riječ *homework* (domaći zadatak) smatra se složenicom. Sastoji se od dvije slobodne morfeme: *home* (kuća) i *work* (rad), gdje je morfema *home* (kuća) modifikator, a *work* (rad) upravni član. Malobrojnije su one složenice koje nemaju upravni član i čije se značenje ne može pretpostaviti na osnovu njenih sastavnih dijelova. To su egzocentrične složenice i za njihovo razumijevanje se služimo kontekstom i našim postojećim znanjem i iskustvom (npr. složenica *greenback* je američka novčanica).¹²

U integraciji dva sastavna člana neke složenice tri su faktora koja uzimaju učešće, a koja smo već pomenuli u prethodnom poglavlju. Ukratko ćemo se osvrnuti na njih. Na prvom mjestu je korespondencija na fonološkom i semantičkom nivou. Taj mehanizam podrazumijeva da u stvaranju složene strukture njeni dijelovi imaju sličnosti i na fonološkom i na semantičkom nivou. U složenici *football* (fudbal), na fonološkom nivou, komponenta *foot* (stopalo) razrađuje drugu komponentu *ball* (lopta). Iz ugla semantike, obje morfeme daju semantički doprinos u procesu kompozicije, pa se i značenje dobijene složenice izvlači iz oba člana. Drugi faktor je zavisnost. Kod stvaranje složene strukture, jedan član je zavisan, a drugi autonoman. U procesu kompozicije lijevi član je zavisan, dok je desni autonoman. U primjeru *football* (fudbal), *foot* je zavisna komponenta, a *ball* je samostalna. Morfema *foot* (stopalo) ponaša se kao modifikator, jer određuje vrstu lopte (lopta koju udaramo stopalom). Na kraju, treći faktor je konstituentnost. Ovaj proces podrazumijeva da se u stvaranju složene strukture njeni članovi mogu slagati na različitim nivoima konstituentnosti, a da pritom kao rezultat imaju jezičku jedinicu sa značenjem. U primjeru *football stadium* (fudbalski stadion), na prvom nivou, *foot* se spaja sa *ball* i tako nastaje složenica *football*. Na višem nivou, *football* se spaja sa *stadium* i dobija se složenica *football stadium* (fudbalski stadion).

U interpretaciji članova neke složenice, važno je pomenuti dva procesa. Jedan je kompozicionalnost, odnosno slučajevi kada značenje složenice direktno proizilazi iz značenja njenih sastavnih dijelova. Dvije su vrste kompozicionalnosti, puna i parcijalna. Puna kompozicionalnost kod kompozicije za rezultat ima endocentrične složenice, kod

¹² O problemu definisanja složenice i određivanja upravnog člana biće riječi u odjeljku 3.1., a opis endocentričnih i egzocentričnih složenica dat je u odjeljku 3.3.6.

kojih se značenje zasniva na značenjima sastavnih dijelova, uglavnom upravnog člana. Parcijalna kompozicionalnost kod kompozicije predstavlja slučajeve egzocentričnih složenica. Značenje ovakvih složenica crpimo i iz semantičkog doprinosa sastavnih dijelova i iz konteksta u kojem se struktura upotrebljava. Na primjer, za shvatanje značenja složenice *laptop* (laptop) nijesu nam dovoljna značenja njenih sastavnih dijelova (*lap*-krilo, *top*-vrh), već i pragmatičko znanje koje se krije iza njih. Prema tome, *laptop* je prenosivi mikro kompjuter dizajniran za korišćenje u toku putovanja. Drugi proces je analiza, odnosno slučajevi kada se sastavni dijelovi složenice poklapaju i fonološki i semantički. U slučajevima pune analize svjesni smo kako se fonološke komponente „slažu“ sa semantičkim. Na primjer, kod složenice *football* lako je uočljiv doprinos koji daju sastavni članovi i u fonološkom i semantičkom smislu. Kod parcijalne analize, složenica se može lako analizirati na fonološkom nivou, ali ne i na semantičkom. Na primjer, kod složenice *skinhead* lako uočavamo dva elementa: *skin* (koža) i *head* (glava), ali nijesmo odmah svjesni njihovog semantičkog doprinosa u značenju cjelokupne složene strukture. Naime, nije jasno da li značenja obje komponente učestvuju u značenju složenice i na koji način. Složenica *skinhead* odnosi se na mladu osobu obrijane glave, obično rasistu agresivnog ponašanja.

2.4.2. Kognitivni domeni i imeničke složenice u njima

Hamavand (2008: 203) definiše imeničku složenicu kao strukturu koja je sastavljena od dvije slobodne morfeme ili leksičke podstrukture. Pod leksičkom podstrukturom ovaj autor podrazumijeva sastavne dijelove složenice. Naziva ih leksičke jer imaju leksičko značenje, a podstrukture jer su dijelovi neke složene strukture. Novonastala složenica koristi se da izrazi novu ideju. Lijevi član, koji se posmatra kao modifikator može pripadati različitim vrstama riječi, najčešće imenicama, glagolima i pridjevima. Desna komponenta koja je i upravni član je imenica. Šema koju ovaj autor predlaže za stvaranje imeničkih složenica je: [- + imenica], pa se umjesto crtice može naći morfema različitih vrsta riječi, a najčešće su to imenice, glagoli i pridjevi. Hamavand (2008) zanemaruje manje produktivne vrste imeničkih složenica, kao na primjer, imeničke složenice u kojima su oba člana glagoli (*make-believe*) ili zamjenica+imenica (*she-goat*) i

sl. Ovakvi spojevi rijetki su i neproduktivni, no ipak postoje i drugi ih lingvisti, kao što je Bauer (1983), uključuju u svoje klasifikacije.¹³

Polazeći od kognitivne pretpostavke da se lingvističke jedinice najbolje mogu razumjeti ukoliko se posmatraju u okviru domena, ovdje ćemo predstaviti kognitivne domene u kojima složenice mogu da funkcionišu. Domen se može definisati kao okvir sazdan od našeg postojećeg znanja na osnovu kojeg se mogu identifikovati i opisati značenja neke lingvističke jedinice. Prema kognitivistima, naše znanje zasnovano je na iskustvu koje je nastalo iz uvjerenja, navika i običaja. Da bi se razumjelo značenje neke složenice, bitno je razumjeti i karakteristike domena u kojem se ona pojavljuje. Dakle, ukoliko želimo da dobijemo što precizniji opis i odredimo ulogu složenica u jeziku, ne posmatramo ih izolovano, već kao grupe koje funkcionišu u odgovarajućim kognitivnim domenima. U okviru jednog domena funkcioniše više segmenata. To su dijelovi domena koje karakteriše određeni koncept. Svaka složenica ima svoje mjesto u određenom segmentu što nam je često od pomoći u njihovoj interpretaciji.

U razmatranju imeničkih složenica u kognitivnim domenima, Hamavand (2008) prepoznaje dvije velike grupe domena: domeni u kojima funkcionišu složenice koje pripadaju različitim tipovima riječi (*inter-word-class domains*) i domeni u kojima funkcionišu složenice koje pripadaju istoj vrsti riječi (*intra-word-class domains*). Prvu grupu čine sljedećih pet domena sa njihovim posebnim segmentima:

- 1) svrha (*purpose*),
- 2) stvaranje (*make*),
- 3) lokacija (*location*),
- 4) uzrok (*causation*) i
- 5) upoređivanje (*comparison*).

Drugu grupu čini sedam domena sa posebnim segmentima:

- 6) kretanje (*motion*),
- 7) negativan uticaj (*affliction*),
- 8) neposjedovanje (*dispossession*),
- 9) dispozicija (*disposition*),

¹³ O podjelama imeničkih složenica biće riječi u odjeljku 3.3.

- 10) sličnost (*resemblance*),
- 11) rod (*gender*) i
- 12) vršilac radnje (*agenthood*).

Prvo ćemo dati pregled domena u kojima složenice mogu pripadati različitim vrstama riječi.

1) Domen svrhe je sfera znanja koja se odnosi na određeni cilj zbog čega se nešto obavlja ili zbog čega nešto postoji. Dostizanje tog cilja podrazumijeva tri segmenta. Prvi je sredstvo (*tool*) koji je morfološki predstavljen imeničkim složenicama tipa imenica+imenica. Na primjer, složenica *bath towel* (peškir za kupanje) je sredstvo čija je svrha postizanje nekog cilja. Dakle, *bath towel* je peškir koji koristimo za sušenje tijela poslije kupanja ili tuširanja. Drugi segment je svojstvo ili karakteristika sredstva (*property*) koje se koristi za postizanje cilja. On je morfološki predstavljen pridjevim složenicama tipa imenica+pridjev. Na primjer, složenica *cost effective* (isplativ, jeftin) odnosi se na nešto što je ekonomično u smislu cijene. Treći segment je način (*manner*) na koji se cilj dostiže. U njemu su upotrebu našle glagolske složenice tipa imenica+glagol. Na primjer, glagolska složenica *tape-record* odnosi se na način na koji je sredstvo izvršilo radnju. Naime, *tape-record* znači snimati na traku/kasetu.

2) Domen stvaranja je sfera znanja koja se odnosi na građenje nečega pri čemu se koristi određeni materijal. Ovaj proces podrazumijeva tri segmenta. Prvi segment podrazumijeva materijal (*material*) koji se koristi za proizvodnju, a morfološki je predstavljen imeničkim složenicama tipa imenica+imenica. U složenici *diamond ring* (dijamantski prsten), prvi član predstavlja materijal od kojeg je objekat napravljen, pa složenica ima značenje: prsten za čije je stvaranje korišćen dijamant. Drugi aspekt ovog domena odnosi se na svojstvo (*property*) materijala koji se koristi u proizvodnji i u njemu funkcionišu pridjevske složenice tipa imenica+pridjev. Na primjer, složenica *paper-thin* (tanak kao papir) odnosi se na jednu karakteristiku datog materijala, odnosno opisuje nešto što je veoma tanko ili nježno, kao u sintagmi *paper-thin box* (kutija tanka kao papir). Treći segment je način na koji je proizvodnja izvršena. Morfološki je predstavljen glagolskim složenicama tipa imenica+glagol. U složenici *rubber stamp* (gumeni žig) vidimo fokus na načinu na koji se radnja vrši. Dakle, *rubber stamp* podrazumijeva udaranje pečata na neki dokument kako bi se pokazalo da je zvanično odobren.

3) Domen lokacije je ona sfera znanja koja nam pruža informacije o tome gdje je nešto smješteno. Opis mjesta podrazumijeva tri segmenta. Prvi se odnosi na objekat koji se nalazi na određenoj poziciji, a morfološki je predstavljen imeničkim složenicama tipa imenica+imenica. Na primjer, složenica *coast road* odnosi se na put koji se nalazi uz obalu, a *space station* na stanicu koja se nalazi u svemiru. Drugi segment ovog domena je svojstvo lokacije. Morfološki je predstavljen pridjevskim složenicama tipa imenica+pridjev čiji je fokus na nekom svojstvu određene lokacije. Složenica *brain-dead*, na primjer, u sintagmi *brain-dead patient* opisuje pacijenta čiji je su funkcije mozga otkazale. Treći segment podrazumijeva neku aktivnost koja se sprovodi na određenoj lokaciji. U njemu funkcionišu glagolske složenice tipa imenica+glagol čiji je fokus na radnji. Na primjer, složenica *field-test* znači: vršiti testiranje napolju, odnosno testirati nešto u uslovima za koje je to nešto dizajnirano, naročito u realnim situacijama.

4) Domen uzroka je ona sfera znanja koje se odnosi na razlog zbog kojeg se nešto dešava. Opis uzroka sastoji se od tri segmenta. Prvi segment ovog domena obuhvata uzroke koji dovode do rezultata, a morfološki je predstavljen imeničkim složenicama tipa imenica+imenica. Na primjer, složenica *gas blast* odnosi se na eksploziju izazvanu gorivom. Drugi segment obuhvata rezultate koji su nastali zbog nekog uzroka, a u njemu funkcionišu pridjevske složenice tipa imenica+pridjev. Na primjer, složenica *camera-shy* u sintagmi *camera-shy girl*, opisuje djevojku koja je stidljiva pred kamerama i ne voli fotografisanja. Treći segment ovog domena je radnja koja utiče na primaoca. U njemu su svoju ulogu našle glagolske složenice tipa imenica+glagol. Složenica *head-hunt* znači: ubjeđivati nekoga da napusti trenutni posao dajući mu/joj bolju ponudu u smislu bolje plate ili više pozicije.

5) Domen poređenja je polje znanja koje se odnosi na način na koji se dvije stvari proučavaju da bi se otkrile sličnosti ili razlike među njima. Prvi segment ovog domena je objekat koji se koristi kao osnova za poređenje. U njemu funkcionišu imeničke složenice tipa imenica+imenica. Na primjer, složenica *bullet head* odnosi se na glavu koja je u obliku zrna, odnosno mala i okrugla. Pored direktnog poređenja (*bell-jar* - tegla koja je u obliku zvona), ovdje možemo ubrojati i složenice koje ne izražavaju očigledno poređenje već imaju preneseno značenje, kao na primjer: *birdbrain* (glupan; ima ptičji mozak). Isto tako, već pomenuta složenica *bullet head* može imati drugo preneseno značenje:

svoje glava i glupa osoba. Ovo su takozvane egzocentrične složenice o kojima će kasnije biti riječi.¹⁴ Drugi segment domena poređenja predstavljen je pridjevskim složenicama tipa imenica+pridjev i podrazumijeva neku karakteristiku koja se uzima za poređenje. Primjer je složenica *sky-blue* (nebo-plav), gdje je kao posebna karakteristika uzeta plava boja koja se poredi sa nebom. Treći segment je način na koji se poređenje vrši. Njega izražavaju glagolske složenice tipa imenica+glagol. Na primjer, složenica *wolf-whistle* odnosi se na zviždanje muškarca za lijepom ženom, ali je taj način upoređen sa zavijanjem vukova.

6) Da ponovimo, domeni u kojima funkcionišu složenice koje pripadaju istoj vrsti riječi su: kretanje, negativan uticaj, neposjedovanje, dispozicija, sličnost, rod i vršilac radnje. Domen kretanja je kognitivni okvir koji obuhvata proces kretanja nekog subjekta s jednog mjesta na drugo ili način na koji subjekat mijenja mjesto ili pravac. U njemu se mogu izdvojiti četiri segmenta, a sva četiri su predstavljena pridjevskim složenicama nastalim slaganjem imenice kao modifikatora i pridjeva kao upravnog člana. Prvi segment je pravac (*direction*) i odnosi se na poziciju prema kojoj je neko ili nešto okrenuto ili se kreće. Morfološki je predstavljen složenicama tipa imenica+*ward*. Upravni član *ward* upućuje na kretanje u određenom pravcu ili prema određenom mjestu. Na primjer, složenica *homeward* u sintagmi *homeward journey* odnosi se na putovanje ka kući. Drugi aspekt ovog domena podrazumijeva destinaciju (*destination*), odnosno mjesto gdje se osoba uputila ili gdje neka stvar treba da bude dostavljena. Morfološki je predstavljen složenicama tipa imenica+*bound*. Riječ *bound* implicira putovanje prema mjestu koje je određeno imeničkim članom složenice. Na primjer, složenica *eastbound* u strukturi *an eastbound train* opisuje voz čija je destinacija istok. Treći segment je mobilnost (*mobility*) i odnosi se na mogućnost pokretanja. On obuhvata složenice tipa imenica+*based*. Riječ *based* aludira na kretanje u okviru određenog polja koje je određeno imeničkim modifikatorom. Složenica *ground-based* u strukturi *a ground-based telescope* opisuje teleskop koji se pričvršćuje za zemlju, odnosno čvrstu površinu. Posljednji segment u domenu kretanja je ograničenost (*restriction*) koji se odnosi na stanje u kojem je neko ili nešto ograničen/o na određeni prostor. Morfološki je predstavljen složenicama tipa imenica+*bound*. U ovim slučajevima riječ *bound* upućuje na situaciju u kojoj je neko ili

¹⁴ S obzirom na to da smo pronašli zanemarljiv broj egzocentričnih složenica u korpusu, sve ćemo ih posmatrati u okviru ovog domena.

nešto ograničeno na određeni prostor. Na primjer, složenica *chair-bound* u strukturi *a chair-bound patient* opisuje pacijenta koji je „vezan“ za invalidska kolica.

7) Domen negativnog uticaja opisuje stanje u kojem neki subjekat ima neprijatna iskustva, probleme ili nedaće. Ovaj domen ima dva segmenta: trenutni (*sudden*) i hronični (*chronic*) negativni uticaj, a oba su predstavljena pridjevskim složenicama nastalim slaganjem imenice kao modifikatora i pridjeva kao upravnog člana. Trenutni negativni uticaj dešava se iznenada i bez najave. Morfološki je prikazan složenicama tipa imenica+*stricken*. Riječ *stricken* upućuje na iznenadnu situaciju. Na primjer, složenica *hurricane-stricken* (pogođen uraganom) u strukturi *a hurricane-stricken coast* opisuje obalu koja je iznenada pogođena jakim vjetrom. S druge strane, hronični negativni uticaj dugo traje i često se ponavlja. Morfološki je prikazan složenicama tipa imenica+*ridden*. Na primjer, složenica *drought-ridden* u strukturi *a drought-ridden area* opisuje oblast u kojoj je suša česta pojava.

8) Domen neposjedovanja je ona sfera znanja koja se odnosi na stanje u kojem subjekat ne posjeduje nešto što bi trebalo da ima ili ne posjeduje nešto što i ne treba da ima. Ovaj domen ima dva segmenta: trajno i trenutno neposjedovanje, a oba su predstavljena pridjevskim složenicama nastalim slaganjem imenice kao modifikatora i pridjeva kao upravnog člana. Trajno neposjedovanje morfološki je predstavljeno složenicama tipa imenica+*less*. Riječ *less* implicira da nešto nedostaje na duži period ili trajno. Na primjer, složenica *spotless* u strukturi *a spotless house* opisuje kuću koja je čista, odnosno nema prljavštine. Trenutno neposjedovanje morfološki je predstavljeno složenicama tipa imenica+*free*. Riječ *free* implicira da nešto nedostaje trenutno ili na kraći period. Na primjer, složenica *cloud-free* (bez oblaka) u strukturi *a cloud-free sky* opisuje nebo bez oblaka.

9) Domen dispozicije odnosi se na tendenciju nekog subjekta da djeluje i reaguje u određenim situacijama na karakterističan način. Ima dva segmenta, a oba su predstavljena pridjevskim složenicama nastalim slaganjem imenice kao modifikatora i pridjeva kao upravnog člana. Prvi segment je svjesnost (*awareness*), odnosno sposobnost da nešto primijetimo i razumijemo koristeći se čulima, a morfološki je predstavljen složenicama tipa imenica+*conscious*. Riječ *conscious* implicira fokusiranje pažnje na nešto ili preokupiranost nečim. Ove složenice opisuju nekog ko je svjestan stvari koja je označena

imeničkim modifikatorom. Na primjer, složenica *garden-conscious* u strukturi *a garden-conscious house wife* opisuje domaćicu koja pokazuje posebno interesovanje za baštu. Drugi segment je sklonost (*inclination*), odnosno tendencija da se djeluje na određeni način pod određenim uslovima. Tendencija može biti poželjna ili ne. Ovaj segment je morfološki predstavljen složenicama tipa imenica+*minded* i imenica+*prone*. Riječ *minded* implicira da se nečim pažljivo bavimo posmatrajući ga kao svrhu ili cilj. Ove složenice opisuju nekoga ko ima sklonost ka onome što je predstavljeno imeničkim članom. Na primjer, složenica *peace-minded* opisuje osobu koja je orjentisana ka propagiranju ili donošenju mira. S druge strane, riječ *prone* upućuje na nekog ko lako pada pod uticaj nekoga ili nečega što nije povoljno ili gaji simpatije prema nečemu takvom. Na primjer, složenica *injury-prone* opisuje osobu koja je sklona povredama.

10) Domen sličnosti je kognitivno polje koje sadrži sličnosti između određenih stvari da bi se bolje razumjela i unaprijedila njihova vrijednost. Ima dva segmenta, a oba su predstavljena pridjevskim složenicama nastalim slaganjem imenice kao modifikatora i imenice kao upravnog člana. Prvi segment je kategorija (*category*) i morfološki je predstavljen složenicama tipa imenica+*type*. Riječ *type* implicira kategoriju, žanr, model ili oblik nečega što predstavlja tipičan primjer određene klase. Na primjer, složenica *French-type* u strukturi *French-type bread* opisuje hljeb koji po svom obliku liči na hljeb koji se pravi u Francuskoj. Drugi segment je način (*manner*) na koji je neki subjekat napravljen ili organizovan. Morfološki je predstavljen složenicama tipa imenica+*style*. Riječ *style* odnosi se na šablon, način ili mehanizam na koji neki subjekat djeluje. Na primjer, složenica *German-style* u strukturi *a German-style car* opisuje kola koja su po mehanizmu slična kolima koja se prave u Njemačkoj.

11) Domen roda je kognitivna oblast koja se odnosi na pol nekog subjekta. Sadrži tri segmenta: muški, ženski i neutralni. Sva tri predstavljena su imeničkim složenicama tipa imenica+imenica. Prvi segment morfološki je predstavljen imeničkim složenicama tipa imenica+*man*. Riječ *man* upućuje na odraslu mušku osobu. Na primjer, složenica *a chairman* (predsjednik) odnosi se na mušku osobu koja predsjedava sastankom ili organizacijom. Drugi segment morfološki je predstavljen imeničkim složenicama tipa imenica+*woman*. Riječ *woman* upućuje na odraslu žensku osobu. Na primjer, složenica *a chairwoman* (predsjednica) odnosi se na žensku osobu koja predsjedava sastankom ili

organizacijom. Treći segment je neutralan; odnosi se na muškarce i žene i djecu, a morfološki je predstavljen složenicama tipa imenica+*person*. Riječ *person* upućuje na živo biće. Na primjer, *a chairperson* odnosi se na mušku ili žensku osobu koja predsjedava sastankom ili organizacijom.

12) Domen vršioca radnje je kognitivno polje koje identifikuje subjekat koji pruža određene usluge. Sastoji se od nekoliko segmenata i svi su predstavljeni imeničkim složenicama tipa imenica+imenica. Prvi segment opisuje subjekat koji proizvodi konkretne ili fizičke objekte, naročito od drveta. Morfološki je predstavljen složenicama tipa imenica+*wright*. Riječ *wright* znači graditelj ili stvaralac nečega. Na primjer, složenica *shipwright* označava nekoga ko gradi ili popravlja brodove. Drugi segment odnosi se na subjekat koji pokušava da raširi ili pospješi nešto apstraktno ili verbalno. Morfološki je predstavljen složenicama tipa imenica+*monger*. Riječ *monger* označava nekoga ko prodaje robu od mjesta do mjesta. Na primjer, *a scandalmonger* je neko ko promovise i pospješuje pojavljivanje skandala. Treći segment opisuje subjekat koji prodaje ili dostavlja konkretne ili fizičke objekte. Morfološki je predstavljen složenicama tipa imenica+*man*. Na primjer, *a postman* je neko ko dostavlja pisma i pakete. Četvrti segment opisuje subjekat koji dijeli neki prostor ili radi neku aktivnost zajedno sa nekim drugim. Morfološki je predstavljen složenicama tipa imenica+*mate*. Riječ *mate* podrazumijeva prijatelja ili pomagača. Na primjer, složenica *a workmate* je osoba sa kojom radimo, saradnik ili kolega. U okviru ovog domena postoji još mnoštvo segmenata koji upućuju na vršioca različitih radnji, kao na primjer: *police officer* (policajac), *undertaker* (grobar), *housekeeper* (nastojnik) i sl.

U analizi kognitivnih domena, Hamavand (2008) ne uzima u obzir sve tipove složenica, već se fokusira na najproduktivniji tip; kod imeničkih složenica to je imenica+imenica, kod pridjevskih - imenica+pridjev, a kod glagolskih - imenica+glagol. Međutim, ova analiza domena poslužiće nam u našoj uporednoj analizi imeničkih složenica u engleskom i crnogorskom jeziku pošto ćemo složenice posmatrati u okvirima kognitivnih domena. U našoj analizi na nivou kognitivnih domena fokusiraćemo se na najproduktivniji tip imeničkih složenica - imenica+imenica jer je, kao što ćemo vidjeti u analizi korpusa, ovaj tip znatno mnogobrojniji od ostalih vrsta složenica. Dakle, uzimajući u obzir samo imeničke složenice tipa imenica+imenica napravićemo našu klasifikaciju

domena koju ćemo koristiti u ovom radu za svrhe poređenja na nivou kognitivnih domena. Ona se pregledno može prikazati na sljedeći način:

<i>Inter-word-class domains</i>				
Domen		Segment domena	Vrsta složenice	Primjer
1.	Svrha	Sredstvo	imenica+imenica	<i>bath towel</i>
		Svojstvo	imenica+pridjev	<i>profit-thirsty</i>
		Način	imenica+glagol	<i>tape-record</i>
2.	Stvaranje	Materijal	imenica+imenica	<i>bronze-medal</i>
		Svojstvo	imenica+pridjev	<i>crystal-clear</i>
		Način	imenica+glagol	<i>rubber stamp</i>
3.	Lokacija	Objekat	imenica+imenica	<i>country lane</i>
		Svojstvo	imenica+pridjev	<i>brain-dead</i>
		Aktivnost	imenica+glagol	<i>field-test</i>
4.	Uzrok	Uzrok	imenica+imenica	<i>gas blast</i>
		Rezultat	imenica+pridjev	<i>girl-crazy</i>
		Radnja	imenica+glagol	<i>head-hunt</i>
5.	Upoređivanje	Objekat	imenica+imenica	<i>bullet-head</i>
		Svojstvo	imenica+pridjev	<i>sky-blue</i>
		Način	imenica+glagol	<i>wolf-whistle</i>

<i>Intra-word-class domains</i>				
Domen		Segment domena	Vrsta složenice	Primjer
6.	Kretanje	Direkcija	imenica+ward	seaward
		Destinacija	imenica+bound	eastbound
		Mobilnost	imenica+based	farm-based
		Ograničavanje	imenica+bound	house-bound
7.	Negativan uticaj	Trenutan	imenica+stricken	famine-stricken
		Hroničan	imenica+ridden	flood-ridden
8.	Neposjedovanje	Trajno	imenica+less	flawless
		Trenutno	imenica+free	queue-free
9.	Dispozicija	Svjesnost	imenica+conscious	garden-conscious
		Poželjna naklonost	imenica+minded	peace-minded
		Nepoželjna naklonost	imenica+prone	injury-prone
10.	Sličnost	Kategorija	imenica+type	Rome-type
		Način	imenica+style	British-style
11.	Rod	Muški	imenica+man	salesman
		Ženski	imenica+woman	saleswoman
		Neutralni	imenica+person	salesperson
12.	Vršilac radnje	U okviru ovog domena ima mnoštvo segmenata, a neki od njih su: vršilac koji pravi fizičke objekte, koji pospješuje nešto apstraktno, koji prodaje ili dostavlja fizičke objekte, koji dijeli prostor ili vrši aktivnost sa nekim drugim itd.	imenica+wright, imenica+monger, imenica+man, imenica+mate itd.	millwright, warmonger, milkman, roommmate etc.

Slika 3.

Pored domena koji su osjenčeni u tabeli, u našu konačnu tabelu koju ćemo koristiti za kontrastiranje na nivou kognitivnih domena uključićemo još tri domena koja, pored ovih ovdje navedenih, Hamavand (2008) pominje u okviru odnosa među članovima imeničkih složenica, a to su: mjera (*measure*), vrijeme (*time*) i pripadnost (*belongingness*). Na osnovu analize korpusa, nametnuo se zaključak da je u podjelu neophodno uključiti i ova tri domena, koja su takođe morfološki predstavljena složenicama tipa imenica+imenica.¹⁵ Pored toga, domen roda posmatraćemo u okviru domena vršioca radnje, jer se ova dva domena preklapaju, odnosno domen roda je na neki način pod okriljem domena vršioca radnje. Dakle, sve subjekte, bez obzira na rod posmatraćemo u okviru domena: vršilac radnje.

Prema tome, naša konačna tabela u kojoj ćemo predstaviti domene u kojima funkcioniše najproduktivniji tip imeničke složenice (imenica+imenica) izgleda ovako¹⁶:

Domen		Primjer
1.	Svrha	<i>bath-towel</i>
2.	Stvaranje	<i>diamond-ring</i>
3.	Lokacija	<i>space-station</i>
4.	Uzrok	<i>gas blast</i>
5.	Poređenje	<i>bell-jar</i>
6.	Vrijeme	<i>summer time</i>
7.	Mjera	<i>first-rate care</i>
8.	Pripadnost	<i>garden gate</i>
9.	Vršilac radnje	<i>milkman, flatmate</i>

Slika 4.

¹⁵ O njima će biti riječi u odjeljku 3.3.1.

¹⁶ Periferni tipovi imeničke složenice analiziraće se i kontrastirati na formalnom nivou.

3. KOMPOZICIJA I IMENIČKE SLOŽENICE U ENGLISKOM JEZIKU

3.1. Problemi definisanja složenice u engleskom jeziku

Tvorba složenica je najproduktivnija vrsta tvorbe riječi u engleskom jeziku. Međutim, one su i najkontroverznija vrsta u smislu lingvističke analize (Plag: 2003: 169). Tvorba složenica naziva se i kompozicijom ili slaganjem, ali je teško doći do odgovarajuće definicije složenice. Prema Marčandu (Marchand)¹⁷, složenica nastaje kada dvije ili više riječi kombinovanjem formiraju novu morfološku jedinicu. Slično tome, Plag (2003:22) konstatuje da se pod kompozicijom podrazumijeva kombinovanje dvije riječi da bi se storila nova - složena. Međutim, ovakav opis procesa kompozicije pokazao se kao nepotpun, jer složenice nijesu uvijek sastavljene samo od dva elementa, niti su uvijek u pitanju samostalne riječi. Zbog ove dvije napomene, mnogi lingvisti (Plag: 2003, Bauer: 1983, Lieber & Štekauer: 2009) išli su dalje u analizi složenica. Bauer¹⁸ definiše složenicu kao novu leksemu koja je nastala spajanjem dvije ili više leksema. Ova definicija dijelom je prikladnija jer se leksemom isključuju afiksi kao sastavni elementi složenice, ali se pod njom mogu podrazumijevati korijeni, osnove i riječi. Međutim, ostaje pitanje kako razlikovati „novu leksemu“ od fraze, odnosno sintagme i koje višečlane spojeve smatrati složenicom, a koje ne. Na primjer, spojevi *blackboard* (školska tabla) i *black board* (crna tabla) su različite lekseme, ali u nekim primjerima, kao što je recimo *tomato bowl* nije jednostavno odrediti da li je spoj fraza ili složenica.¹⁹ S druge strane postavlja se pitanje da li višečlane spojeve posmatrati kao složenice ili fraze. Pokušaćemo da razgraničimo ovakve dileme.

Jedan od autora koji se bavio tim pitanjem je Plag (2003). Iako je ovaj autor definisao složenicu kao spoj dvije riječi, u daljoj analizi on daje primjere složenica koje su sastavljene od više elemenata, a koje je preuzeo iz uputstva za štampač: *power source requirement* (zahtjev za napajanje strujom) i *communication technology equipment* (oprema za komunikacijsku tehnologiju). U prilog pretpostavke da je složenica sastavljena

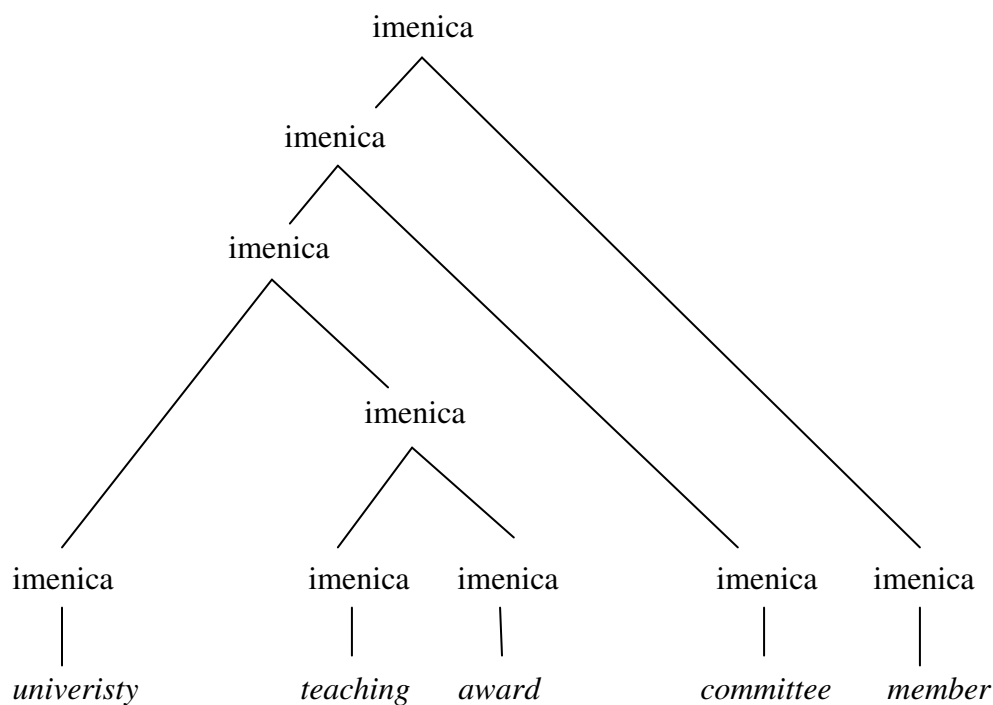
¹⁷ Marčandov pogled na složenice dat je kod: Lieber & Štekauer (eds.), 2009, 3.

¹⁸ Ova Bauerova definicija preuzeta je iz: Lieber & Štekauer (eds.), 2009, 3.

¹⁹ Primjeri uzeti iz: Lieber & Štekauer (eds.), 2009, 3.

od više članova govore i drugi primjeri u kojima nailazimo na četiri ili pet elemenata. Naime, ovaj autor daje primjer petočlane složenice: *university teaching award committee member* (član odbora za dodjelu nagrada univerzitetskim predavačima), kao i njenu grafičku analizu, koristeći zagrade i prikaz u obliku drveta. On ističe da se pri određivanju konstituenata polazi od semantičke analize elemenata složenice i da je nekada moguće više varijanti.

[[[*university* [*teaching award*]] *committee*] *member*]

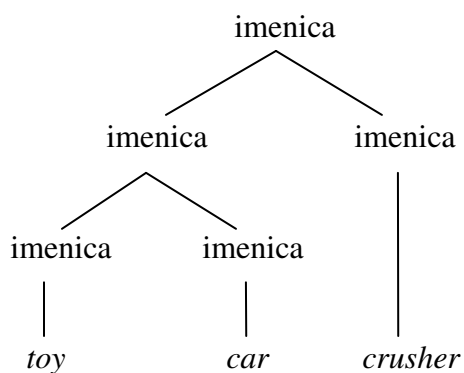

Slika 5.

Ovdje je prikazana podjela petočlane složenice na binarne strukture kao njene konstituente, polazeći od njihovih značenja. Unutrašnji konstituent (*teaching award*-nagrada za predavanje), sastavljen je od dva člana: *teaching* (predavanje) i *award* (nagrada). Sljedeći veći konstituent je *university teaching award* - univerzitetska nagrada za predavanje, koja se sastoji od *university* i *teaching award*, zatim, konstituent *university teaching award committee* (odbor za dodjeljivanje nagrada za univerzitetska predavanja) sastoji se od *university teaching award* i *committee* i na kraju, *university teaching award*

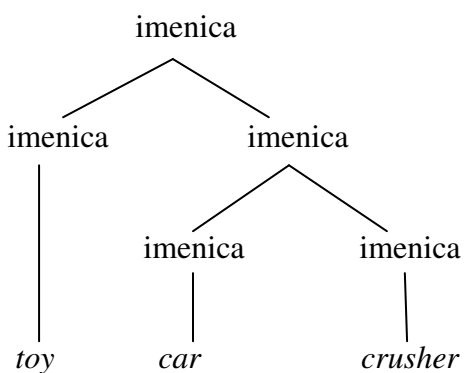
committee member (član odbora za dodjeljivanje nagrada za univerzitetska predavanja), koji se sastoji iz: *university teaching award committee* i *member*. Plag (2003: 171) daje sljedeći zaključak: pod pretpostavkom da je ovakva analiza moguća za sve složenice, naša definicija može biti formulisana tako da su složenice binarne strukture. Problem određivanja konstituenata i dvosmislenost složenica ilustruje i sljedeći primjer.²⁰

a) *toy car crusher*: '*crusher for toy cars*' (osoba koja lomi automobile igračke)

Slika 6.

b) *toy car crusher*: '*car crusher which is a toy*' (igračka - mašina za reciklažu auta)

Slika 7.

²⁰ Primjer uzet iz: Radford et al. , 2009, 149.

Ovdje su šematski predstavljene dvije varijante analize složenice *toy car crusher*. Iz njih možemo vidjeti svojstvo višečlane složenice da bude dvosmislena, a dvosmislenost nastaje iz načina na koji povezujemo njene članove, a to opet zavisi od njihovih značenja i konteksta u kojem se riječ upotrebljava. Na osnovu toga mi razumijemo značenje složene riječi.

Međutim, čak i ako uzmemo u obzir Plagovu pretpostavku da se sve složenice mogu posmatrati kao binarne strukture, gledane u okviru određenog konteksta, na njih se mora gledati kao na jednu cjelinu sastavljenu od dva, tri, četiri ili više članova jer „jezik se uči i koristi u kontekstu“ (Langacker: 1987: 155). Ono što treba istaći kod tvorbe riječi slaganjem, a posebno kod imeničkih složenica gdje su svi članovi imenice, jeste svojstvo da se više puta stvara ista vrsta strukture koja se može neograničeno puta ponavljati. Na primjer, ako pretpostavimo da postoji neka posebna obuka za članove odbora za dodjeljivanje nagrada za univerzitetska predavanja, mogli bismo je nazvati *university teaching award committee member training* i tako dobijamo složenicu od šest elemenata. Ovo svojstvo naziva se rekurzivnost i susreće se i kod analize rečenične strukture, jer je engleska gramatika takva da omogućava da se podređene klauze ponavljaju umetanjem nove klauze u okviru svake nove klauze, kao što je slučaj u rečenici: *John said that Betty knew that Harry thought Janet believed that ...*²¹ Prema Plagu, rekurzivnosti nema u derivaciji, osim u nekim marginalnim slučajevima, kao u primjeru *great-great-great-great grandfather*, gdje se ovo svojstvo uočava u procesu prefiksacije. Prema Baueru (1983: 66) u germanskim jezicima rekurzivnost u procesu slaganja nema ograničenja. On ističe da ograničenja jedino mogu postojati kod naše kratkoročne memorije, pa to može uticati na dužinu složenice, a da teorijski ne postoji previše duga složenica. Ovaj autor navodi dva primjera:

- 1) *His great-great-great-great-great-great-great-great-great-great-great-great-great-great-great-great grandfather was killed in a Viking raid on Holy Island.*
- 2) *This is the malt that the rat that the cat that the dog that the cow tossed worried caught ate.*

Iz primjera vidimo da, iako nema ograničenja u rekurzivnosti, pretjerano duge složenice teške su za razumijevanje i obradu, pa zbog toga i nijesu poželjne.

²¹ Primjer uzet iz: Plag, 2003, 172.

Sljedeće pitanje koje se postavlja u vezi sa strukturom složenice je koji su to elementi uključeni u njeno formiranje. Plag (2003: 182) navodi sljedeće primjere oblika njihovih elemenata:

- a) *astrophysics*
biochemistry
photoionize
- b) *parks commissoner*
teeth marks
systems analyst
- c) *pipe-and-slipper husband*
off-the-rack dress
over-the-rack dress

U primjerima pod a) elementi složenice su prefiksoidi: *astro-*, *bio-*, *photo-*. Prema Plagu, ovo su vezani korijeni (*bound roots*) koji se ponašaju kao riječi, a ne kao afiksi. Pod vezanim korijenima, Plag (2003: 13) podrazumijeva korijene koji su uglavnom latinskog ili grčkog porijekla i kombinuju se samo sa drugim određenim vezanim morfemama. Dakle, u proces slaganja uključeni su i prefiksoidi, a ne samo riječi. Ovo su takozvane neoklasične složenice koje su u engleskoj tvorbi riječi nastale uglavnom od riječi iz grčkog i latinskog jezika. One su nastale samo kombinacijom elemenata iz klasičnih jezika, jer stari Grci sigurno nijesu koristili riječ *telephone* (telefon), a ona je sastavljena od dijelova grčkih riječi. Zato su ove složenice dobile naziv neoklasične, a ne klasične složenice.

U primjerima pod b) prvi element složenice je imenica u množini, znači riječ sa gramatičkim nastavkom za množinu, a ne korijen. U primjerima pod c) Plag pokazuje da čak i fraze mogu biti elementi složenice, ali samo u premodifikaciji. Višečlane dijelove u postmodifikaciji, Plag naziva fraze, kao na primjer: *gossip over the fence*. Na osnovu ove podjele, Plag (2003: 173) daje sljedeću definiciju složenice koja obuhvata sve prikazane primjere: „Složenica je ona riječ koja se sastoji od dva elementa, od kojih je prvi korijen, riječ ili fraza, a drugi je korijen ili riječ.“ Pod riječju Plag (2003: 9) podrazumijeva lingvističku jedinicu koja ima sljedeća svojstva:

- cjelina koja pripada određenoj vrsti (imenica, glagol, pridjev itd.) i ima njene karakteristike
- cjelina koja obično ima jedan glavni naglasak
- cjelina koja je sintaksički najmanja cjelina u rečenici
- cjelina koja je obično nedjeljiva
- cjelina koja izražava jedan semantički koncept.

Pod korijenom Plag podrazumijeva podstrukturu riječi, odnosno njen centralni dio koji se dalje ne može dijeliti, dok je osnova (*base*) elemenat koji se može dalje dijeliti, jer se sastoji od korijena i vezane morfeme. Na primjer, u riječi *movable*, *move* je korijen, na koji je dodat sufiks *-able*, dok je u riječi *immovable*, *movable* osnova na koju se dodaje prefiks *in-* i na taj način nastaje nova riječ: *immovable*.

Dva važna pitanja u analizi složenice kojima se takođe bavio Plag su pitanje upravnog člana i naglaska. Prema Plagu (2003: 173), većina složenica u engleskom jeziku objašnjava se tako što element sa lijeve strane modifikuje desni. Na primjer, *film society* je vrsta društva, odnosno onog čije su polje interesovanja filmovi, *student book* je knjiga dizajnirana za studente, itd. Prema ovom autoru struktura složenica može se predstaviti šemom: modifikator + upravni član. Pod upravnim članom podrazumijeva se centralni, odnosno najbitniji dio složene jezičke strukture. Ovakva šema (modifikator+upravni član) implicira da je ono što označava složenica u stvari podskup onoga što je označeno upravnim članom. Na primjer, *film society* (filmsko društvo) je podskup u odnosu na *society* (svih postojećih društava). Svojstvo složenica da im je upravni član uvijek desni elemenat naziva se pravilo desne strane (*right-hand head rule*), a Plag ga pozajmljuje od Viliijamsa (Williams)²². Naime, ovo pravilo kaže da morfema koja je posljednja u nizu određuje kategoriju i morfosintaksička svojstva riječi. Dakle, složenica nasljeđuje većinu semantičkih i sintaksičkih karakteristika od upravnog člana. Tako da, ako je upravni član glagol, složenica će biti glagol, kao u primjeru *deep-fry* (pržiti u dosta ulja), ukoliko je upravni član brojiva imenica, složenica je brojiva imenica, kao u primjeru *beer bottle* (boca piva), ako je upravni član ženskog roda, složenica će isto tako biti u ženskom rodu, kao u primjeru *head waitress* (šefica konobara). Još jedno svojstvo upravnog člana složenice je da nastavak za množinu složenice vidimo kod upravnog člana, a ne kod modifikatora. Na

²² RHR (pravilo desne strane) objašnjeno je u : Fernandes - Domingues, 2009, 11-12.

primjer, množina od složenice *park commissioner* (nadzornik za parkove) nije *parks commissioner*, već *park commissioners*. U složenici *parks commissioner* množina se odnosi samo na prvi član, ali ne i na cijelu složenicu.

Primjere prikazane pod c) *pipe-and-slipper husband*, *off-the-rack dress*, *over-the-rack dress* Plag naziva leksikalizovane fraze (*lexicalized phrases*), a ne složenice. Naime, ovaj autor smatra da ovakve kombinacije nemaju pravu strukturu složenice, odnosno na njih se ne može primijeniti pravilo desnog upravnog člana niti se sastoje samo od dva elementa. Dakle, složena struktura *jack-in-the-box* (vrsta dječje igračke) nema upravnog člana, pošto to nije ni kutija ni čovjek. Isto tako predložka sintagma *in the box* je desni član, a ne lijevi, gdje treba da se nalazi modifikator. Naime, Plag zanemaruje to što se ovakve strukture ponašaju kao riječi, i semantički i sintaksički, jer na primjer *jack-in-the-box* može imati član jer je brojiva imenica, može biti modificovana pridjevom, ima množinu. Međutim, on ih ubraja u fraze, a ne u složenice. S druge strane, Bauer (1983: 206) ovu vrstu složenica naziva složenice sa frazom (*phrase compounds*) i ubraja ih u svoju klasifikaciju složenica kao posebnu vrstu.

Na kraju, predstavimo formulu koju Plag (2003: 175) predlaže za strukturu engleske složenice:

- a. (XY)y
- b. X = korijen, riječ, fraza
Y = korijen, riječ
y = gramatička svojstva naslijeđena od Y

Ovaj obrazac pokazuje da je složenica sastavljena od dva elementa od kojih je drugi upravni, a čija se gramatička svojstva prenose na složenicu.

Drugi problem u vezi sa određivanjem složenica je naglasak. Naime, to je jedan od glavnih kriterijuma za pravljenje razlike između složenica i fraza, naročito imeničkih složenica i imeničkih fraza. Prema Čomskom i Hejlu (Chomsky & Halle),²³ fraze uglavnom imaju naglasak na posljednjem elementu, a složenice na prvom. Ova pravila su poznata pod nazivom pravilo nuklearnog naglaska (*nuclear stress rule*) koje podrazumijeva da je kod fraza naglasak na posljednjoj riječi i pravilo naglaska kod

²³ Pravila o naglasku kod složenica koja su dali Čomski i Hejl data su u: Lieber & Štekauer (eds.), 2009, 229.

složenica (*compound stress rule*) koje podrazumijeva da je kod složenica naglasak na lijevom članu. Ova pravila ilustruju sljedeći primjeri:

a) imeničke fraze:	b) imeničke složenice:
<i>the green cárpet</i>	<i>páyment problems</i>
<i>this new hóuse</i>	<i>installátion guide</i>
<i>such a good jób</i>	<i>spáce requirement</i> ²⁴

Kod nekih primjera samo je naglasak taj koji određuje razliku između fraze i imenice, kao u primjerima:

a) imeničke fraze:	b) imeničke složenice:
<i>a black bóard</i> (tabla koja je crne boje)	<i>bláckboard</i> (školska tabla)
<i>a green hóuse</i> (kuća koja je zelene boje)	<i>gréenhouse</i> (staklenik) ²⁵

Drugi autori, kao što su Liberman i Sproat²⁶, Bauer (1983: 103), Olson²⁷ navode da ima mnoštvo primjera kod kojih je naglasak na drugom članu: *geologist-astrónomer* (geolog i astronom), *apple píe* (pita od jabuka), *Michigan hóspital* (mičigenska bolnica), *summer níght* (ljetnja noć), *aluminum fóil* (aluminijska folija), *silk tíe* (svilena kravata) itd.²⁸ Ovi autori ove slučajeve objašnjavaju kao izuzetke od pravila koje kaže da lijevi član kod složenica nosi naglasak. Naime, oni smatraju da se naglasak kod određenih složenica koje pripadaju određenim grupama u kojima vladaju određeni značenjski odnosi pojavljuje na desnom članu. Na primjer, složenica *geologist-astrónomer* (geolog i astronom) pripada kopulativnim složenicama o kojima će biti riječi kasnije u ovom poglavlju. Dakle, složenice koje pripadaju ovoj grupi izuzetak su od pravila i kod njih je naglasak na desnom članu. Izuzeci su i imenice kod kojih se javljaju sljedeći semantički odnosi: vremenski (*summer níght* - ljetnja noć), mjesni (*Michigan hóspital* - mičigenska bolnica), kauzalni (*aluminum fóil* - aluminijska folija). Ovdje je njihova podjela završena i ovi autori ne daju

²⁴ Primjeri uzeti iz: Plag, 2002, 176.

²⁵ Ibid, 177.

²⁶ Mišljenje ovih autora u vezi sa naglaskom kod složenica dato je u: Plag, 2003, 176.

²⁷ Mišljenje ovog autora u vezi sa naglaskom kod složenica nalazimo u: Lieber & Štekauer (eds.), 2009, 9.

²⁸ Primjeri uzeti iz: Plag, 2002, 177.

konačan broj semantičkih klasa koje podrazumijevaju izuzetke od pravila naglasaka. Zbog toga ova teorija ima nedostataka. Međutim, ne postoji rješenje koje se može primijeniti na sve slučajeve, tako da možemo zaključiti da, generalno gledano, složenice imaju naglasak na prvom članu, iako postoji određeni broj izuzetaka od pravila koji pripadaju određenim semantičkim grupama.

3.2. Pisanje složenica u engleskom jeziku

Kao što smo već rekli, kompozicija je morfološki proces kojim se dobija složena struktura, koja je sastavljena kombinovanjem uglavnom dvije osnove. Te novonastale složenice u engleskom jeziku mogu se predstaviti na tri ortografski različita načina:

1) puna ili zatvorena forma (*solid or closed form*) gdje se dvije riječi pojavljuju kao jedna. Dijelovi od kojih je sastavljena uglavnom su prosti i kratki i takav način pojavljivanja je ustaljen u jeziku duže vremena, kao u primjeru *lawsuit* (parnica);

2) složenice spojene crticom (*the hyphenated form*) - Najčešće se ovako predstavljaju složenice koje sadrže afikse i partikule, kao u primjerima: *house-builder* (građevinski radnik), *mother-of-pearl* (sedef);

3) otvorena forma ili forma sa razmakom (*the open or spaced form*) podrazumijeva kombinovanje dužih leksema i to su obično novije kombinacije, kao što je *distance learning* (učenje na daljinu). Ipak, ova se pravila ne mogu uzeti zdravo za gotovo, pa pisanje složenica nekad zavisi i od ličnog izbora autora, a ne od čvrsto regulisanih pravila.

3.3. Lingvističke analize i klasifikacije imeničke složenice u engleskom jeziku

3.3.1. Imeničke složenice su one kod kojih je upravna riječ imenica, a ona je modificovana uglavnom imenicama, glagolima i pridjevima kao zavisnim komponentama. Najčešći tip imeničkih složenica u engleskom jeziku su složenice tipa imenica+imenica. U svojoj analizi imeničkih složenica Hamavand (2008) se fokusira prije svega na najproduktivniju grupu, odnosno složenice tipa imenica+imenica. Polazeći od postulata kognitivne lingvistike, ovaj autor bavi se odnosima koji vladaju među dijelovima imeničke

složenice i kako se to odražava na cjelokupnu složenicu. U zavisnosti od prirode kombinacija dijelova složenice, on razlikuje sljedeće odnose:

1) Upravni član je dio modifikatora - Ovaj domen pripadnosti (*belongingness*) proizilazi iz situacije kad modifikator označava cjelinu, a upravni član dio i na taj način izražavaju odnos cjelina-dio. U složenici *house door* (vrata od kuće), *door* (vrata) je dio *house* (kuća). Ovakav odnos izražavaju složenice koje se odnose na zgrade: *tower steps* (stepenice tornja), *windows latch* (kvaka na prozoru), *abbey gate* (manastirska vrata), koje se odnose na dijelove tijela: *armpit* (pazuho), *eyelid* (očni kapak), *eyebrow* (obrva), koje se odnose na odjeću: *coat collar* (okovratnik kaputa), *jacket pockets* (džepovi na jakni) *pant-leg* (nogavica) ili koje se odnose na članstvo: *college staff* (osoblje koledža), *company board* (odbor firme), *union member* (član sindikata).

2) Modifikator je dio upravnog člana - Ovaj domen pripadnosti proizilazi iz situacije kad modifikator označava dio, a upravni član cjelinu i na taj način izražavaju odnos dio-cjelina. Na primjer, u složenici, *flower garden* (bašta cvijeća), *flower* (cvijet) se nalazi u *garden* (bašta), dok u složenici *bedroom* (spavaća soba), *bed* (krevet) se nalazi u *room* (soba) itd.

3) Upravni član je napravljen od modifikatora - Ovaj domen stvaranja (*make*) proizilazi kad modifikator upućuje na materiju, a upravni član na rezultat i na taj način izražavaju odnos izvor-rezultat. Na primjer, u složenici *leather shoes* (kožne cipele) *leather* (koža) je materijal od kojeg je dobijen krajnji rezultat, odnosno *shoes* (cipele). U složenici *silver plate* (srebrni tanjir), *plate* (tanjir) je rezultat koji je dobijen od *silver* (srebro).

4) Upravni član se upotrebljava za proces ili stvar koju izražava modifikator - Ovaj domen svrhe (*purpose*) proizilazi iz situacije kad modifikator označava cilj, a upravni član instrument kojim će se doći do cilja i na taj način izražavaju odnos cilj-instrument. Na primjer, u složenici *teaspoon* (kašičica za čaj), *spoon* (kašičica) je sredstvo koje nam služi za miješanje čaja, dok je *raincoat* (kišni mantil) kaput (*coat*) koji koristimo da se sačuvamo od kiše (*rain*).

5) Modifikator se koristi za proces ili stvar koju izražava upravni član - Ovaj domen svrhe ostvaruje se kad modifikator označava instrument pomoću koga se dolazi do cilja koji je izražen upravnim članom i na taj način nastaje odnos instrument-cilj. Na

primjer, složenica *steam engine* (parna mašina) je mašina (*engine*) koja koristi paru (*steam*).

6) Upravni član sadrži modifikator - Ovaj domen svrhe ispoljava se tako što modifikator označava sadržaj, a upravni član mjesto gdje se taj sadržaj nalazi i na taj način nalaze se u odnosu sadržaj-sadržalac. Na primjer, u složenici *water jug* (vrč za vodu), *jug* je vrč u kojem se drži *water* (voda). Isto tako, u složenici *ashtray* (pepeljara), *tray* je posuda koju koristimo da tresemo pepeo od cigare (*ash*).

7) Upravni član je pozicioniran u modifikatoru - Ovaj domen lokacije (*location*) nastaje kada modifikator implicira lokaciju u kojoj je smještena stvar označena upravnim članom, pa se na taj način izražava odnos mjesto-objekat. Na primjer, u složenici *beach house* (kuća na obali), *beach* (plaža) je lokacija za *house* (kuća). U složenici, *dictionary meaning* (značenje iz rječnika), *meaning* (značenje) se nalazi u *dictionary* (rječnik).

8) Modifikator je pozicioniran u upravnom članu - Ovaj domen lokacije nastaje kada modifikator implicira objekat ili radnju, a upravni član mjesto u kojem se stvar nalazi ili radnja dešava, pa se na taj način izražava odnos objekat-mjesto. Na primjer, složenica *amusement park* ima značenje parka (*park*) u kojem se održavaju zabavni sadržaji (*amusement*). Slično ovom primjeru, složenica *observation post* (osmatračnica) je mjesto (*post*) sa kojeg se osmatra (*observation*).

9) Upravni član označava vrijeme za modifikator - Ovaj domen vremena (*time*) nastaje kada modifikator označava stvar ili aktivnost, a upravni član period vremena, pa na taj način izražavaju odnos objekat-vrijeme. Na primjer složenica *golf season* (sezona golfa) označava sezonu (*season*) u kojoj se igra golf (*golf*).

10) Modifikator označava vrijeme za upravni član - Ovaj domen vremena nastaje kada modifikator označava period vremena u kojem se neka stvar ili aktivnost izražena upravnim članom dešava, pa se na taj način izražava odnos vrijeme-objekat. Na primjer, u složenici *Sunday paper* (nedjeljne novine) upravni član „novine“ (*paper*) pojavljuju se u nedjelju (*Sunday*), koja ima funkciju modifikatora.

11) Modifikator je polje interesovanja upravnog člana - Ovaj domen djelovanja (*activity*) ostvaruje se kada se modifikator odnosi na polje ili predmet za koje je upravni član zainteresovan, pa se na taj način izražava odnos polje-akter. Na primjer, složenica

foreign secretary odnosi se na sekretara (*secretary*) koji se bavi spoljnim poslovima (*foreign affairs*).

12) Upravni član je svojstvo modifikatora - Ovaj domen poređenja (*comparison*) realizuje se kada modifikator upućuje na oblik, veličinu, boju i slična svojstva upravnog člana, pa na taj način izražavaju odnos svojstvo-objekat. Na primjer, složenica *egg plant* je biljka (*plant*) koja je u obliku jajeta (*egg*). Neki od primjera gdje modifikator predstavlja karakteristično svojstvo upravnog člana su: *oil paint* (uljane boje) ili *picture book* (slikovnica).

13) Upravni član predstavlja uzrok za nastanak upravnog člana - Ovaj domen uzroka (*causation*) realizuje se kada modifikator simbolizuje uzrok, a upravni član rezultat, pa se tako izražava odnos uzrok-rezultat. Na primjer, složenica *wind storm* ima značenje oluje (*storm*) uzrokovane vjetrom (*wind*), dok je *traffic jam* (saobraćajna gužva), gužva (*jam*) nastala zbog prometnog saobraćaja (*traffic*).

14) Modifikator je mjera za upravni član - Ovaj domen mjere (*measure*) ostvaruje se kada se modifikator odnosi na dimenzije, odnosno mjere upravnog člana, pa na taj način izražavaju odnos mjera-objekat. Na primjer, složenica *7-week course* je kurs (*course*) koji traje sedam nedjelja (*7-week*), dok je *4-foot fence* ograda od 4 stope. Hamavand ovdje ubraja i složenice sa brojem kao modifikatorom.

Prema Hamavandu (2008), imeničke složenice tipično su sastavljene od dvije imenice, dok su u perifernom smislu sastavljene od upravnog člana koji je imenica i modifikatora koji može biti pridjev ili glagol. Kod perifernih tipova, ovaj autor navodi dva tipa odnosa, jedan za imeničke složenice tipa pridjev+imenica, a drugi za tip glagol+imenica.

1) Upravni član vrši radnju, odnosno neku aktivnost koju označava modifikator - Ovaj odnos ostvaruje se kada je modifikator glagol, a upravni član imenica koja upućuje na neki objekat, pa na taj način izražavaju odnos radnja-vršilac. Na primjer, složenica *alarm clock* je časovnik (*clock*) koji ima mehanizam za navijanje alarma (*alarm*).

2) Upravni član je svojstvo modifikatora - Ovaj odnos se ostvaruje kada je modifikator pridjev, a upravni član imenica koja upućuje na neki objekat, pa na taj način izražavaju odnos svojstvo-objekat. Na primjer, *highchair* je stolica (*chair*) koja ima dugačke nogare i mali poslužavnik naprijed u koju se sjedaju djeca za vrijeme obroka.

Po ovom autoru postoje svega tri vrste imeničkih složenica prema vrsti riječi kojoj pripadaju elementi složenice: imenica+imenica, pridjev+imenica, glagol+imenica, a kasnije ćemo vidjeti da ih ima mnogo više.²⁹ Međutim, ova tri tipa su najproduktivnija, a kao što smo već rekli, ubjedljivo najproduktivniji je tip imenica+imenica i na njega se ovaj autor posebno fokusira. U prethodnom poglavlju pomenuli smo kognitivne domene u kojima imeničke složenice funkcionišu. Da ponovimo, to su: svrha, stvaranje, lokacija, uzrok, poređenje, rod i vršilac radnje. Već smo rekli da smo Hamavandovu klasifikaciju uzeli kao osnovu za našu analizu na nivou kognitivnih domena, jer se pokazala kao najsveobuhvatnija i najsistematičnija. Da se prisjetimo, na osnovu pronađenih primjera u korpusu nametnuo se zaključak da u našu konačnu klasifikaciju koju ćemo koristiti za analizu korpusa uvrstimo još tri domena koja Hamavand pominje u analizi imeničkih složenica, a to su: vrijeme, mjera i pripadnost. Kao što smo vidjeli, pripadnost uključuje dva slučaja: kad je upravni član dio modifikatora (*house door*) i obratno (*flower garden*).³⁰

3.3.2. Jespersen³¹ je jedan od lingvista koji je proučavao imeničke složenice i prikazao njihovu deskriptivnu analizu. Njegova klasifikacija obuhvata osam vrsta imeničkih složenica, ali on napominje da ima mnogo složenica koje se ne mogu nigdje svrstati. On navodi da je „broj mogućih logičkih odnosa između dva elementa beskrajan“ i da se „analiza mogućih odnosa smisla nikada ne može iscrpiti“. Zbog toga je Grenvil Hačer (Granville Hatcher)³² u svom radu ovu klasifikaciju označila kao nepotpunu. Ona je predstavila Jespersenovu semantičku klasifikaciju imeničkih složenica na sljedeći način:

1) Ako je drugi član dinamična imenica, onda prvi član složenice može označavati subjekat radnje. Jespersen daje sljedeće primjere: *sunrise* (izlazak sunca), *sunset* (zalazak sunca), *daybreak* (svitanje) u kojima su *sun* i *day* subjekti. Prvi dio složenice može biti i objekat radnje, kao u primjerima: *childbirth* (rađanje), *handshake* (rukovanje), *life-insurance* (životno osiguranje), u kojima su *child*, *hand* i *life* objekti.

²⁹ Vidi odjeljak 3.3.8.

³⁰ Za konačnu tabelu vidi: Slika 4. (str. 33)

³¹ Jespersenova analiza imeničkih složenica prikazana je u: Benzes, 2006, 17-18.

³² Hačerova kritika na Jespersenovu semantičku analizu imeničkih složenica prikazana je u: Bojović, 2010, 100-105.

2) Prvi član složenice upućuje na mjesto u kojem se nalazi drugi član. Primjeri za to su sljedeći: *garden-party* (žurka u vrtu) ili *headache* (glavobolja). Dakle, žurka (*party*) je u vrtu (*garden*), a bol (*ache*) je u glavi (*head*).

3) Prvi elemenat označava kada ili koliko se dešava ono što je drugim elementom izraženo, kao na primjer: *nightmare* (noćna mora) ili *day-dream* (sanjarenje).

4) Prvi elemenat označava ono šta se mislilo u drugom, odnosno daje mu određeno svojstvo. Primjeri za ovaj tip složenice su: *gunpowder* (barut), *dining-room* (trpezarija), *bedroom* (spavaća soba).

5) Prvi član složenice je sredstvo, instrument koji se koristi za stvaranje drugog člana, kao na primjer, u složenici *gunshot* (pucanj iz pištolja), *shot* (pucanj) je rezultat opaljivanja pištolja (*gun*).

6) Prvi element je nešto što je sadržano u drugom elementu. Primjer za to su složenice: *newspaper* (novine) ili *feather-bed* (krevet od perja).

7) Prvi element je materijal od koga je drugi element napravljen, kao na primjer: *gold ring* (zlatni prsten) ili *stone wall* (kameni zid).

Pomenuta autorka zamjera Jespersenu što se bavi samo endocentričnim složenicama, kod kojih je osnovno značenje sadržano u upravnom članu, a ograničeno modifikatorom, a zanemaruje egzocentrične složenice koje nemaju glavnu riječ, pa se značenje ne može jasno pretpostaviti iz sastavnih dijelova.³³ Ona smatra da je Jespersen dao nasumičnu grupu kriterijuma, mada je teorijski moguće da i takvi kriterijumi, ako se pametno kontrolišu, mogu izbjeći velike logičke greške u koje se lako može upasti pri klasifikaciji, odnosno preklapanje kategorija. Ona je istakla i pitanje logične dosljednosti Jespersenovih kriterijuma i nedostatak principa simetrije: samo se vrijeme i mjesto mogu spariti.

Ona je analizirala i opšte principe Jespersenovih kategorija. Analizirala je prva tri slučaja. U prvom slučaju (*sunrise*, *daybreak*, *handshake*, *childbirth*) prvi kriterijum je „informacija o B“ (B predstavlja radnju), a drugi kriterijum je „odnos od A do B“ (A može biti subjekat ili objekat radnje). U drugom i trećem slučaju (*garden-party*, *headache*; *nightmare*, *night-club*) prvi kriterijum su mjesto i vrijeme, a drugi odnos između A i B (A je modifikator, a B je upravni član).

³³ Za opis endo- i egzocentričnih složenica vidi odjeljak 3.3.6.

Hačerova³⁴ je predstavila šest odnosa smisla među složenicama koje je dobila na osnovu četiri odnosa koje je Jespersen prikazao:

- 1) Sredstvo (*Means*),
- 2) Svrha (*Purpose*)
- 3) Karakteristično svojstvo (*Characterizing Feature*) i
- 4) Materijal (*Material*)

dodavši još dva:

- 5) „A je dio B“, odnosno modifikator je dio upravnog člana, kao u primjeru *broomstick* (drška od metle) i
- 6) „B je dobijeno iz A“, odnosno upravni član je dobijen iz modifikatora, kao u složenici *castor-oil* (ricinusovo ulje).

Od ovih šest najočiglednije se kombinuju „karakteristično svojstvo“ i „materijal“. Ove dvije kategorije predstavljaju dva aspekta jednog odnosa: „A je sadržano u AB“, odnosno modifikator je sadržan u složenici. Autorka ovaj odnos objašnjava na primjerima. U složenici *gold ring* (zlatni prsten), AB možda sadrži samo zlato; dok u *sandpaper* (šmirgl papir) AB sadrži mnogo više od pijeska (*sand*). Druga dva odnosa koja se kombinuju su: „sredstvo“ i „izvor porijekla“, odnosno „A je sredstvo“ i „A je izvor porijekla“. Hačerova smatra da je i u *handwriting* (rukopis) i u *castor oil* (ricinusovo ulje) B proizvedeno zahvaljujući A. U prvom slučaju A je sredstvo, a u drugom A je izvor, u ovom slučaju fizički izvor. Hačerova ističe da nekada „izvor“ može prevazilaziti ovako konkretna ograničenja i u proširenom smislu može obuhvatiti „sredstvo“. Na ovaj način, ona dobija drugu glavnu kategoriju : „A je izvor B“. Takođe, ona smatra da engleski jezik može formirati složenice po obrascu „B je dio A“, kao u primjeru *broomstick* (drška od metle). Ovaj odnos predstavlja obrnutu stranu već postojeće kategorije, tako da je dobijen par suprotnosti. Ako složenice *handwriting* i *castor oil* pokazuju da je A izvor B, onda sve razne složenice tipa „svrha“ predstavljaju A kao destinaciju. Ovo razlikovanje između „izvora“ i „destinacije“ više je dinamično nego statično. Hačerova ovo predstavlja simbolima: $A \rightarrow B$ (A je izvor) i $A \leftarrow B$ (A je destinacija). Primjer za ovo mogu biti složenice *sugar cane* (šećerna trska) u kojoj je A (*sugar*) destinacija i *cane sugar* (šećer od šećerne trske) u kojem je A (*cane*) izvor.

³⁴ Analiza imeničkih složenica koju je predložila Hačerova prikazana je u: Benczes, 2006, 22-23.

Putem postupka kombinovanja i suprotnosti, autorka je smanjila šest smisaonih odnosa na četiri i tu se njena podjela završava. Da sumiramo, to su sljedeći odnosi:

- 1) „A je sadržano u AB“ (*sandpaper*)
- 2) „A je izvor B“ (*handwriting*)
- 3) par „B je dio A“ i „A je dio B“ (*broomstick*)
- 4) „A je destinacija B“ (*sugar cane*)

Ipak, neke kategorije nijesu uključene, a ne mogu potpasti ni u jedan od navedenih odnosa, kao što su na primjer vrijeme i mjesto koje autorka uopšte nije razmatrala.

3.3.3. Voren (Warren)³⁵ je takođe proučavala semantičke odnose među sastavnim dijelovima imeničke složenice. Ona se fokusirala na najproduktivniji tip imenica+imenica koristeći korpus od 4566 primjera. Njen glavni cilj bio je pokušaj da se uspostave određeni šabloni koji predstavljaju način na koji djeluju odnosi sastavnih dijelova. Ona je uspostavila dvanaest različitih grupa u koje je smjestila najveći dio složenica iz svog korpusa. Predstavljemo njenu analizu semantičkih odnosa zajedno sa procentima tako što ćemo poći od najfrekventnije grupe.

- 1) Cjelina-dio, kao u primjeru *spoon-handle* (drška od kašike); 20,2%
- 2) Izvor-rezultat, kao u primjeru *student group* (grupa studenata); 13,5%

Prema ovoj autorki složenice čiji sastavni dijelovi izražavaju semantički odnos dio-cjelina, gdje prvi član (N1) predstavlja dio, podjedinicu ili člana neke cjeline predstavljene drugim članom (N2) predstavlja podgrupu odnosa izvor-rezultat. Isto tako, složenice koje odražavaju odnos grupa-član/dio predstavljaju podgrupu odnosa dio-cjelina. U tim složenicama, imenica u službi modifikatora odnosi se na grupu ljudi, organizaciju ili zajednicu, dok je imenica u službi upravnog člana dio ili član, kao na primjer: *union member* (član sindikata).

- 3) Svrha, kao u primjeru *ball bat* (bejbol palica); 11,8%
- 4) Mjesto-objekat, kao u primjeru *sea port* (morska luka); 10,6%
- 5) Dio-cjelina, kao u primjeru *armchair* (naslonjača); 7,5%
- 6) Porijeklo-objekat, kao u primjeru *hay fever* (polenska groznica); 7,3%
- 7) Kopulativne, kao u primjeru *girlfriend* (djevojka); 4,4%

³⁵ Prikaz analize imeničkih složenica koju je dala Voren dat je u Benczes, 2006, 183-184.

U ovu grupu složenica autorka ubraja one kod kojih između članova može stajati glagol *be* (biti), pa sama složenica ne dozvoljava parafraziranje uz pomoć prepozicije, kao što je moguće u primjeru: *union member = member of union*.

8) Mjera-cjelina, kao u primjeru *3-day affair* (afera koja je trajala tri dana); 3,8%

9) Aktivnost-akter, kao u primjeru *cowboy* (kauboj); 3,4%

U ovim složenicama, imenica koja je u službi modifikatora odnosi se na neki uobičajeni zadatak, aktivnost ili interesovanje subjekta izraženim drugom imenicom, koja je u službi upravnog člana.

10) Vrijeme-objekat, kao u primjeru *Sunday paper* (nedjeljne novine); 3%

11) Sličnost, kao u primjeru *clubfoot* (ćopava noga); 1,6%

12) Cilj-objekat, kao u primjeru *moon rocket* (raketa za let na mjesec); 0,3%

Autorka navodi da se ove kategorije mogu dalje dijeliti na potkategorije koje jasnije odražavaju razlike između složenica koje pripadaju istoj grupi. Na primjer, složenice *office door* (vrata od kancelarije) i *room temperature* (sobna temperatura) pripadaju kategoriji cjelina-dio, ali su kod prve složenice odnosi fizičke prirode, odnosno, vrata su dio sobe, dok u drugoj složenici, temperatura je svojstvo ili karakteristika sobe. Međutim, ovakve dalje podjele mogu biti beskonačne, pa je autorka i ostavila 562 primjera iz svog korpusa koje nije svrstala ni u jednu od ovih kategorija.

3.3.4. Jedna od najčešće citiranih studija o semantici engleskih složenica je rad Pamele Dauning (Pamela Downing)³⁶ iz 1977. godine. Prema ovoj autorki, jedan od glavnih problema dotadašnjih klasifikacija složenica je u tome što se analiziraju već postojeći oblici koji su prošli kroz proces leksikalizacije, pa se odnosi koji postoje među sastavnim članovima složenice mogu opisati uglavnom na već ustaljene načine. S druge strane, tek nastale strukture koje se još nijesu ustalile u jeziku mogu se interpretirati na više načina. Ona takođe ističe da se značenje i interpretacija složenice može „pomjeriti“ pod uticajem metafore ili metonimije, ali ne objašnjava ove procese. Naime, ona ubraja složenice *moon-fish* i *trumpet plant* u kategoriju poređenja, iako su ovo primjeri u kojima se odražava metaforički odnos: riba koja liči na mjesec i biljka koja liči na trubu. Međutim, većina autora se odlučuje da ovakve odnose uključi u domen poređenja jer takvih primjera

³⁶ Studija Pamele Dauning o imeničkim složenicama prikazana je u: Benczes, 2006, 71-72.

ima malo u odnosu na druge odnose. Njena studija sastojala se od praktičnih eksperimenata u kojima je ispitanicima davala složenice koje je ona stvarala i tražila od njih tumačenje datih izraza, bez davanja konteksta. Rezultati studije pokazali su da slušalac ima tendenciju da tumači izraze na osnovu ustaljenih i uobičajenih odnosa. Autorka daje primjer složenice *owl-house* (kuća za sove) čija interpretacija ne može biti: kuća pored koje lete sove ili kuća na koju padaju sove, zato što to nijesu uobičajena svojstva kuće ni sove. U analizi složenica, ova autorka predlaže sljedeće odnose u složenici:

- 1) cjelina-dio (*duck foot*- pačje stopalo)
- 2) polovina-polovina (*giraffe-cow* - pola žirafa pola krava)
- 3) dio-cjelina (*pendulum clock* - klatno zidnog sata)
- 4) sastav (*stone furniture* - namještaj od kamena)
- 5) poređenje (*pumpkin bus* - autobus u obliku bundeve)³⁷
- 6) vrijeme (*summer dust* - ljetnja prašina)
- 7) mjesto (*Eastern Oregon meal* - jelo iz istočnog Oregona)
- 8) izvor (*vulture shirt* - majica sa slikom lešinara)³⁸
- 9) proizvod (*honey glands* - žlijezda u cvijetu koja luči nektar)
- 10) korisnik (*flea wheelbarrow*)³⁹
- 11) svrha (*hedge hatchet* - sjekirica za živu ogradu)
- 12) profesija (*coffee man* - kafedžija)

Uočavamo da je ova klasifikacija veoma slična onoj koju je dala Voren godinu dana kasnije, a razlike se uglavnom odnose na terminologiju. U sljedećoj tabeli možemo na pregledan način vidjeti koliko su ove analize slične:

³⁷ U svom eksperimentu autorka je tražila od ispitanika mišljenje o sljedećem značenju složenice *pumpkin bus*: autobus koji se u toku noći pretvara u bundevu. Od osam ispitanika, jedan je rekao da to značenje nije moguće, jedan da je vrlo vjerovatno, a ostalih šest da je u potpunosti moguće.

³⁸ Ovu složenicu autorka je koristila u svom eksperimentu, pa naš prevod ne mora biti ispravan.

³⁹ Ovu složenicu autorka je koristila u svom eksperimentu; njeno značenje nije jasno, pa nijesmo dali prevod.

Warren (1978):

Whole-part (cjelina-dio)
Source- result (izvor-rezultat)
Purpose (svrha)
Place-object (mjesto-objekat)
Part-whole (dio-cjelina)
Origin-object (porijeklo-objekat)
Time-object (vrijeme-objekat)
Resemblance (sličnost)
Activity-actor (aktivnost-akter)
Copula(kopulativne)
Size-whole (veličina-dio)
Goal-object (cil-objekat)
-
-

Downing (1977):

Whole-part (cjelina-dio)
Product (proizvod)
Purpose (svrha)
Place (mjesto)
Part-whole (dio-cjelina)
Composition (sastav)
Time (vrijeme)
Comparison (poređenje)
Occupation (profesija)
Half-half (pola-pola)
-
-
Source (izvor)
User (korisnik)

3.3.5. Kada je Liz (Lees)⁴⁰ početkom šezdesetih godina prošlog vijeka dao svoju analizu složenica pod okriljem transformacione gramatike, bila je to velika novina. Međutim, oko dvije decenije kasnije, istraživanja u ovom polju uglavnom su se zasnivala na kritikovanju njegovog pristupa i pokušaju da se on unaprijedi. Ipak, njegov doprinos u razmatranju složenica značajan je, pa ga vrijedi predstaviti. Naime, ovaj autor smatra da su sve složenice nastale od rečenica procesom transformacije. Prvi primjer na kojem Liz prikazuje svoju analizu je složenica *population growth* i tri faze kroz koje je ova složenica prošla do konačnog nastanka:

- a. *The population grows.* (Broj stanovnika raste.)
- b. ... *growth of the population* ... (Porast broja stanovnika)
- c. ... *population growth* ... (Porast broja stanovnika)⁴¹

⁴⁰ Lizova analiza imeničkih složenica prikazana je u: Lieber & Štekauer (eds.), 2009, 83-86.

⁴¹ Složenica *populaton growth* nema složenicu kao prevodni ekvivalent u crnogorskom, već je to sintagma, odnosno prevod je isti i za složenicu *populaton growth* i za frazu *growth of the population*.

Početna tačka za nastanak ove složenice je dubinska struktura predstavljena pod a. Sljedeći korak je b. koji je, prema ovom autoru, faza koja se najčešće javlja u procesu transformacije kroz koju struktura prolazi dok postane složenica. Krajnji rezultat prikazan je pod c.

Na sljedećem primjeru vidimo sličan proces transformacije za složenicu *grindstone* (brus):

a. *John grinds knives on the stone.* (Džon brusi noževe o kamen.)

b. ... *stone to grind knives on* ... (kamen za brušenje noževa)

c. ... *grindstone* ... (brus)

Dubinska struktura predstavljena rečenicom pod a. je početak transformacije koji preko druge faze vodi do nastanka krajnjeg rezultata pod c. Ovaj autor u svojoj analizi nastanka složenica insistira na vezi koju krajnja struktura i njeni dijelovi imaju sa prvobitnim rečenicama od kojih su nastale. Stoga je i klasifikacija složenica koju on predlaže zasnovana na ulogama koje komponente složenice imaju u tim rečenicama. To su sljedeće vrste odnosa:

- 1) subjekat-predikat (*girlfriend* - djevojka)
- 2) subjekat-glagol (*population growth* - porast broja stanovnika)
- 3) subjekat-objekat (*steamboat* - parobrod)
- 4) glagol-objekat (*book review* - ocjena knjige)
- 5) subjekat - objekat sa prepozicijom (*garden party* - zabava u dvorištu)
- 6) glagol - objekat sa prepozicijom (*grindstone* - brus)
- 7) objekat - objekat sa prepozicijom (*bull ring* - arena za borbu sa bikovima)

Autor navodi da u interpretaciji ovih složenica redosljed sastavnih dijelova nije važan, pa recimo vrsta 5) uključuje i *book review* (ocjena knjige) i *chewing gum* (žvakaća guma). Ono što je prilično nejasno u ovom pristupu je kako tačno odrediti početnu tačku, odnosno rečenicu koja je osnova za nastanak složene strukture i na koji način struktura te rečenice može dovesti do prilično različite strukture novonastale složenice. I sam autor navodi da može postojati više načina da se dubinska struktura poveže sa površinskom, ali se ti načini ne objašnjavaju detaljno.

3.3.6. Kada govorimo o klasifikaciji smisaonih odnosa, još na početku dvadesetog vijeka od vremena Blumfilda (Bloomfield)⁴² imeničke složenice dijelile su se na dvije grupe: endocentrične i egzocentrične složenice. Naime, endocentrične složenice sastoje se od glavne riječi, odnosno člana koji sadrži osnovno značenje cijele složenice i modifikatora koji to značenje ograničava. U složenici *doghouse* (kućica za pse), *house* je upravni član, a *dog* je modifikator. Endocentrične složenice teže da budu ista vrsta riječi kao upravni član. Većina imeničkih složenica, a naročito onih tipa imenica+imenica su endocentrične. S druge strane, egzocentrične složenice su one koje nemaju glavnu riječ, odnosno njihovo značenje nalazi se izvan same složenice. U sankritskoj tradiciji, ove složenice poznate su pod nazivom *bahuvrihi*. Njihovo značenje ne može se jasno izvući iz značenja njenih sastavnih dijelova, zato što one često predstavljaju metafore i metonimije, pa se za njihovo razumijevanje služimo našim postojećim znanjem i kontekstom. Na primjer, složenica *white-collar* (činovnik) nije ni vrsta okovratnika (*collar*), niti je to nešto bijele boje (*white*). U egzocentričnoj složenici vrsta riječi određuje se leksički, bez obzira na to kojoj vrsti riječi pripadaju sastavni dijelovi. Dakle, složenica *white-collar* ima značenje: osoba koja ima okovratnik bijele boje. Međutim, bijeli okovratnik je metafora koja upućuje na određeni društveni položaj te osobe.

U svom razmatranju endocentričnih i egzocentričnih imeničkih složenica, Hamavand (2008: 207) napominje da je većina imeničkih složenica endocentrična, naročito one tipa imenica+imenica. On pravi dalju podjelu egzocentričnih složenica. Prvi tip egzocentričnih složenica odnosi se na živa bića. Na primjer, složenica *birdbrain* ili *fathead* odnose se na osobu koja je glupa. Druga grupa odnosi se na životinje. Na primjer, složenica *cottontail* je zec koji ima bijeli rep i živi u Sjevernoj Americi. Treća vrsta odnosi se na biljke. Na primjer, složenica *buttercup* je biljka sa svijetlo žutim cvjetovima u obliku šolje, poznata kao baštenska trava. Na kraju, četvrta vrsta odnosi se na stvari. Na primjer, *paperback* je knjiga koja ima meke korice.

Bauer (1983: 30) takođe razlikuje endocentrične složenice, kod kojih značenje nosi glavna, odnosno upravna riječ u okviru same složenice. Kod ovih složenica, kako to Bauer objašnjava, složenica je hiponim gramatičke upravne komponente. Na primjer, kod složenice *beehive* (košnica), *beehive* je vrsta *hive* (koš). Međutim, nije kod svih imeničkih

⁴² Blumfildova analiza složenica data je u: Benczes, 2006, 182-184.

složenica slučaj da su one hiponim gramatički upravne komponente. *Redneck* nije vrsta vrata, već osoba (siromašni seljak), *loudmouth* nije vrsta usta, nego čovjek koji dosta priča (lajavac), *sportspoil* je osoba koja kvari zabavu (partibrejker), a ne sport itd. Ovo su, kao što smo već vidjeli, egzocentrične složenice i one se uglavnom odnose na osobe i njihova se upravna riječ koja nosi značenje nalazi van same složenice. Primjere tipa *loudmouth*, *redneck* ili *greybeard* (starac) Bauer naziva prisvojnim složenicama, jer označavaju cjeline koje karakterišu svojstvo izraženo u složenici, koje je nekad i metaforičko (*greybeard* je osoba ili životinja koja posjeduje sijedu bradu). Pored endocentričnih, egzocentričnih i prisvojnih složenica, ovaj autor govori i o kopulativnim ili dvanda složenicama, kako su ih nazivali sanskritski gramatičari. Ova se vrsta složenica dalje može podijeliti na apozitivne i koordinativne. Na primjer, *poet-translator* je istovremeno i pjesnik i prevodilac i klasifikuje se kao kopulativna apozitivna složenica. Isti je slučaj sa složenicom *scientist-explorer*, koja upućuje na osobu koja je i naučnik i istraživač. S druge strane, *the doctor-patient gap* predstavlja kopulativnu koordinativnu složenicu gdje su dvije imenice (doktor i pacijent) u koordinativnom odnosu prema imenici jaz (*gap*); drugim riječima, jaz postoji između pacijenta i doktora. Bauer smatra da su ove vrste neproduktivne i rijetke u engleskom jeziku. Međutim, Plag (2003: 188) u svojoj knjizi pominje studiju koju je sproveo Olson 2001. godine u kojoj se na osnovu prikupljenog materijala vidi da kopulativne složenice zauzimaju značajno mjesto u engleskom jeziku.

3.3.7. U analiziranju imeničkih složenica, Plag (2003: 189) konstatuje da je u otkrivanju njihovog značenja najbitnije otkriti koja su sve tumačenja, odnosno interpretacije moguće. On pominje dvije studije iz 1994. godine koje su sprovedi Mejer i Rajder (Meyer and Ryder), a koje su pokazale da su imeničke složenice tipa imenica+imenica u suštini dvosmislene i da mogu imati različite interpretacije u zavisnosti od konteksta u kojem se pojavljuju. Posmatrane izolovano, izvan diskursa koji je okružuje, složenica se tumači na osnovu veze koju stvorimo spajajući dva člana složenice. Ta veza prije svega zavisi od značenja imenica kao članova složenice. Plag razlikuje dvije vrste imenica: one za sortiranje (*sortal*) i one za povezivanje (*relational*). Imenice za sortiranje koriste se za klasifikovanje stvari. Na primjer, nekom predmetu može se dodijeliti naziv: *chair* (stolica), *stool* (barska stolica), *table* (sto) itd. S druge strane, imenice za povezivanje

upućuju na odnose između određenog subjekta i nekog drugog. Na primjer, ne možemo nekog nazvati ocem (*father*) ukoliko on stvarno nije nekome otac, pa makar i u metaforičnom smislu. Drugi subjekat na koji upućuje imenica, na primjer *child* (dijete) u primjeru *father* (otac), naziva se argument (*argument*). Plag naglašava da se na isti način može analizirati odnos između učesnika u nekoj radnji izraženoj glagolom. Naime, neprelazni glagoli imaju jedan argument, a to je subjekat u rečenici. Na primjer: *I am sleeping* (Ja spavam), dok kod prelaznih glagola, možemo imati dva ili tri argumenta. U primjeru: *I hate morphology*, argumenti su subjekat (*I*) i objekat (*morphology*), dok u primjeru *She gave me the tickets*, pored ova dva postoji i indirektni objekat (*me*) kao argument. Na osnovu ovih primjera, Plag zaključuje da ukoliko je desni član složenice imenica za povezivanje, lijevi će član biti njen argument. Na primjer, u složenici *brain surgery* (operacija na mozgu), *surgery* (operacija) je imenica za povezivanje u funkciji upravnog člana, a njen argument je *brain* (mozak). Ovaj proces, u kojem neki entitet u okolini upravnog člana postaje njen argument, odnosno dopuna, Plag naziva „povezivanje sa argumentom“ (*argument-linking*). On smatra da ova veza imenice za povezivanje i argumenta nastaje jer takve imenice i glagoli imaju praznine u svojim značenjima koje teže da budu ispunjene argumentima. Praznine se ispunjavaju stvaranjem veze između praznine i dostupnih argumenata u okolini imenice ili glagola kao upravnog člana. Povezivanje sa argumentom veoma je bitno za složenice kod kojih je upravni član imenica nastala derivacijom od glagola, a lijevi član je argument. Ove složenice često se nazivaju sintetičke složenice (*synthetic compounds*). To su složenice tipa: *beer drinker* (onaj koji pije pivo), *car driver* (vozač kola), *bookseller* (prodavac knjiga), *soccer-playing* (igranje fudbala), *window-cleaning* (čišćenje prozora) itd. Ovaj autor predlaže dva načina analiziranja ovakvih složenica na strukturalnom nivou. Prvi način podrazumijeva dodavanje sufiksa na dvočlanu složenicu, a drugi način podrazumijeva dodavanje sufiksa na drugi član i tako nastala riječ formira složenicu sa modifikatorom, odnosno lijevim članom. Kod prvog slučaja, slaganje bi se dešavalo u okviru derivacije, a u drugom slučaju derivacija unutar slaganja. Autor objašnjava dva navedena načina na primjeru *bookseller* (prodavac knjiga):

- 1) *[[book sell] -er]*
- 2) *[book [sell -er]]*

Plag prednost daje drugoj analizi jer struktura *booksell* ili slične strukture (*car-drive*, *beer-drink* ili *window-clean*) ne postoje. Dakle, u složenici *bookseller* koja ima značenje „prodavac knjiga“, izvedena riječ *seller* ima takozvanu „prazninu“ naslijeđenu od glagola *sell*, a ona može biti ispunjena ili prisvojnom frazom *of* (*a seller of books*) ili slaganjem sa lijevim članom sa kojim bi se napravila složenica (*book+seller*, *car+seller* i sl). Međutim, kao što i sam autor primjećuje, ovo pravilo povezivanja sa argumentom ne može se uvijek primijeniti. Ako prvi element složenice nije semantički kompatibilan sa eventualnim statusom argumenta, nastaje alternativni odnos. Složenica *Sunday driver* ne označava nekoga ko vozi nedelju, već nedeljom, *street seller* ne prodaje ulice, već na ulici, *computer surgery* nije operacija kompjutera, već operacija koja se sprovodi uz pomoć kompjutera. Značenja ovakvih složenica moramo izvući iz značenja članova složenice i mogućih veza koje se stvaraju između njih. Dakle, u primjeru *computer surgery*, znajući da se kompjuteri koriste u medicini kao instrumenti i da hirurzi koriste medicinske instrumente, zaključujemo da ova složenica označava operaciju u kojoj se kao pomoć koristi kompjuter.

Prema Plagu, ovakav proces zaključivanja primjenjujemo i kod složenica kod kojih upravni član nije odnosna imenica. Na primjer, izolovano posmatrana složenica *stone wall* tumači se kao zid napravljen od kamena, zato što je to tipična veza između zida i kamena. Međutim, ovaj autor naglašava da ovakva interpretacija nije uvijek obavezna, pa složenica *stone wall* može imati značenje zida na kojem je iscrtano kamenje. Isto tako, tumačenje složenice *marble museum* zavisi od datog konteksta. Dakle, to može biti zgrada napravljen od mermera u kojoj je smješten muzej ili ,pak, muzej u kojem su izloženi objekti napravljeni od mermera. Ovi primjeri pokazuju da tumačenje neke imeničke složenice zavisi od mogućih semantičkih svojstava imenica koje su uključene u njeno stvaranje i veza koje se mogu stvoriti između dijelova složenice u zavisnosti od konteksta u kojem se ona upotrebljava. Dakle, kontekst koji složenicu okružuje jedan je od ključnih faktora u njenoj interpretaciji. Još jedan primjer koji Plag daje je složenica *snake girl*. Posmatrana izolovano, ova složenica odnosi se na djevojku sa savitljivim udovima, poput zmije (*snake*). Međutim, Plag navodi Adamsov citat iz Gardijana iz 2001. godine (Plag: 2003: 193), gdje vidimo da ova složenica može imati i drugačije tumačenje:

Snake girls' record

Two Chinese girls set record living for 12 days in a room with 888 snakes.

U ovom slučaju, *snake girls* su djevojke koje su živjele sa zmijama, što smo zaključili na osnovu datog konteksta.

Ovaj autor ne bavi se klasifikacijom semantičkih odnosa imeničkih složenica jer smatra da su svi pokušaji da se klasifikuju značenja uzaludni. Smatra da je bitnije odrediti koje su sve interpretacije neke složenice moguće. On zaključuje da tumačenje imeničkih složenica varira i zavisi od: strukture i vrste upravnog člana, značenja oba člana, moguće veze koja se stvara između dvije imenice i konteksta koji okružuje složenicu. Međutim, jedan od načina da analiziramo složenice, uzimajući u obzir i kontekst i značenja oba člana i moguće veze koje se između njih mogu stvoriti, jeste da ih posmatramo u okviru određenih domena i njihovih segmenata stvorenih upravo na osnovu semantičkih odnosa dijelova složenice.

3.3.8. Pored semantičke podjele na endocentrične, egzocentrične, kopulativne i prisvojne, Bauer (1983) daje podjelu imeničkih složenica prema vrstama riječi njenih članova i njihovom rasporedu unutar složenice. Bauer smatra da je negativna strana ovakvog klasifikovanja problem određivanja vrste kod nekih riječi, naročito imenica i glagola. Na primjer, u složenici *rattle snake* (zvečarka), prvi dio (*rattle*) može biti i glagol i imenica. Dakle, gledano sa strukturalne strane, postavlja se pitanje koji su to elementi koji se koriste za formiranje imeničke složenice. Bauer razlikuje sljedeće tipove:

1) Imenica+imenica - Ovo je najveća podvrsta imeničkih složenica među kojima se mogu razlikovati različiti semantički odnosi. Većina ovakvih složenica su endocentrične složenice, a i u okviru njih uočavaju se nekolike podvrste.

a. gerund+imenica - Kako gerund ima i imenička i glagolska svojstva, Bauer navodi dvije vrste složenice gerund+imenica, a to su: imenica+imenica i glagol+imenica. Za razliku od drugih složenica tipa glagol+imenica, kod ovog tipa, prvi elemenat uvijek se završava na *-ing* i semantička veza koju gerund ima sa drugim članom je sličnija vezi koju imamo kod tipa imenica+imenica, nego kod tipa glagol+imenica. Na primjer, članovi u složenici *fishing rod* (štap za pecanje) imaju sličan odnos kao članovi u složenici *bath*

towel (peškir za kupanje). Naime, prva se može parafrazirati kao „*rod for fishing*“, a druga kao „*towel for the bath*“. Isto tako, *sleeping sickness* je bolest čija je posljedica spavanje, isto kao što je *death blow* udarac koji ima smrtonosne posljedice.

b. prvi član je vlastita imenica - Ovaj tip je veoma produktivan u današnjem engleskom. Neke složenice ovog tipa, a naročito one koje sadrže imena mjesta, izražavaju iste semantičke odnose između članova kao složenice kod kojih su članovi zajedničke imenice. Međutim, ovo nije slučaj sa vlastitim imenicama koje označavaju imena ljudi. Na primjer, složenica *Wellington airport* (aerodrom Velington) pokazuje odnos lokacije sličan kao u složenici *city museum* (gradski muzej), dok se ovakva sličnost ne može vidjeti u složenicama: *David Hume Tower* (zgrada koja je dobila ime po Dejvidu Hjumu) i *Chomsky adjunction* (proces dodavanja koji je prezentovao Čomski). Bauer to objašnjava time što u novijem engleskom jeziku postoji težnja da neki proces ili entitet dobija naziv po nekoj osobi. On daje primjere: *Utah effect* (efekat Jute), *Mao flu* (gripa Mau) itd.

c. zajednička imenica+zajednička imenica - Prema Baueru, ovo je najproduktivniji tip i mnoštvo primjera može se svakodnevno naći u novinama i časopisima. Pomenuti autor navodi sljedeće primjere: *family planning* (planiranje porodice), *language laboratory* (jezička laboratorija), *cable television* (kablovska televizija).

Kod složenica tipa imenica+imenica mali broj je egzocentričan, naročito novijeg datuma. Bauer navodi dva primjera: *hatchback* (vozilo sa pet vrata) i *skinhead* (pripadnik agresivne grupe engleske radničke omladine obrijane glave, sa teškim okovanim cipelama i sl.) Što se tiče onih koje se mogu podvesti pod grupu apozitivnih, najčešće su one gdje prvi element označava pol osobe, kao što su: *woman doctor* (doktorica), *manservant* (sluga), *boyfriend* (momak). Ovaj tip složenica i dalje je veoma produktivan, a primjeri novijeg datuma koje Bauer navodi su: *jazz-rock* (džez-rok) i *owner-occupier* (vlasnik kuće ili stana u kojem živi). Prema njemu, dvanda, odnosno kopulativne složenice, nikad nijesu bile produktivne u engleskom jeziku i naglašava da se danas ovaj tip složenice može naći u poslovnom engleskom, kao na primjer: *Cadbury-schweppes*, *Rank-Hovis-McDougal*, *Rowntree-Mackintosh* i sl.

2) Glagol+imenica - U okviru ovog tipa Bauer navodi dvije vrste:

a. gerund+imenica - Ovaj tip smo već pominjali kod prethodne vrste. Primjeri su: *holding pattern* (kružna putanja kojom avion oblijeće aerodrom kada čeka da sleti) ili *parking orbit* (privremena orbita za svemirski brod).

b. glagolska osnova+imenica - U okviru ove vrste Bauer pravi razliku između dvije podvrste na osnovu funkcije koju imenica obavlja. U prvoj podvrsti, imenica je direktni objekat glagola i nekada se najčešće javljala kad se imenica odnosila na osobe, kao na primjer: *kill-joy* (onaj ko kvari veselje/ partibrejker), *spoil-sport* (=killjoy), *cut-throat* (koljač). Međutim, prema Baueru, ovakve složenice nastale u posljednje vrijeme upućuju na neživa bića i stvari, kao u primjerima: *breakfast* (doručak) ili nazivima kompanija, kao što je *Xpel-air*. Kod ove vrste složenica odnosi među članovima su egzocentrični. U drugoj podvrsti, imenica nije direktni objekat glagola. To su endocentrične složenice i one su mnogo produktivnije od prve podvrste, a neki od primjera su: *goggle-box* (TV prijemnik), *drownproofing* (metod preživljavanja u vodi u namještenim teškim situacijama), *dangle-dolly* (krpena lutka). Bauer ističe poteškoće u određivanju da li je prvi član složenice imenica ili glagol, kao što je slučaj u sljedećim primjerima: *crashpad* (privremeno prenoćište), *giggle-smoke* (marihuana), *hovercraft* (lebdilica).

3) Imenica+glagol - I ova podvrsta problematična je zbog toga što je nekad teško utvrditi da li je druga komponenta složenice imenica ili glagol. Bauer navodi dva ustaljena primjera: *nosebleed* (krvarenje uz nosa) i *sunshine* (sunčev sjaj). Ovaj tip imeničkih složenica mnogo je manje produktivan od tipa imenica+imenica, kao što su *birth control* (kontrola rađanja) ili *nosedive* (obrušavanje).

4) Glagol+glagol - Za ovaj spoj Bauer navodi da je veoma rijedak i u potpunosti neproduktivan. On navodi ustaljeni primjer *make-believe* (pretvaranje/ fikcija), koji se koristi i kao pridjev i glagol.

5) Pridjev+imenica - U ovakvom spoju, nekada je teško odrediti da li je data kolokacija pridjev+imenica imenička složenica ili fraza. Bauer predlaže naglasak kao glavni kriterijum na osnovu koga se može napraviti razlika, o čemu je već bilo riječi. Da ponovimo, kod fraza, naglasak je na drugom, odnosno posljednjem elementu, a kod složenica na prvom elementu. Autor navodi da fraze tipa pridjev+imenica često postaju

složenice promjenom naglaska. Neke od skorijih složenica ovog tipa su: *fast-food*, *software*, *hardware*, koje se u našem jeziku i ne prevode.

6) Partikula+imenica - Prema Baueru, ova kombinacija prilično je produktivna u engleskom jeziku. Neki od skorašnjih primjera su: *over-kill* (pretjeranost/ prekomjernost) ili *in-crowd* (popularna grupa ljudi u školi, na poslu i sl.).

7) Prilog +imenica - Ovakav spoj veoma je rijedak i, prema Baueru, jedino prilozi za vrijeme i mjesto mogu se naći u ovakvoj kombinaciji. On navodi da se ovaj tip može podvesti pod prethodni (partikula+imenica), s obzirom na to da se partikule nekada mogu tumačiti i kao prilozi za mjesto i vrijeme. On daje jedan primjer: *now generation* (generacija mladih ljudi kojima je moto ispunjenje trenutnog zadovoljstva), iako naglašava da se *now* može posmatrati kao pridjev nastao konverzijom.

8) Glagol+partikula - Najveći broj složenica nastalih kombinovanjem glagola i prepozicije su poimeničeni frazalni glagoli i Bauer ostavlja otvoreno pitanje da li se ovakve kombinacije uopšte mogu smatrati imeničkim složenicama. On daje sljedeće primjere: *cop-out* (neko ko se izvlači), *drop-out* (dezerter), *drawback* (u značenju: povlačenje). U okviru ovog tipa, on navodi i mnogo rjeđu kombinaciju: partikula+glagol, kao što je složenica *throughput* (proizvodnja/ autput), za koju kaže da je neproduktivna.

U razmatranjima o složenicama, Plag (Plag: 2003: 183) dolazi do zaključka da kombinacije glagol+partikula i partikula+glagol, iako po strukturi tako izgledaju, nijesu složenice. Naime, on navodi Berga koji kaže da su kombinacije partikula+glagol, kao što su *download* („skidanje“ podataka s Interneta) ili *outsource* (angažovanje spoljnjih resursa) nastale inverzijom od fraza u kojima se prepozicija nalazila poslije glagola. On je to predstavio na sljedeći način:

load down → *download* (imenica+glagol)

come in → *income* (imenica+glagol)

On smatra da ovakve kombinacije treba posmatrati kao proces inverzije, a ne kompozicije. Isto tako, ovaj autor kombinaciju tipa glagol+partikula ne posmatra kao imeničku složenicu, već kao rezultat konverzije frazalnog glagola u imenicu, uz promjenu naglaska, što je predstavio na sljedeći način:

to break dówn (glagol) → *a bréakdown* (imenica)

to push úp (glagol) → *a púsh-up* (imenica)

to rip óff (glagol) → *a ríp off* (imenica)

Ukratko, Plag zaključuje da ove dvije kombinacije nijesu rezultat regularnog procesa slaganja, već nastaju putem drugih mehanizama tvorbe riječi, inverzije ili konverzije.

9) Složenice sa frazom (*phrase compounds*) - Bauer postavlja pitanje da li se konstrukcije kod kojih je cijela fraza uključena u formiranje nove riječi uopšte mogu klasifikovati kao složenice ili, pak, kao sintaksičke strukture koje su prošle kroz proces leksikalizacije. Međutim, iako ne daje rješenje koje kombinacije treba posmatrati kao složenice i zašto, on ih uključuje u svoju podjelu. U ovom radu će se kombinacije koje se ponašaju kao riječi, i semantički i sintaksički, posmatrati kao imeničke složenice sa frazom. Ponovićemo da ovakve strukture, kao na primjer *jack-in-the-box* mogu imati član ukoliko su brojive imenice, mogu biti modifikovane pridjevima, imati množinu.⁴³

U okviru ove podvrste, Bauer pravi razliku između endocentričnih, egzocentričnih i kopulativnih.

a. Kod endocentričnog tipa ovih složenica postoje dvije grupe. Kod prve grupe, koja je neproduktivna, upravni element je na prvom mjestu, a fraza dolazi poslije njega, kao što su primjeri: *son-in-law* (zet), *lady-in-waiting* (dvorska dama) itd. Mnogo produktivnija i češća je druga grupa endocentričnih složenica, gdje je fraza ili rečenica praćena upravnim konstituentom, kao što su složenice: *home-for-the-aged inspector* (inspektor za starački dom), *pain-in-stomach gesture* (pokret kao kad vas boli stomak) i sl.

b. Kopulativne imeničke složenice sa frazom razlikuju se od tipičnih kopulativnih složenica jer sadrže veznik *and* (i). One više podsjećaju na fraze, nego na složenice. Bauer daje dva primjera: *bubble-and-squeak* (jelo koje se pravi od kupusa i krompira) i *whisky-and-soda* (piće).

c. Egzocentrične složenice sa frazom mogu biti dvosmislene i teške za razumijevanje, naročito ako se posmatraju van konteksta. Bauer navodi nazive biljaka kao primjere: *love-in-a-mist*, *forget-me-not* itd.

⁴³ Za pitanje složenica sa frazom vidi odjeljak 3.1.

Iako daje prilično opširnu podjelu imeničkih složenica, Bauer u nju ne uključuje vrste: zamjenica+imenica, kao na primjer *she-goat* (koza) i broj+imenica, kao što je *six-pack* (pakovanje od šest boca, limenki i sl.), iako u njegovoj klasifikaciji pronalazimo i neproduktivne tipove imeničkih složenica, kao što su glagol+glagol ili prilog+imenica. Ipak, pošto smo na osnovu uvida u literaturu o složenicama zaključili da je njegova klasifikacija najsystematičnija na strukturalnom nivou, korist ćemo je kao osnovu za kontrastiranje na formalnom nivou, ali ćemo je zbog lakše obrade primjera nađenih u korpusu modifikovati. U podjeli smo zadržali i manje produktivan tip glagol+glagol, jer smo u korpusu naišli na određeni broj primjera ove vrste. Isto tako, uključili smo spojeve gerund+imenica, imenica+gerund, koje Bauer ne klasifikuje kao posebne vrste, ali smo na osnovu primjera iz korpusa zaključili da ih je važno uključiti kao posebne tipove. Spoj prilog+imenica nijesmo posmatrali kao posebnu vrstu, već smo je podveli pod tip partikula+imenica, što i sam autor predlaže. Što se tiče spoja glagol+partikula koji Bauer obrađuje kao posebnu vrstu, mi je nijesmo uključili u našu podjelu smatrajući da su ti spojevi rezultati drugih mehanizama, a ne kompozicije, što je objašnjeno u ovom odjeljku. Pored kategorija koje Bauer navodi u svojoj podjeli, za svrhe upoređivanja imeničke složenice između dva jezika u ovom radu uključili smo još dvije vrste: zamjenica+imenica (*she-goat*) i broj+imenica (*six-pack*), koje su rijetke u engleskom jeziku, ali ipak postoje i naišli smo na njih u analizi korpusa. Pored ove dvije vrste, u podjelu smo uključili i poseban tip: višečlane složenice čiji su svi sastavni dijelovi imenice. Naime, već smo se bavili pitanjem binarnosti složenica i rekli da se one uslovno mogu posmatrati kao dvočlane strukture. Međutim, gledane u kontekstu, a ne izolovano, one se moraju posmatrati kao višečlane, odnosno onakve kakve su nađene u korpusu. Kao posebna grupa posmatraće se i neoklasične složenice. Naša konačna klasifikacija može se prikazati na sljedeći način:

Imeničke složenice u engleskom jeziku		Primjer
1.	Imenica+imenica	<i>cable television, woman doctor</i>
2.	Gerund+imenica	<i>frying pan, fishing rod</i>
3.	Imenica+gerund	<i>family planning, cricket playing</i>
4.	Glagol+imenica	<i>kill-joy, pickpocket</i>
5.	Imenica+glagol	<i>sunshine, nosebleed</i>
6.	Glagol+glagol	<i>make-believe</i>
7.	Pridjev+imenica	<i>hardware, fast-food</i>
8.	Partikula+imenica	<i>afterheat, off-islander</i>
9.	Zamjenica+imenica	<i>she-goat, he-cheetah</i>
10.	Broj+imenica	<i>six-shooter, six-pack</i>
11.	Složenice sa frazom	<i>son-in-law, lady-in-waiting</i>
12.	Višečlane složenice	<i>university teaching award</i>
13.	Neoklasične složenice	<i>biochemistry, astrophysics</i>

Slika 8.

4. KOMPOZICIJA I IMENIČKE SLOŽENICE U CRNOGORSKOM JEZIKU

4.1. Definisanje složenice u crnogorskom jeziku

Tvorba riječi predstavlja jezičku pojavu kojom nastaju nove riječi na osnovu već postojećeg rječnika. Ivan Klajn u knjizi „Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku“ (2002: 5) konstatuje da tvorba riječi nije samo sufiksacija. Naime, do skoro se u srpskohrvatskoj lingvistici tvorba riječi poistovjećivala sa izvođenjem pomoću sufiksa, dok je kompozicija, odnosno slaganje, shvatano kao spajanje riječi, ili, kako je Klajn naziva, neka vrsta okamenjene sintagme. Međutim, u modernoj lingvistici ustalilo se mišljenje da su sljedeća četiri tipa tvorbe zasebna i ravnopravna: prefiksacija, sufiksacija, kompozicija (slaganje), i konverzija (pretvaranje).

U odnosu na germanske jezike, slovenski jezici, pa samim tim i crnogorski, nijesu posebno skloni kompoziciji. I one složenice koje postoje pretežno su nastale kao kalkovi, ranijim prevođenjem sa grčkog, a u novije vrijeme glavni podsticaj za građenje složenica daju njemački i engleski jezik. Prije nego što pređemo na lingvističke analize imeničkih složenica, napominjemo da su u radu, za opis kategorije u crnogorskom jeziku, korišćene gramatike srpskog, hrvatskog i srpskohrvatskog jezika pošto postojeća gramatika crnogorskog jezika (Čirgić et al.: 2010) ne bi udovoljila potrebama magistarskog rada.

Postoji niz definicija složenice, a glavno pitanje koje iz njih proizilazi je da li su sastavni dijelovi složenice osnove ili riječi. Naime, to pitanje odnosi se na prvi član jer je, prema Klajnu (2002: 22) za drugi dio situacija jasna: kod nesufiksálnih složenica, to je riječ, i to iste vrste kao ukupna složenica (*poljo-privreda*), a kod sufiksálnih - osnova (*poljo-privredni*). Stjepan Babić (2002: 45) definiše slaganje kao „tip tvorbe gdje nova riječ nastaje od osnova dviju ili više riječi, od dviju ili više osnova. Tvorenica nastala slaganjem naziva se *složenica*, *složena riječ* ili *kompozit*.“ Eugenija Barić (1980: 15) navodi da „tvorbena definicija složenice glasi da je to ona tvorenica koja je nastala slaganjem, a motivisana je dvijema riječima. Gledano sa semantičke strane, složenica je jedinstven pojam u čijem su značenju sadržana značenja njenih osnovnih riječi.“

Stevanović⁴⁴ daje sljedeću definiciju složenice: „Složenice su reči koje su postale srastanjem dveju ili više posebnih reči u jednu.“ Nikolić⁴⁵ u svojoj definiciji pravi razliku između sraslica i složenica: „Složene imenice mogu biti, prema sastavu dvojake: 1) one za koje je lako utvrditi da su nastale srastanjem svojih delova; 2) složenice sa spojnim vokalom o/e“. Kiršova⁴⁶ smatra da je složenica „leksičko-morfološka jedinica oblikovana kao jedna celina, koja uključuje dve ili više korenskih morfema objedinjenih semantički, akcenatski i morfološki“. Međutim, Klajn ističe da postoji znatan broj složenica u kojima je prvi dio riječ, a to se iz ovih definicija ne bi moglo zaključiti, te smatra da ove definicije nijesu dovoljno precizne, iako nijesu netačne (jer i riječ u sebi sadrži osnovu). Ovaj autor navodi primjere gdje je prvi član složenice riječ: *grom-o-bran*, *oče-naš*, *kost-o-bolja* ili *vreme-plov*, pa stoga predlaže se u definiciju složenice uključe i riječi i osnove kao mogući prvi članovi.

4.1.1. Binarnost crnogorske složenice

Većina srpskih i hrvatskih lingvista saglasni su da su u načelu složenice dvodjelne. Trodjelne složenice su rijetke, kao što su primjeri: *stenodaktilograf* ili *starovisokonemački* i iako su formalno sastavljene od tri elementa, one se mogu svesti na dva člana: *stenodaktilograf* - stenograf i daktilograf i *starovisokonemački* - stari visoko njemački. Kod složenica akcenat je jedinstven, iako se nekad u dugačkim riječima javlja sekundarni akcenat, kao u složenici *skrivenosemènjača*. Ivan Klajn ističe težnju da se kod složenica sve osnove, naročito one u prvom dijelu, svedu na dvosložni kalup. Kod većine složenica ta težnja ima za posljedicu skraćenje osnove. Najčešće se od sufiksane izvedenice uzima samo prvobitna osnova bez sufiksa, kao u primjeru *ugljovodonik*, gdje je izvedenica *ugljenik* skraćena na jedan način ili *ugljen-dioksid*, gdje je skraćena na drugi način. Slični primjeri su: *toplomjer*, umjesto „toplotomjer“ ili *duborez* umjesto „dubokorez“. Isto tako, skraćivanje se može ostvariti i uklanjanjem spojnog vokala, pa se tako dobijaju elementi sa suglasnikom na kraju koji i nijesu tipični za naš jezik. Na primjer: *zimzelen*, *nalivpero*,

⁴⁴ Stevanovićevu definiciju složenice nalazimo kod Klajna, 2002, 22.

⁴⁵ Nikolićevu definiciju složenice nalazimo kod Klajna, 2002, 22.

⁴⁶ Definiciju složenice koju daje Kiršova nalazimo kod Klajna, 2002, 22.

lubendinja, imendan i sl. Mnogo skraćenih osnova nastalo je prisvajanjem riječi stranog porijekla, kao u primjerima: *socrealizam, krimi-roman, profi-fudbal, tragikomičan* i sl.

4.1.2. Spojni vokal

O spojnom vokalu ili spojniku u složenicama govori mnogo autora dajući različita rješenja i mišljenja. Barićeva (1980) se poziva na ruske lingviste, među kojima postoje različita mišljenja, a po nekima u ruskom jeziku ima čak osam spojnika. Stevanović⁴⁷ navodi samo dva spojna vokala: -o- i -e-. On konstatuje da se iza palatala javlja spojnik -o-, kao u primjerima: *biljojed, riđobrad* i sl, dok je spojni vokal -e- mnogo rjeđi, kao u primjerima: *oceubica, trećepozivac* i sl. S druge strane, Babić (1986) pominje i spojni vokal -i-, kao u primjerima: *raspikuća, vrtirep* i sl. Međutim, Klajn (2002) zaključuje da se tu ne može govoriti o spojnom vokalu, već je kod složenica tipa glagol+imenica prvi član imperativ 2. lica jednine, pa se zbog toga prvi član završava na -i. Za spojnik -u- Babić kaže da je ograničen samo na neke riječi u prvom dijelu, kao što su: *bratu-, polu-, hiljadu-*. Međutim, Klajn smatra da su primjeri tipa *bratučed* (bratu čeda) ili *hiljadugodišnji* (hiljadu godina) padežni oblici, dok se za *polu-* slaže sa Barićevom koja smatra da je prefiks, a ne spojni vokal dodat na osnovu riječi „pol(a)“. Iz različitih razmatranja o spojnicima uviđamo da se autori jedino slažu oko spojnih vokala -o- i -e-. Od njih je -o- mnogo rasprostranjeniji, a oslonac i uzor za to Klajn vidi u nastavku za srednji rod imenica, pridjeva, zamjenica. Dakle, spojni vokal je „završni segment prvog formanta, a ne zasebni formant, ravnopravan sa druga dva“ (Klajn: 2002: 27).

4.2. Lingvističke analize i klasifikacije imeničke složenice u crnogorskom jeziku

4.2.1. U svojim razmatranjima o složenicama, Ivan Klajn (2002) pravi podjelu na osnovu sintaksičkih odnosa između dijelova složenice na tri osnovna tipa:

- 1) kopulativne,
- 2) odredbene i
- 3) rekcijske složenice.

⁴⁷ Stevanovićev pogled na spojne vokale u složenicama nalazimo kod Klajna, 2002.

1) Ovaj autor predlaže da se umjesto termina kopulativne koji nagovještava obavezno prisustvo nekog trećeg elementa, odnosno kopule, kao što je veznik „i“ u *daninoć* ili *soihlebnik*, koristi termin naporedne ili koordinativne. U njima oba dijela pripadaju istoj vrsti riječi i međusobno su ravnopravni, bilo da se radi o imenicama (*babad(j)evojka*, *daninoć*) ili pridjevima (*starmali*, *gluvon(ij)em*). Stevanović⁴⁸ navodi da su ove složenice imeničke ili pridjevske, ali Klajn daje primjere i priloških (*katkad*), brojnih (*pet-šest*) i zamjeničkih (*štošta*).

2) Brojnije u našem jeziku su odredbene ili determinativne složenice. Za njih nema precizne definicije osim Stevanovićeve napomene⁴⁹ da su one „postale od sintagmi u kojih je jedan deo određivao drugi“. Ovaj autor ne govori o smjeru tog određivanja, ali Ivan Klajn na osnovu primjera zaključuje da uvijek prvi dio određuje drugi, odnosno da član u funkciji odredbe određuje upravni član. Postoje pet vrsta ovakvih složenica po Stevanoviću:

a. sastavljene od pridjeva i imenice; u koje se ubrajaju i imeničke (*divokoza*, *Beograd*) i pridjevske (*golobrad*, *praznoruk*), ali i brojne kao što su: *dvorog*, *šestokril* i sl.

b. sastavljene od subjekta i predikata (*glavobolja*, *listopad*), odnosno od predikata i apozitiva (*mladoženja* - onaj što se ženi mlad, *samohran* - onaj što se sam hrani).

c. sastavljene od priloga i glagola ili pridjeva i glagola, koje se ne razlikuju puno od tipa predikat+apozitiv, na primjer: *sladokusac*, *dobrodošlica*, *brzoplet* i sl.

d. prilog, rječca ili prijedlog u službi prefiksa kao prvi element i pridjev ili imenica kao drugi član, na primjer: *nakriv*, *onizak*; *prababa*, *posinak*; *svetložit*, *mrkoplav* i sl. Ivan Klajn primjećuje da je ova grupa veoma heterogena, odnosno autor ne pravi nikakvu razliku između složenica, prefiksálnih tvorenica i složeno-sufiksálnih složenica.

e. takozvane apozicijske složenice, tipa *Virpazar* ili *bubašvaba*, kod kojih je, kako Stevanović navodi, jedna imenica vlastito ime, a druga zajednička i ona označava pojam vrste. Još neki primjeri su: *Šar-planina*, *Ivangrad*, *babaroga*, *bubamara* itd.

U ovoj podjeli nema glagolskih i priloških složenica, iako je, prema Klajnu, lako uočljivo da se determinacija prilogom, brojem ili pridjevom javlja i među ovim tipovima složenica i daje sljedeće primjere: *omalovažavati*, *dvoumiti se*; *jedanput*, *vazdan* itd.

⁴⁸ Stevanovićev pogled na složenice nalazimo kod Klajna, 2002.

⁴⁹ Stevanovićevu definiciju nalazimo kod Klajna, 2002, 33.

3) Stevanović⁵⁰ definiše dopunske ili rekcijske složenice kao one koje su „postale od delova koji su jedan s drugim stajali u zavisnom odnosu kao upravni član i njegova dopuna - najčešće od nekog prelaznog glagola i njegovog objekta“. Ova se kategorija dosta poklapa sa prethodnom samim tim što je nekad teško razgraničiti odredbu od rekcije. Stevanović ističe da su samo složenice od glagola i objekta (imeničke kao *drvodelja*, *pismonoša*, *vlastoljublje* i sl. i poneka pridjevska kao *sveznajući*, *slavoljubiv*) „nesumnjivo dopunske“. U složenicama gdje je dopuna instrumental ili neki drugi zavisni padež „preteže uže determinativni, odredbeni karakter“.

Ivan Klajn konstatuje da i Stevanović i Nikolić uključuju imperativne složenice, odnosno složenice kod kojih je glagol ispred imenice, u rekcijske, s tim što je drugi dio obično imenica sa vrijednošću objekta (npr. *gulikoža*, *vrtirep*, *palidrvce* i sl.), a ponekad i s vrijednošću subjekta (npr. *visibaba*, *smrdibuba* i sl.). Prema Stevanoviću⁵¹, kod ovih drugih „prvi, glagolski deo je determinativan, a drugi, imenički - nekadašnja je upravna reč“, pa Klajn zaključuje da je još jednom izbrisana razlika između odredbenih i dopunskih složenica. Isti je slučaj i sa imenicama i pridjevima sa prefiksima, kao na primjer: *dovratak*, *zazubice*, *podočnjaci*, *bezdušan* i sl. I one su, prema Stevanoviću, „rekcijske, ali manje dopuskog, više odredbenog karaktera“. Klajn nije zadovoljan ni jednim ni drugim terminom i to objašnjava na sljedeći način. Ove nabrojane tvorenice jesu dopunske u smislu što se priloške sintagme od kojih su nastale smatraju dopunama u rečenici, kao na primjer: *do vrata*, *pod oči*, *bez duše* i sl. Ne smatraju se rekcijskim ako se pod rekcijom podrazumijeva izbor određenog padeža u zavisnosti od koje druge riječi, jer za složenice nije bitno koji se padež javlja poslije kog prijedloga. Smatraju se odredbenim ukoliko prijedloške sintagme u rečenicama ne smatramo dopunama nego odredbama, ali nijesu odredbene u smislu onoga što se danas naziva determinacijom, odnosno modifikacijom, kao što su složenice tipa: *Beograd*, *praznoruk*, *brzoplet* i sl.

Ivan Klajn ne pridaje toliku važnost podjeli složenica na naporedne, odredbene i rekcijske, kao što to čine Stevanović i Nikolić. Pored toga što ova dva autora govore samo o imeničkim i pridjevimskim složenicama, Klajn smatra da je veza između odredbenih i rekcijskih složenica mutna, pa predlaže podjelu na dva, a ne tri tipa složenica:

⁵⁰ Stevanovićevu definiciju nalazimo kod Klajna, 2002, 35.

⁵¹ Stevanovićevu definiciju nalazimo kod Klajna, 2002, 29.

subordinativne složenice kod kojih se sastavni dijelovi nalaze u neravnopravnom odnosu, ma koje prirode, i naporedne (koordinativne) u kojima elementi ne utiču jedan na drugi, nego oba ravnopravno učestvuju u ukupnom značenju složenice. Ipak, i kod koordinativnih složenica može se uočiti nekoliko podvrsta, pa Klajn daje primjer različitog odnosa između složenica *crveno-žut* i *crvenožut*. Prva ima značenje „malo crven malo žut“, dok druga podrazumijeva boju između crvene i žute. Isto tako, brojna polusloženica *sto šest* je kooordinativna, kao i složenica *pet-šest*. Međutim, prva podrazumijeva sabiranje (100+6), dok druga podrazumijeva alternaciju (pet ili šest). Stoga, Klajn zaključuje da sintaksičke klasifikacije imaju samo relativnu vrijednost i predlaže sljedeći redoslijed po kojem bi trebalo opisati subordinativne i koordinativne složenice. Naime, prvo treba odrediti kojoj vrsti riječi pripada prvi, a kojoj drugi član. Kao što je već rečeno, kod koordinativnih, oba elementa pripadaju istoj vrsti riječi, dok kod subordinativnih mogu biti iste ili različite vrste riječi. Zatim, treba odrediti u kom se poretku javljaju i da li su čiste ili sufiksalne složenice i tek onda dijeliti složenice prema tome kakav je odnos prvog dijela prema drugom, od kojih su sintagmi nastale ili kakvim se sintagmama ili rečenicama mogu parafrazirati. Upravo zbog težine razgraničenja određenih tipova, ni u jednom pregledu srpskih i hrvatskih složenica nije data dosljedna klasifikacija na osnovu međusobnog odnosa elemenata složenice.

4.2.2. U analizi složenica, Stjepan Babić (2002) prema načinu nastanka razlikuje sljedeće vrste slaganja:

- 1) čiste složenice,
- 2) složeno-sufiksna tvorba,
- 3) srašćivanje,
- 4) polusloženice,
- 5) prefiksna tvorba,
- 6) prefiksno-sufiksna tvorba i
- 7) prefiksno-složena tvorba.

On konstatuje da su najčešće složenice one sastavljene od dviju osnova: *bratoubistvo*, *jugoistok*, *rukopis*, *čudotvorac* itd. One nastale od triju osnova veoma su rijetke: *slijepogluhonijem*, *staropetrovoselski*. Osnova jedne riječi može doći kao prvi ili drugi dio

složenica: *jednoruk, gologlav, palikuća, kućevlasnik* itd. Prema Babiću, dvije osnove najčešće se povezuju uz pomoć spojnih vokala: -o-, -e- ili -i-. Ponekad složenice mogu biti i bez spojnika, kao u primjerima: *crvenperka, duhankesa, desetljeće* i sl.

1) Čiste složenice su one kod kojih je drugi dio samostalna riječ (npr. *minobacač, jugoistok, kućevlasnik* i sl). Čiste složenice sa spojnikom -u- ograničene su samo na neke riječi u prvom dijelu: *bratućed, poluglas, polumjer* i sl., za koje smo vidjeli da Klajn smatra da su padežni oblici. Babić složenice sa spojnikom -i- smatra čistim složenicama, kao što su primjeri: *kažiprst, nadridoktor, nazovibrat* itd.

2) Kako Babić navodi, u hrvatskom jeziku malo je čistih složenica. Mnogo češće su one nastale tako što se pri slaganju istovremeno dodaje i sufiks. To je složeno-sufiksalna tvorba. U ovakvom tipu slaganja najčešće se dodaje i sufiks i spojni vokal: *čudo + tvor-iti + (a)c > čudotvorac, žen-a + o + mrz-iti + (a)c > ženomrzac, Crn-a + o + Gor+a -(ac) > Crnogorac* i sl. Česti su primjeri sa nultim sufiksom: *rukopis, suncokret, crnokos* itd. Spojni vokal -u- u složeno-sufiksnoj tvorbi veoma je rijedak. Babić navodi dva primjera: *bartućed* i *polumjer*. Isto tako, rijetke su složenice ovog tipa bez spojnog vokala. Neke od takvih složenica su: *crvenperka, desetljeće, tisućljeće*.

3) Srašćivanje je način slaganja gdje se riječi stalnijeg skupa spoje u složenicu, kao na primjer: *blâg dân > blâgdan, dân gûbiti > dângubiti, tâko zvâni > takòzvani* i sl. Ovako nastale riječi nazivaju se sraslice. Babić smatra da se sraslicama mogu smatrati i neke složenice bez spojnika (*duhankesa, zimzelen, Ivandol*), ali ne navodi koje ne mogu i po kojem kriterijumu to određujemo. Ipak, Ivan Klajn smatra da su ovo dvije posebne grupe, o čemu će kasnije biti riječi.

4) Polusloženice su one riječi koje nastaju kad se dvije združe u jednu tako da izgube samo neke gramatičke osobine, a svaka zadrži svoj naglasak, a uglavnom i značenje. One se pišu sa crticom među njima što označava njihovu polusloženost (npr. *rak-rana, spomen-ploča, izvor-voda* i sl.). Kada se radi o nazivima mjesta gdje je prvi dio apozicija ili riječ u apozicijskoj službi, onda su to dvije riječi i pišu se bez crtice, kao na primjer: *Kaštel Gomolica, Špišić Bukovica* itd. Babić pominje i pjesničke polusloženice, koje nalazimo u pjesničkim tekstovima, tipa: *zelen-granje, ljiljan-cvijet, uzor-ljudi* itd.

5) Prefiksalna tvorba je poseban način slaganja kad je prvi dio tvorenice neki prijedlog ili rječca *ne*, kao na primjer: *dobaciti, pogledati, nečovjek, neumoljiv*, itd. Zato

što uvijek dolaze ispred osnova punoznačnih riječi smatraju se posebnim tvorbenim jedinicama, odnosno prefiksima. Ovaj autor nabraja prijedloge koji dolaze kao prefiksi u ovakvoj tvorbi, a između ostalih: *bez, do, duž, pred, preko, prema, van, za*, itd. Za čistu prefiksalsnu tvorbu karakteristično je da prefiksi dolaze na cijelu riječ i da složenica ostaje u istoj kategoriji u kojoj je osnovna riječ. To ne važi za prefiksalsno-sufiksalsnu i prefiksalsno-složenu tvorbu. Ni Klajn (2002), ni Barićeva (1980) ne priznaju prefiksalsnu tvorbu kao proces slaganja, zbog gramatičke posebnosti prijedloga i zbog toga što mnogi prefiksi i nijesu samostalne riječi (*pra-, pro-, raz-*), već ga posmatraju kao izvođenje.

6) Prefiksalsno-sufiksalsna tvorba je proces u kojem nova riječ nastaje tako što se uz prefiks istovremeno dodaje i sufiks, kao što su primjeri: *bez zemlje - bezemljaš, bez brige - bezbrižan*.

7) Posljednji tip, prefiksalsno-složena tvorba veoma je rijedak u našem jeziku, a javlja se kad se istovremeno dodaje prefiks i slažu dvije osnove, kao što je primjer *o-malo-važiti*.

4.2.3. Stevanović⁵² ne pravi nikakvu razliku između sraslica i složenica, objašnjavajući da su „srastanjem dveh ili više posebnih reči u jednu“ nastale i složenice *dangubiti, akobogda* i složenice *jugoistok* ili *plavokosa*. U gramatici Stanojčića i grupe autora (1989) kaže se da se slaganje može ostvariti na dva načina: prostim srastanjem riječi i srastanjem sa spojnim vokalom (-o/-e-), a u prvu grupu ubrajaju se i složenice: *dangubiti, daninoć, Banjaluka* i složenice: *starmali, secikesa, sveznalica* itd. Međutim, Klajn (2002) razlikuje složenice i sraslice i daje detaljnije osnove za njihovo razdvajanje od Babića (2002), čiju smo klasifikaciju već vidjeli. Klajn smatra da glavni kriterijum podjele mora biti sintaksički odnos među riječima. Termin sraslica treba upotrebljavati za one „složenice koje se od istih sastavnih delova, u istom obliku i istom poretku mogu javiti i kao sintagme“, kao što su primjeri: *blagdan, Đurđevdan, babad(j)evojka, daninoć, akobogda* i sl. (Klajn: 2002: 28). Prelaz iz sintagme u sraslicu označava se promjenom značenja i ujedinjavanjem akcenta. Međutim, kako Klajn navodi, i jedno i drugo može biti relativno, pa često dolazi do nedoumica u pravopisu da li pisati sastavljeno ili rastavljeno: *tako reći/takoreći, dobro došao/dobrodošao, na izgled/ naizgled, do viđenja/doviđenja* i sl.

⁵² Stevanovićevu definiciju nalazimo kod Klajna, 2002, 27.

Složenice tipa *duvankesa*, *zimzelen*, *Ivangrad*, *veš-mašina*, *visibaba*, *palikuća* i sl. ovaj autor ne smatra sraslicama jer ne mogu funkcionisati kao dvije riječi, već složenicama bez spojnog vokala, iako ih neki autori kao što su Babić (2002), Stevanović⁵³, Barić (1980) svrstavaju u sraslice. Na primjer, ne možemo reći „cvetaju visi babe“, „star mali dečak“ i slično⁵⁴. Sraslice treba razlikovati i od polusloženica, kao što su: *spōmen-dân*, *úzor-mâjka*, *rèkla-kázala*, *dîv-jûnāk* i sl. One nijesu jednake sintagmama i ne mogu se javiti u rečenici kao dvije uzastopne riječi. Isto tako, sraslice u većini slučajeva potpuno srastaju i daju nov jedinstven pojam, kao što je na primjer *dangubiti*, čije je značenje „besposličariti“, što nije isto kao „gubiti dan“, dok u polusloženicama oba dijela zadržavaju svoje značenje i svoj akcenat. To se odražava i u pisanju, pa se polusloženice u većini slučajeva pišu sa crticom između sastavnih dijelova.

4.2.4. Važno je napomenuti semantičku podjelu složenica na dva osnovna tipa odnosa: endocentrične i egzocentrične. Ivan Klajn (2002) prihvata definiciju koju je dao Blumfild (Bloomfield)⁵⁵, a koja je prihvaćena u modernoj lingvistici. Naime, „ako kompozita ima istu funkciju kao njen centralni deo, onda je ona endocentrična, a ako se ta funkcija razlikuje, onda je ona egzocentrična“. To podrazumijeva da u endocentričnim složenicama ukupno značenje nosi upravni dio (npr. *parobrod* je vrsta broda) koje je suženo prema značenju odredbenog dijela (brod na paru). U egzocentričnoj složenici, značenje nije izraženo ni prvim ni drugim dijelom za sebe (*vukodlak* nije vrsta ni vuka ni dlake), nego se značenje konstruiše na osnovu obje komponente i konteksta u kojem se riječ upotrijebila. Ovaj autor napominje da se sve rasprave oko endocentričnih i egzocentričnih složenica uglavnom tiču imeničke vrste. Vukićević⁵⁶ navodi da su imeničke složenice uglavnom egzocentrične, dok su pridjevske endocentrične. Belić⁵⁷ zaključuje da je pravilo za građenje složenih riječi da se može smatrati da su one sve egzocentrične, što su mnogi autori kasnije kritikovali, jer se ovaj autor nije ogradio samo na imeničke

⁵³ Stevanovićevu analizu složenica nalazimo kod Klajna, 2002.

⁵⁴ Primjeri uzeti iz: Klajn, 2002, 28.

⁵⁵ Blumfildovu definiciju endocentričnih i egzocentričnih složenica nalazimo kod Klajna, 2002, 37.

⁵⁶ Vukićevićeva razmatranja u vezi sa endo- i egzocentričnim složenicama nalazimo kod Klajna, 2002, 37.

⁵⁷ Belićeva razmatranja u vezi sa endo- i egzocentričnim složenicama nalazimo kod Klajna, 2002, 38.

složenice. Na primjer, Stevanović navodi složenice: *vodopad*, *parobrod*, *veroučitelj*, *gradonačelnik* kao endocentrične složenice, jer je vodopad voda koja pada, parobrod je brod na paru, vjeroučitelj je učitelj vjere, a gradonačelnik je čelnik grada⁵⁸. Pored toga, Klajn navodi studiju Rakića i grupe autora⁵⁹ koji su se bavili samo imeničkim složenicama od imeničke i glagolske osnove sa nultim sufiksom, koji su ispitali veliki broj rječnika i zaključili da su stare ili narodne tvorbe zaista bile samo egzocentrične, kao u primjerima: *s(j)enokos*, *kolomaz*, *listopad* i sl. Međutim, od 18., naročito od sredine 19. vijeka javljaju se endocentrične složenice kao što su: *zemljotres*, *krvotok*, *ribolov*, *vatromet*, *brodolom*, *vodoskok* i sl. Nadalje, Klajn navodi Ramelmajera⁶⁰ koji kaže da su srpske složenice tradicionalno egzocentrične, ali su u novije doba pod stranim uticajem nastale nove endocentrične složenice. Ovaj autor navodi tri nova tvorbena tipa među imeničkim složenicama nastala pod stranim uticajem: pridjevska osnova+imenica (*malograđanin*), imenička osnova+imenica (*sluzokoža*) i imenička osnova+glagolska osnova+nulti sufiks (*zemljotres*), sva tri sa spojnim vokalom. Dakle, na osnovu prikazanih analiza, možemo zaključiti da, iako u literaturi postoje neslaganja oko endocentričnih i egzocentričnih složenica, kod imeničkih složenica u našem jeziku postoje oba tipa, iako su endocentrične malobrojnije.

4.2.5. U gramatici Stanojčića i grupe autora (1989) tvorbi riječi posvećen je vrlo mali dio, ali treba uzeti u obzir da je riječ o srednjoškolskom udžbeniku. Prema njima, „složena imenica je ona nastala srastanjem date imenice sa drugim rečima (imenicama, pridevima, predlozima)“ (1989: 138). Ovdje se razlikuju dvije vrste složenica po načinu nastanka: one koje nastaju srastanjem dijelova koji ih čine, kao što su: *Beograd*, *bubamara*, *blagdan* i sl. i one koje nastaju srastanjem uz pomoć spojnih vokala, kao u: *s(j)everooistok*, *glavoobolja*, *vodoopad* i sl. U ovoj gramatici kao posebna vrsta složenica razmatraju se skraćenice. I tu se govori o dva načina slaganja. Prvi način je slaganje početnih glasova (slova) riječi u složenom nazivu, kao na primjer: *SKJ* (Savez komunista Jugoslavije) ili *NIN* (Nedeljne informativne novine). Kada se takav skup može izgovoriti,

⁵⁸ Primjeri uzeti iz: Klajn, 2002, 39.

⁵⁹ Klajn, 2002, 39.

⁶⁰ Klajn, 2002, 18.

on postaje prava imenica sa svim njenim morfološkim odlikama, kao: *Skoj*, *NOB*, *NIN*. Ako takav skup ne možemo izgovoriti, on se isto mijenja po padežima kao prava imenica, ali samo grafijski (pisano), tako što dodajemo crticu i padežni nastavak, kao na primjer: *SKJ-a*, *SKJ-u* itd. Drugi način stvaranja skraćenica je slaganje početnih slogova riječi koje su članovi naziva ili kombinovano slaganje slogova i početnih glasova (slova), kao što je: *Nolit* (Nova literatura), *Tanjug* (Telegrafska agencija nove Jugoslavije), *Geneks* (General export) i sl. I ove skraćenice ponašaju se kao imenice po morfološkim svojstvima. Pod imeničkim polusloženicama podrazumijevaju se „reči nastale srastanjem djevu ili više sintaksički ili semantički čvrsto povezanih reči, ali tako da njihovi posebni delovi čuvaju svoje akcente“ (1989: 139). Prvi dio ne mijenja se po padežima, već samo drugi i između njih obično pišemo crticu, kao na primjer: *radio-aparat*, *spomen-ploča*, *Herceg-Novi* i sl. Kao što smo već pomenuli, ovdje je analiza složenica prilično oskudna, pa se ne daju jasne granice između polusloženica i složenica. Pored toga, prefiksalna tvorba posmatra se kao proces kompozicije, pa su: *dovratak*, *podbradak*, *zagorje* i sl. složenice. Kao najproduktivnije vrste imeničkih složenica, ova gramatika navodi sljedeća tri tipa:

1) One nastale od prijedloga i imenice praćene sufiksom (koje mi nećemo posmatrati kao tip kompozicije, a kasnije ćemo i vidjeti zašto), kao što su: *naramenica*, *naramak*, *podbradak* i sl.

2) One nastale od imenica i glagola, ovdje nazvane i složeno-izvedene imenice od imenice i glagola, kao što su primjeri: *srebrroljubac*, *vinopija*, *rukopis* i sl.

3) One nastale od ostalih vrsta riječi i glagola koje te riječi određuju, kao na primjer: *samoubistvo*, *mladoženja*, *ranoranilac* i sl.

Na ovoj podjeli završava se njihov opis imeničkih složenica.

4.2.6. Eugenija Barić (1980) u svom radu o imeničkim složenicama detaljno obrađuje imeničke složenice sa prefiksoidima i sufiksoidima, koje naziva vezanim leksičkim morfemama. Kao što smo već pomenuli, ova autorka prefiksalne tvorenice ubraja u izvedenice, a ne u složenice. Važno je prenijeti njen stav o prefiksima i razlikovanju prefiksa i sastavnog člana složenice, kao i o sufiksima i razlikovanju sufiksa i drugog člana složenice, jer se u našoj konačnoj klasifikaciji koju ćemo koristiti za analizu korpusa, prefiksalne tvorenice neće razmatrati kao složenice. S druge strane, njene

klasifikacije nijesu mogle poslužiti za našu analizu jer je njena analiza ograničena na nesufiksarne složenice, a i kod nje ne postoji razlika između sraslica i složenica, o čemu je već bilo riječi.

Ova autorka daje sljedeće karakteristike prefiksa:

- dolazi na početku tvorenice
- ne utiče na morfološku pripadnost osnovne riječi
- izrazi i sadržaji nekih prefiksa jednaki su izrazu i sadržaju nekih prijedloga, pa i drugih vrsta riječi ili njihovih oblika.

Dakle, složenica je tvorenica koja je u tvorbenoj vezi sa dvijema riječima (1980: 15). Izrazi tih riječi moraju se vidjeti u njenim članovima. Prefiksi modifikuju značenje riječi uz koju dolaze, za razliku od prvog člana složenice koji konkretizuju, odnosno sužavaju značenje drugog člana. Na primjer, značenje riječi „pisac“ kao drugog člana suženo je prvim članom: *basn*opisac, *roman*opisac, *tekst*opisac i sl. Glasovne nizove kao što su *makro-*, *mikro-*, *neo-*, *aero-* i sl, iako su bliski prefiksima, Barićeva posmatra kao sastavne dijelove složenice zato što oni konkretizuju riječ uz koju dolaze. Oni se razlikuju od drugih prvih članova složenice zato što ne dolaze samostalno i zato ih ova autorka naziva vezanim leksičkim morfemama. Naziva ih vezanim jer ne dolaze samostalno, a leksičkom morfemom jer imaju leksičko značenje.

S druge strane, autorka daje sljedeća obilježja sufiksa:

- u sastavu riječi imaju stalno mjesto - završetak riječi
- nikada ne dolaze kao osnove
- nikada ne dolaze u samostalnoj upotrebi i prema tome značenje imaju samo u vezi sa osnovom
- sufiks ne može stvarati sematičko jezgro riječi, već je samo modifikator značenja osnove.

Glavno pitanje su elementi tipa *-bus*, *-drom*, *-fil*, *-filija*, *-logija*, *-metrija*, *-teka* i sl. jer ih neki autori smatraju drugim članom složenice, a neki sufiksima. Kao glavni argument za shvatanje ovih glasovnih nizova sufiksima autorka navodi njihovo ponavljanje u velikom broju riječi. Tako postoje nizovi riječi sa *-drom*, *-logija*, *-grafija* i sl. koji su povezani zajedničkim značenjem. Pored toga, kao važniji argument ona navodi i značenje ovih elemenata. Na primjer, *-fob* ili *-fil* razlikuju se od sufiksa jer njihovo značenje nije

tvorbeno, već leksičko. Element *-fil* u riječi *rusofil* ne označava samo „čovjeka“ kao što *-ac* označava u *starac*, već „čovjeka koji voli“, dok elemenat *-fob* označava „čovjeka koji mrzi“. Ovakve elemente Barićeva takođe naziva vezanim leksičkim morfemama. Ona navodi i primjere složenica sa vezanim leksičkim morfemama u oba dijela: *kozmodrom*, *heliostrom*, *diskoteka*, *hidrologija* i sl. Ova vrsta složenica biće uključena u našu klasifikaciju koju ćemo koristiti za analizu primjera nađenih u korpusu. Naime, na osnovu primjera nađenih u korpusu i s obzirom na to da sličnu grupu složenica nalazimo u engleskom jeziku, nametnuo se zaključak da se ova vrsta mora uključiti u podjelu.

Autorka analizira imeničke složenice nesufiksne tvorbe na tri nivoa koja ćemo ukratko prikazati: tvorbenom, morfološkom i semantičkom. Da bi se jedna složenica smatrala nesufiksnom, potrebno je da njen drugi član bude samostalan leksem. Na tvorbenom nivou, ona navodi sljedeće tvorbene strukture na osnovu sastavnih dijelova složenica:

- 1) slaganjem osnove i lekseme (npr. *tekstopisac*, *imendan*)
- 2) slaganjem vezane leksičke morfeme i lekseme (npr. *hidroelektrana*)
- 3) slaganjem osnove i vezane leksičke morfeme (npr. *raketodrom*, *ampermetar*)
- 4) aktiviranjem dijelova stranih složenica kao vezanih leksičkih morfema (npr. *diskoteka*)

Na morfološkom nivou, ona dijeli složenice prema prvom dijelu, jer se bavi imeničkim složenicama koje su na taj način određene svojim drugim članom:

- 1) složenice sa imeničkom osnovom u prvom dijelu: *bratoubica*, *minobacač*, *brodograditelj* i sl.
- 2) složenice sa pridjevskom osnovom u prvom dijelu: *novogradnja*, *visokogradnja* i sl.
- 3) složenice sa brojnom osnovom u prvom dijelu: *prvobratučed*, *drugobratučed*.
- 4) složenice sa zamjениčkom osnovom u prvom dijelu: *samoanaliza*, *samoodgoj*.
- 5) složenice sa vezanom leksičkom morfemom na -o- u prvom dijelu: *aviokompanija*, *demopsihologija*, *zoologija* i sl.

Na semantičkoj osnovi, autorka razlikuje tri vrste opisa imeničkih složenica nesufiksne tvorbe :

- 1) prema učešću drugog člana u značenju složenice

- 2) prema učešću prvog člana u značenju složenice
- 3) prema stilskom obilježju složenice.

Drugi član imeničke složenice nesufiksalne tvorbe može biti tvorenica, leksička riječ ili vezana leksička morfema. Složenice sa tvorenicom u drugom dijelu imaju tvorbenu značenje koje ima tvorenica. Dakle, tvorenica kao leksička riječ ulazi u složenicu i pri tom unosi svoje tvorbenu značenje i na taj način cijela složenica pripada onoj značenjskoj grupi kojoj pripada i tvorenica van složenice. Autorka daje primjere: *klipobacač*, *prestolonasljednik*, *brodogradnja*, *samoizgnanstvo* i sl. Složenice sa leksičkom riječju u drugom dijelu nemaju tvorbenu značenje u smislu u kojem ga imaju složenice sa tvorenicom. U tom smislu, njima su slične složenice sa vezanim leksičkim morfemama. Ipak, dok se o složenicama sa leksičkom riječju u drugom dijelu može govoriti kao o novoj kombinaciji riječi koje su se zajedno upotrebljavale, kod složenica sa vezanim leksičkim morfemama u drugom dijelu to nije moguće zbog prirode leksičke morfeme.

Već smo vidjeli da drugi dio, ukoliko je tvorenica, čuva svoje tvorbenu značenje u složenici i po njemu cijela složenica pripada istoj značenjskoj grupi. Dakle, drugi član je temeljna riječ u složenici. Prvi član konkretizuje drugi, sužava mu značenje, pa se nalaze u atributskom odnosu. Na primjer, u *romanopisac*, prvi dio kazuje kakav je pisac, a u *plačidrug* kakav je drug.

Na kraju, značenje složenice može biti praćeno stilskom obilježenošću. Značenje složenice nije neutralno ukoliko se složenica upotrebljava ili je svojim nastankom vezana za zabavni humoristični tekst. Autorka daje primjer iz crtanog filma: *jajolovac*. Složenica je stilski obojena i ako postoji druga riječ sa terminološkom rezervisanošću, pa se složenica upotrebljava podrugljivo. Ona daje primjer: *pjesnik* i *stihotvorac*. Onda kad složenica postane termin, odnosno kad postigne širu kontekstualnu upotrebu, njeno stilski obojeno značenje se gubi.

4.2.7. I u srpskom i u hrvatskom jeziku mali je broj riječi nastalih slaganjem u odnosu na one koje su nastale izvođenjem. Zbog toga je slaganju posvećivano manje pažnje u literaturi. Ipak, Ivan Klajn (2002) bavi se ovim pitanjem podrobno i detaljno, za razliku od druge literature gdje su složenice obrađivane samo uopšteno. On daje sveobuhvatnu podjelu svih složenica u savremenom srpskom jeziku, uključujući sraslice,

polusloženice i složeno-sufiksalske tvorenice grupišući ih po vrsti riječi kojoj pripada cijela složenica. Kod nesufiksalskih složenica drugi dio nužno pripada istoj vrsti riječi kao i cijela složenica, dok za sufiksalske to nije pravilo i njihova vrsta riječi zavisi od sufiksa. Na primjer, u složenici *spaso-nos-an*, drugi dio sačinjava osnova glagola „nositi“, ali sufiks *-an* daje složenici vrijednost pridjeva. U daljoj analizi, ovaj autor daje podjelu prema tome kojoj vrsti riječi pripada prvi, a kojoj drugi dio i da li je sufiksalski ili ne. Ova klasifikacija zauzeće najviše prostora u našem radu, jer se nakon uvida koji smo stekli u literaturu o složenicama stiže zaključak da je ovaj autor dao najsistematičniji i najpotpuniji opis imeničkih složenica. On navodi sljedeće vrste složenica: složenice sa imenicom, pridjevom, zamjenicom, brojem, glagolom i prilogom u prvom dijelu, a u okviru njih nekoliko podvrsta.

1) Složenice sa imenicom u prvom dijelu

a. Imenička osnova sa spojnim vokalom + imenica - Ovaj tip uglavnom sadrži subordinativne složenice. Prvobitno je bio slabo zastupljen, ali se znatno proširio zahvaljujući endocentričnim složenicama novijeg doba, od kojih su mnoge nastale prevođenjem, kao što su riječi: *vodoinstalater*, *parobrod*, *mašinogradnja* i sl. U većini slučajeva spojni vokal kod ovih složenica je -o-. On je karakterističan i za tuđice kao što su *klerofašizam*, *metaloplastika*, *talasoterapija*, *feromagnetizam* i sl. Spojni vokal -e- nalazimo u primjerima kao što su *oceubistvo*, *kraljeubistvo* i analognim riječima na *-ubica/stvo*. Drugi primjeri gdje je spojni vokal -e-, Klajn smatra sraslicama (*kućevlasnik*, *kućedomaćin* i sl.). Rekli smo da je odnos članova kod ovih složenica uglavnom subordinativan. Međutim, postoji jedan neznatan broj složenica čiji su dijelovi u naporednom odnosu. To su uglavnom složenice koje se odnose na geografske termine, kao na primjer: *jugoistok*, *jugozapad* i hemijske termine, kao na primjer: *cijanovodonik*, *hlorovodonik* i sl.

b. Imenica + imenica (bez spojnog vokala) - Ovaj tip složenica u našem jeziku veoma je rijedak i zastupljen je uglavnom u pozajmljenicama. Pozajmljenice iz turskog jezika koje su nekad bile funkcionalne, danas su uglavnom zastarjele, a među njima ima i dosta polusloženica. Primjeri za ove pozajmljenice su: *đul-bahar*, *bugar-kabanica*, *Stambol-kapija*, *harambaša*, *sikter-kafa/kahva* i sl. Pozajmljenice iz njemačkog jezika danas su češće u upotrebi, kao što su: *trafostanica*, *šuko-utikač*, *lajtmotiv*, *maskenbal*,

dizel-gorivo, *horor-film* i sl. Polusloženica ove vrste sa domaćim, prevedenim ili odomaćenim drugim dijelom nema mnogo, a neki od primjera su: *šperploča*, *krempita*, *šampita* i sl. Klajn navodi četiri pozajmljenice koje su u periodu između dva svjetska rata bile najčešći sastavni dio naših složenica. To su: *auto*, *radio*, *taksi* i *džez*, kao u primjerima: *auto-servis*, *radio-stanica*, *taksi-vozač*, *džez-orkestar* itd. Što se tiče uticaja engleskog jezika, do sredine 20. vijeka nije bilo puno polusloženica sa engleskom riječju na prvom mjestu. Osim *džeza*, Klajn navodi sportske termine tipa: *boks-meč*, *ofsajd-pozicija*, *meč-lopta* i sl. Tek poslije 2. svjetskog rata uticaj engleskog jezika raste, pa se javljaju novi spojevi tipa: *najlon-čarape*, *bikini-kostim*, *čarter-let*, *mas-mediji*, *panel-ploča* itd. Klajn ističe kako se s obzirom na današnje poznavanje engleskog jezika, u spojevima kao što su: *džet-set*, *bodi-bilding*, *džin-tonik*, *šoumen*, *liftboj* i sl, koji su u srpskom jeziku nemotivisani ili polovično motivisani, jasno osjeća prisustvo dvije lekseme. Malo je primjera koji su u engleskom složenice, a koje mi osjećamo kao proste riječi, kao što su: *kornfleks*, *skejtboard*, *hardver*. Preko njemačkog jezika, preuzete su polusloženice i složenice koje u prvom dijelu imaju italijanske i francuske imenice, pa čak i latinizme, grecizme ili internacionalizme različitog porijekla. Neki od primjera su: *emajl-boja*, *toalet-papir*, *tempera-boje*, *registar-kasa*, *nindža-kornjača*, *termos-boca* i sl. Među domaćim riječima, prave složenice bez spojnog vokala veoma su rijetke. To su: *čuvar-kuća*, *lubendinja*, *Ivangrad* i sraslice: *babad(j)evojka*, *babaroga*, *bubašvaba*, *cicamaca* i sl. Polusloženice ovog tipa su brojnije, ali kako Klajn navodi, većina njih razvila se u poetskom svijetu, kao što su: *div-junak*, *žubor-voda*, *biser-suza*, *uzor-majka* i sl. U današnjem jeziku, najviše se susreću u kulinarskom registru: *rum-torta*, *gulaš-čorba*, *kristal-šećer*, *paradjz-sos*, *kupus-salata* i sl. Pored toga, složenice tipa imenica+imenica bez spojnog vokala nalazimo kod spojeva titula, nadimaka ili oznaka srodstva sa vlastitim imenom, na primjer: *čiča Ilija*, *kuma Milica*, *gospa Živka* ili sa obrnutim redosljedom elemenata složenice koje su rijetke: *Strahinjić ban*, *Smail-aga*, *Božić Bata* i sl.

c. Imenička osnova sa spojnim vokalom + imenička osnova + sufiks - Najviše primjera ovakve vrste nalazimo u zoološkoj terminologiji, kao na primjer: *bodljokošci*, *glavonošci*, *mrežokrilci*. Klajn navodi primjer *vodozemac* kao jedini izraz koji je u širokoj upotrebi.

d. Imenička osnova sa spojnim vokalom + pridjevska osnova + sufiks – Ovakvih primjera je vrlo malo, ali ipak postoje. Neki od primjera koje Klajn navodi su: *dušebrižnik*, *moreuz*, *zimzelen*.

e. Imenička osnova sa spojnim vokalom + glagolska osnova + sufiks - Imeničko-glagolske sufiksne složenice najbrojniji su i najproduktivniji tip imeničkih složenica. Klajn navodi podatak da u Rečniku matice srpske ima oko 400 primjera ovih složenica sa tri najčešća sufiksa: nulti, -ac i -ja. Među ostalim sufiksima su: -je, -a, -stvo, -ač, -nik i dr. Među primjerima koje Klajn navodi su sljedeći: *naftovod*, *vodovod*, *kitolovac*, *srebrljubac*, *krvopija*, *vlastoljublje*, *zimomora*, *minopolagač*, *zemljoradnik* itd.

2) Složenice sa pridjevom u prvom dijelu

a. Pridjevska osnova sa spojnim vokalom + imenica - Kod nas je veoma rasprostranjena kombinacija pridjev+imenica sa ustaljenim značenjem, odnosno sa vrijednošću jedne lekseme, koje Klajn naziva sintagmama, a u Rečniku matice srpske klasifikovani su kao „izrazi“. To su, na primjer: *lijepa kata*, *orlov nokat*, *nilski konj*, *Lazareva subota* itd. Klajn zaključuje da ne postoji neka posebna težnja da se kombinacije pridjev+imenica bez sufiksa slivaju u složenicu. On navodi nekoliko primjera za sraslice bez spojnog vokala: *blagdan*, *rođendan*, *crvenkapa*, *šarenlaža* i sl. Etimološki gledano, u ovaj tip spadaju i složenice i polusloženice sa stranim pridjevom na prvom mjestu, čiji je broj znatno uvećan posljednjih godina sa uticajem engleskog jezika. Neki od primjera za ove (polu)složenice su: *primabalerina*, *fiks-ideja*, *ful-kontakt*, *hevi-metal*, *fast-fud*.

b. Pridjevska osnova sa sufiksom + imenička osnova + sufiks - Pridjevsko-imeničke složenice sa sufiksom mnogo su brojnije od prethodnog tipa, a najproduktivniji sufiks je - ac, kao u primjerima: *visokoškolac*, *punoglavac*, *Crnogorac* i sl. Među ostalim sufiksima nalazimo: -aš, -nik, -(j)anin -ka, -ica, -je i -stvo, kao u primjerima: *crnokošuljaš*, *maloprivrednik*, *Novosađanin*, *žutoperka*, *ravnodnevnica*, *punomoćje*, *krivov(j)erstvo* i sl.

c. Pridjevska osnova sa spojnim vokalom + pridjev (+sufiks) - Ovaj spoj je zastupljen samo u nekoliko ličnih imena, kao na primjer: *Miodrag*, *Radmila*, *Radoslav* itd.

d. Pridjevska osnova sa spojnim vokalom + glagolska osnova - Ovaj tip je teško razgraničiti od onog sa imenicom, kao i od onog sa prilogom u prvom dijelu. Klajn navodi *živopis*, *živoder* i *mrtvožder* kao sigurne primjere, dok bi se u složenicama *blagodat* ili *toplom(j)er* moglo govoriti i o imenici i o pridjevu kao prvom članu.

3) Složenice sa zamjenicom u prvom dijelu

a. Zamjenička osnova sa spojnim vokalom + imenica - Najčešće složenice u okviru ovog tipa su one koje u prvom dijelu imaju *-samo* (osnovu zamjenice *sam* i spojni vokal). Isti tip postoji i u drugim jezicima. U engleskom je to *-self* i isto tako je dosta produktivan. Imenica u drugom dijelu je u velikoj većini slučajeva glagolska imenica na *-nje*, kao u primjerima: *samoupravljanje*, *samosažaljenje* ili postverbalna imenica, kao što je *samouprava* ili *samopregor*. Druge imenice rijetko su članovi ovih složenica. Klajn daje tri primjera: *samovolja*, *samosvijest* i *samoinicijativa*. Ovaj tip složenica postao je produktivan posljednjih decenija u jeziku medija, a mnogi od tih neologizama nastali su prevođenjem stranih izraza, kao što su: *samokontrola*, *samocenzura*, *samodisciplina*, *samoreklama* i sl. Pored zamjenice *sam*, Klajn navodi još dvije zamjenice koje učestvuju u gradnji ovog tipa složenica, a koje su mnogo manje produktivne. To su: *sve* i *sebe*. Rasprostranjeni primjeri sa zamjenicom *sve* su: *svemoć*, *svevlast*, *sveživot*, *svečov(j)ek* i sl., dok primjere sa zamjenicom *sebe* nalazimo u književnim tekstovima, naročito hrvatskih pisaca, kao na primjer: *sebevid*, *sebezaborav*, *sebemučenje*, *sebeponiženje* i sl.

b. Zamjenička osnova sa spojnim vokalom + imenička osnova + sufiks - Ovaj tip složenica nije pretjerano produktivan. Neki od primjera sa *samo-* u prvom dijelu su: *samoglasnik*, *samoljublje*, *samoglavac* i sl. Mali je broj složenica i sa drugim zamjenicama u prvom dijelu: *sveumlje*, *svedržavlje*, *svakodnevnica* i sl.

c. Zamjenička osnova sa spojnim vokalom + glagolska osnova + sufiks - Zamjeničko-glagolske složenice sa sufiksom brojnije su nego zamjeničko-imeničke. Neki od primjera sa *samo-* u prvom dijelu su: *samouk*, *samotok*, *samokres*, *samokov* i sl., a neki od primjera sa drugim zamjenicama u prvom dijelu su: *sveznalica*, *svedržitelj*, *svaštožderi*, *sebeljubac* itd.

4) Složenice sa brojem u prvom dijelu - U ovoj grupi, prva komponenta može biti kardinalni, zbirni i redni broj ili njihove osnove sa spojnim vokalom, a kao drugi dio javlja se imenica ili imenička osnova sa sufiksom. Sufiksarne složenice brojnije su od nesufiksarnih. Neki od primjera za nesufiksarne su: *dvoboj*, *četvorostih*, *petougao*, *trom(j)esečje*, *prvoborac* itd., dok su sufiksarne: *tronožac*, *dvovlašće*, *dvoumica*, *prvoligaš*, *drugotimac* itd. Kao druga komponenta može se javiti i glagolska osnova sa sufiksom, kao u primjerima: *dvos(j)ed*, *dvogled*, *prvorotkinja* i sl.

U ovu podvrstu Klajn ubraja i složenice sa *polu-* i *čtvrt-* kao prvim članom. Naime, on navodi da u Rečniku matice srpske ima dvije odrednice za riječ *pola*: imenica ženskog roda i prilog za količinu. Navodi Maretića i Leskina⁶¹ koji ubrajaju složenice *polubrat* ili *polusestra* u one sa imenicom ili pridjevom na prvom mjestu. Ipak, kako je riječ *pola* u današnjem jeziku nepromjenjiva ne može se smatrati imenicom. Stoga, Klajn smatra da je najprihvatljivije složenice sa *polu-* i *čtvrt-* razmatrati u okviru brojno-imeničkih složenica, iako ovi formanti gramatički nijesu brojevi. Većina ovih složenica su nesufiksane. Prema Klajnu, *polu-* je veoma produktivan element, pa su tako nastale: *polustih*, *poluvaljak*, *polugodište*, *polusezona* itd. S druge strane, *čtvrt-* je malo produktivan formant i Klajn daje svega dva primjera: *čtvrtrfinale* i *čtvrtrgodište* od kojeg je izvedena *čtvrtrgodišnjak*.

5) Složenice sa glagolom u prvom dijelu

a. Imperativne složenice - Ova vrsta složenice podrazumijeva spoj glagol+imenica, iako je status prvog člana neizvjestan. Ipak, ovaj formant najčešće se tumači kao imperativ drugog lica jednine, pa se zbog toga i zovu imperativne. Klajn ih dijeli u dvije grupe: jedna je sastavljena od prelaznog glagola i imenice kao objekta, a druga manja grupa od neprelaznog glagola i imenice kao subjekta. Neki od primjera za prvu grupu su: *gulikoža*, *derikoža*, *tužibaba*, *c(j)epidlaka*, a za drugu grupu: *smrdibuba*, *skočid(j)evojka*, *plačidrug*.

b. Neimperativne složenice - Ove složenice malobrojnije su i, pored spoja bez spojnog vokala koji je u potpunosti neproduktivan (*grebdjed*, *lož-ulje*, *nalivpero*), postoje još dva tipa: glagolska osnova sa spojnim vokalom + imenica (*kupoprodaja*, *primopredaja*) i glagolska osnova sa spojnim vokalom + imenička osnova + sufiks (*prevrtljivac*, *neznabožac*), koje su takođe rijetke i neproduktivne.

6) Složenice sa prilogom u prvom dijelu

a. prilog+imenica - Ovaj tip je teško razlikovati od pridjevsko-imeničke grupe zbog jednakosti oblika priloga i srednjeg roda pridjeva. Klajn kaže da su gotovo svi primjeri neizvjesne pripadnosti. Kao sigurne primjere navodi: *tankoprelja* (prelja koja tanko prede), *hitroprelja* (prelja koja hitro prede), *zloprelja* (rđava prelja).

b. prilog + imenička osnova + sufiks - Ni ova vrsta nije previše produktivna, a neki od primjera koje Klajn daje su: *mnogobožac*, *mnogoženac*, *džabahlebović* i sl.

⁶¹ Klajn, 2002, 81.

c. prilog+ glagolska osnova + sufiks - Iako je i kod ove vrste tanka razlika između priloga i pridjeva, Klajn navodi kako uz glagol češće nalazimo prilog nego pridjev. Među sufiksima, pored nultog (*pravopis, krasnopis, dalekovod*), nalazimo -ac (*ranoranalac, staros(j)ed(j)elac*), -nik (*krivokletnik, krivov(j)ernik*), -stvo (*dobročinstvo, zločinstvo*) i dr.

Već smo rekli da će ova klasifikacija zbog njene sveobuhvatnosti i sistematičnosti biti osnova za naše kontrastiranje na nivou formalnih osobina imeničkih složenica. Podjelu smo grafički predstavili na sljedeći način. Da bi tabela bila preglednija, korist ćemo sljedeće skraćenice:

IOs - imenička osnova sa spojnim vokalom

POs - pridjevska osnova sa spojnim vokalom

GOs - glagolska osnova sa spojnim vokalom

ZOs - zamjениčka osnova sa spojnim vokalom

BOs - brojna osnova sa spojnim vokalom

Imeničke složenice u crnogorskom jeziku		Primjer
1.	IOs + imenica	<i>parobrod, drvored</i>
2.	Imenica + imenica	<i>trim-staza, šok-soba</i>
3.	IOs + imenička osnova + sufiks	<i>bodljokošćci, trbonošci</i>
4.	IOs + pridjevska osnova + sufiks	<i>zimzelen, moreuz</i>
5.	IOs + glagolska osnova + sufiks	<i>naftovod, kitolovac</i>
6.	POs + imenica	<i>blagdan, šarenlaža</i>
7.	POs + imenička osnova + sufiks	<i>žutokljunac, ravnodnevnica</i>
8.	POs + pridjev + sufiks	<i>Radoslav, Milorad</i>
9.	POs + glagolska osnova	<i>živopis, mrtvožder</i>
10.	ZOs + imenica	<i>samouprava, svemudrost</i>
11.	ZOs + imenička osnova + sufiks	<i>samoglasnik, sjevlašće</i>
12.	ZOs + glagolska osnova + sufiks	<i>samouk, samozvanac</i>
13.	BOs + imenica	<i>dvovlasnik, prvoborac</i>
14.	BOs + imenička osnova + sufiks	<i>tronožac, prvoligaš</i>
15.	BOs + glagolska osnova + sufiks	<i>dvos(j)ed, prvorotkinja</i>
16.	Imperativne složenice (glagol + imenica)	<i>s(j)ecikesa, smrdibuba</i>
17.	Neimperativne složenice (glagol + imenica)	<i>nalivpero, lož-ulje</i>
18.	Neimperativne složenice (GOs + imenica)	<i>kupopredaja, primopredaja</i>
19.	Neimperativne složenice (GOs + imenička osnova + sufiks)	<i>neznabožac, vrtoglavica</i>
20.	Prilog + imenica	<i>tankoprelja, hitroprelja</i>
21.	Prilog + imenička osnova + sufiks	<i>mnogobožac, mnogoženac</i>
22.	Prilog + glagolska osnova + sufiks	<i>pravopis, ranoranilac</i>
23.	Složenica sa vezanom leksičkom morfemom	<i>voltmetar, diskoklub</i>

Slika 9.

5. POREĐENJE KATEGORIJE U ENGLESKOM I CRNOGORSKOM JEZIKU

Na osnovu prethodno obrađenih kategorija možemo govoriti o sličnostima i razlikama između dva jezika u pogledu imeničkih složenica. Prije svega, u engleskom jeziku, slaganje je najproduktivniji tip tvorbe riječi, pa je zato i izvor inspiracije za lingviste, jer je nepresušan izvor nastanka novih riječi. Nova složena leksema dobija značenje na osnovu kombinacije značenja komponenti koje su ušle u njen sastav i neizostavnog konteksta. S druge strane, u crnogorskom jeziku mali broj riječi nastaje procesom kompozicije i uglavnom se govori o sufiksaciji kao glavnom tvorbenom tipu. U engleskom jeziku, složenice se ortografski mogu prikazati na tri načina: članovi složenice su sastavljeni i ona se piše kao jedna riječ, članovi su rastavljeni razmakom (pišu se kao dvije riječi) i članovi su sastavljeni crticom. Što se tiče crnogorskog jezika, postoje dva načina pisanja ne samo složenica, nego i polusloženica i sraslica: sa crticom i kao jedna riječ. Kombinacije dvije ili više riječi odvojenih razmakom posmatraju se kao sintagme ili rečenice, a ne složenice. Prema tome, složenice sa frazom u našem jeziku ne postoje, odnosno takvi se spojevi ne tretiraju kao složenice, već kao imeničke sintagme gdje je fraza rekcijska dopuna ili odredba. Osim toga, u našem jeziku složenice su u najvećem broju slučajeva sastavljene od dva člana. Tročlane su veoma rijeke (npr. *slijepogluhonijem*), a kamoli one sa četiri ili pet članova. Veoma su rijetki slučajevi sraslica tipa: *krstikumede*, *pustibabakonjukrv*, *dvabratakrv* (imena biljaka) koje se posmatraju kao posebna vrsta zbog svog specifičnog sastava. Stoga, možemo zaključiti da rekurzivnosti u našim složenicama nema, dok je u engleskom jeziku uobičajen, naročito kod novijih složenica. Iako većina lingvista posmatra složenice u engleskom jeziku kao binarne strukture, u datom kontekstu one postoje kao tročlane, četvoročlane itd. strukture. Nadalje, u našem jeziku, za razliku od engleskog, postoji spojni vokal, odnosno vokal pomoću koga se dvije osnove najčešće povezuju. Najčešći su *-o-* i *-e-*. Složenice bez spojnog vokala, odnosno sa nultim vokalom, mnogo su rjeđe, kao što su primjeri *crvenperka* ili *osamsatni*, što nije slučaj u engleskom jeziku. Naime, tip imenica+imenica u engleskom je najproduktivniji, pa su se mnogi autori, kao što smo vidjeli u lingvističkim analizama imeničkih složenica, bavili samo njime, dok su druge tipove smatrali perifernim.

U vezi sa podjelom na endocentrične i egzocentrične složenice, u engleskom jeziku većina imeničkih složenica, naročito onih tipa imenica+imenica je endocentrična, dok su u našem jeziku endocentrične uglavnom one novijeg tipa. Zaključili smo da su složenice u našem jeziku tradicionalno egzocentrične, a da su endocentrične uglavnom nastale pod uticajem stranih jezika. U pogledu kognitivnih domena i njihovih segmenata, kao i semantičkih odnosa koji vladaju među članovima imeničke složenice, ni hrvatski ni srpski lingvisti se nijesu time bavili, pa takvi opisi ne postoje za naše složenice.

Da ponovimo, na formalnom nivou engleski jezik prepoznaje sljedeće tipove imeničkih složenica:

- 1) imenica+imenica (*cable television*),
- 2) gerund+imenica (*frying pan*),
- 3) imenica+gerund (*family planning*),
- 4) glagol+imenica (*kill-joy*),
- 5) imenica+glagol (*sunshine*),
- 6) glagol+glagol (*make-believe*),
- 7) pridjev+imenica (*fast-food*),
- 8) partikula+imenica (*off-islander*),
- 9) prilog+imenica (*now generation*), koji će se u ovom radu zbog svoje neproduktivnosti posmatrati u sklopu tipa partikula+imenica,
- 10) zamjenica+imenica (*she-goat*),
- 11) broj+imenica (*six-pack*),
- 12) složenice sa frazom (*son-in-law*),
- 13) višečlani spoj (*toy car crusher*), ovdje tako nazvan, koji se odnosi na imeničke složenice koje imaju više od dva imenička člana i
- 14) neoklasične složenice kod kojih se kao prvi član javlja prefiksoid stranog porijekla, najčešće latinskog ili grčkog (*astrophysics*).

U crnogorskom jeziku, nailazimo na malo drugačiju situaciju. Naime, u crnogorskom jeziku, komponente su uglavnom osnove, bilo da su imeničke, pridjevske, glagolske ili priloške, a ne riječi. I u engleskom, komponente složenice nekad mogu biti vezane osnove, a ne pune riječi (tzv. neoklasične složenice), ali su to složenice kod kojih je jedan član stranog porijekla. Takve spojeve imaju svi jezici, a kod nas smo te kombinacije

razmatrali kao složenice sa vezanom leksičkom morfemom (Barić: 1989). Dakle, u engleskom jeziku, složenice su uglavnom sastavljene od punih riječi. Druga očigledna razlika koju smo već pomenuli je spojni vokal koji je skoro uvijek prisutan u crnogorskim složenicama. Pored toga, tu je i sufiks koji određuje kojoj vrsti riječi složenica pripada. Dakle, u crnogorskom jeziku, nailazimo na sljedeće spojeve u imeničkim složenicama:

- 1) imenica+imenica (*trim-staza*),
- 2) imenička osnova sa spojnim vokalom+imenica (*parobrod*),
- 3) imenička osnova sa spojnim vokalom+imenička osnova+sufiks (*bodljokošci*),
- 4) imenička osnova sa spojnim vokalom + pridjevska osnova+sufiks (*zimzelen*),
- 5) imenička osnova sa spojnim vokalom+glagolska osnova+sufiks (*naftovod*),
- 6) pridjevska osnova sa spojnim vokalom+imenica (*šarenlaža*),
- 7) pridjevska osnova sa spojnim vokalom+imenička osnova+sufiks (*punoglavac*),
- 8) pridjevska osnova sa spojnim vokalom + pridjev+sufiks (*Milorad*),
- 9) pridjevska osnova sa spojnim vokalom+glagolska osnova (*živopis*),
- 10) zamjениčka osnova sa spojnim vokalom +imenica (*samouprava*),
- 11) zamjениčka osnova sa spojnim vokalom+imenička osnova+sufiks (*samoljublje*),
- 12) zamjениčka osnova sa spojnim vokalom+glagolska osnova+sufiks (*samouk*),
- 13) brojna osnova sa spojnim vokalom+ imenica (*dvovlasnik*),
- 14) brojna osnova sa spojnim vokalom+imenička osnova+sufiks (*tronožac*),
- 15) brojna osnova sa spojnim vokalom+glagolska osnova+sufiks (*prvorotkinja*),
- 16) imperativne složenice: glagol+imenica (*smrdibuba*),
- 17) neimperativne složenice: glagol+imenica (*nalivpero*),
- 18) neimperativne složenice: glagolska osnova sa spojnim vokalom + imenica (*kupoprodaja*),
- 19) neimperativne složenice: glagolska osnova sa spojnim vokalom + imenička osnova+sufiks (*neznabožac*),
- 20) prilog +imenica (*tankoprelja*),
- 21) prilog+imenička osnova+sufiks (*mnogobožac*),
- 22) prilog+glagolska osnova+sufiks (*pravopis*) i
- 23) složenica sa vezanom leksičkom morfemom (*voltmetar*).

U sljedećoj tabeli prikazali smo uporedni prikaz tipova imeničkih složenica u engleskom i crnogorskom jeziku koji će nam biti osnova za poređenje na formalnom nivou.

Engleski jezik	Crnogorski jezik
Imenica + imenica	Imenica + imenica
	IOs + imenica
	IOs + imenička osnova + sufiks
	IOs + pridjevska osnova + sufiks
Gerund + imenica	-
Imenica + gerund	-
Glagol + imenica	Imperativne složenice (glagol + imenica)
	Neimperativne složenice (glagol + imenica)
	Neimperativne složenice (GOs + imenica)
	Neimperativne složenice (GOs + imenička osnova + sufiks)
Imenica + glagol	IOs + glagolska osnova + sufiks
Glagol + glagol	-
Pridjev + imenica	POs + imenica
	POs + imenička osnova + sufiks
	POs + pridjev + sufiks
	POs + glagolska osnova
Partikula + imenica	-
Prilog + imenica ⁶²	Prilog + imenica
	Prilog + imenička osnova + sufiks
	Prilog + glagolska osnova + sufiks
Zamjenica + imenica	ZOs + imenica
	ZOs + imenička osnova + sufiks
	ZOs + glagolska osnova + sufiks
Broj + imenica	BOs + imenica
	BOs + imenička osnova + sufiks
	BOs + glagolska osnova + sufiks
Složenice sa frazom	-
Višečlane složenice	-
Neoklasične složenice	Složenice sa vezanom leksičkom morfemom

Slika 10.

⁶² Ovu grupu ne razmatramo kao posebnu, jer je kao što smo već naveli, u engleskom neproduktivna.

Kao što se može vidjeti iz tabele, nekih kombinacija u našem jeziku nema, i obratno, a one koje su iste ili slične u dva jezika stavili smo u istu ravan. Naime, spojevi: gerund+imenica, imenica+gerund, glagol+glagol, partikula+imenica, složenice sa frazom i višečlane složenice koji se mogu naći u engleskom jeziku, u našem ne postoje. Da ponovimo, spoj partikula+imenica u našem jeziku neki autori uključuju u proces kompozicije kao posebnu vrstu, tzv. prefiksalsnu tvorbu, ali mi u našoj konačnoj klasifikaciji ovakav spoj nijesmo razmatrali kao proces kompozicije. U ovom poglavlju objasnili smo i dali razloge zašto ovakve spojeve nijesmo obrađivali kao složenice. S druge strane, engleski jezik ne poznaje osnove riječi sa spojnim vokalom u prvom dijelu, pa samim tim i veliki broj kombinacija u našem jeziku sa takvom osnovom, što je i prikazano u tabeli.

6. KONTRASTIVNA ANALIZA IMENIČKE SLOŽENICE U ENGLISKOM I CRNOGORSKOM JEZIKU

6.1. Model i opis kontrastivne analize

Ovaj rad je zasnovan na teorijskim principima kognitivne lingvistike, kao i na analizi korpusa i rezultatima dobijenim na osnovu analize. U našoj analizi pošli smo od engleskog jezika ka crnogorskom i upoređivali sintaksička i semantička svojstva imeničke složenice u ova dva jezika. U opisu imeničkih složenica predstavili smo više pristupa i odlučili se da naša konačna uporedna analiza bude na dva nivoa. Pošto smo pošli od kognitivne pretpostavke da se lingvističke jedinice najbolje mogu razumjeti ukoliko se posmatraju u okviru kognitivnih domena, prvi nivo na kojem ćemo kontrastirati imeničke složenice biće kognitivni domeni. Naime, na ovom nivou bavićemo se najproduktivnijim tipom imeničke složenice u engleskom jeziku: spojem imenica+imenica. Prvo ćemo imeničke složenice ovog tipa razvrstati po kognitivnim domenima u kojima one funkcionišu, a zatim ih analizirati i uporediti na osnovu same strukture.⁶³ Kao posebnu grupu upoređivaćemo druge tipove imeničkih složenica na formalnom nivou, jer su oni manje produktivni i zauzimaju mnogo manje prostora u leksici engleskog jezika.

Korpus za našu analizu sačinjavalo je 1018 imeničkih složenica nađenih u književnom i kompjuterskom registru. Ovi registri međusobno su različiti, pa je naša analiza i u tom smislu podijeljena na dva dijela. U analizi korpusa vidjećemo koji je najčešći ekvivalent, odnosno korespondent imeničkih složenica u crnogorskom jeziku i da li se rezultati razlikuju u pogledu registra. U radu su date i statističke analize korpusa, kao i niz reprezentativnih primjera originala i prevoda. Kao književni korpus za ovu analizu, korišćen je roman *Oliver Twist* Čarlsa Dikensa i njegov prevod izdat 2011. godine pod nazivom *Oliver Twist*, a u prevodu dr Božidara Markovića. Sve imeničke složenice izvađene su iz originalnog teksta i izračunato je da ukupno ima 529 imeničkih složenica. Primjeri u radu navedeni su zajedno sa prevodnim ekvivalentom, odnosno korespondentom i kontekstom tamo gdje je to bilo neophodno. Kao korpus za kompjuterski jezik korišćena je

⁶³ Za tabele na osnovu kojih se vrši analiza, vidi: Slika 4. (str. 33) i Slika 10. (str. 89)

knjiga *PHP and MySQL Web Development* čiji su autori Luk Veling i Laura Thompson i prevod izdat 2004. godine pod nazivom *PHP i MySQL Razvoj aplikacija za Web*, a u prevodu Andona Kartalovskog i Aleksandra Kocića. U ovom registru ukupno je nađeno 489 imeničkih složenica koje su razvrstane po vrstama, a potom analizirane na nivou kognitivnih domena i na gramatičkom nivou.

6.2. Kontrastivna analiza imeničke složenice: tip imenica+imenica

6.2.1. Književni registar

U književnom korpusu pronađeno je 365 imeničkih složenica tipa imenica+imenica od 529 koliko smo ih ukupno pronašli. Prvo smo složenice razvrstali po kognitivnim domenima i uporedili ih na tom nivou, a onda ih kontrastirali sa prevodom na formalnom nivou. Na kraju smo dali rezultate naše analize.

6.2.1.1. Odnosi u domenu svrhe

U okviru ovog domena nađeno je 76 imeničkih složenica i uočena su potpuna preklapanja u sadržajnom smislu. Formalnih preklapanja u strukturi nema (nije nađena nijedna složenica u crnogorskom jeziku), ali na semantičkom planu postoji potpuno preklapanje. Najviše prevodnih ekvivalenata su imenice koje izražavaju svrhu, odnosno objekte koji se koriste za postizanje nekog cilja, kao što je, na primjer: čačkalica (*toothpick*) koja se koristi za čačkanje zuba ili čajnik (*teapot*) koji služi za kuvanje čaja. Isto tako, veliki broj prevodnih ekvivalenata je sintagma sa prijedlogom “za” koji označava svrhu, kao na primjer: podrum za ugalj (*coal-cellar*) ili zdjela za šećer (*sugar basin*). Sintagme tipa pridjev+imenica u crnogorskom izražavaju domen svrhe, jer je pridjevom označena namjena objekta označenim imenicom. Na primjer: poreska uprava (*Stamp-office*) je uprava za porez, a poštanska vreća (*letter-bag*) je vreća za poštu. Ostali prevodni ekvivalenti su malobrojni kao što će se vidjeti u sljedećem prikazu analize.

Imenica+imenica PREMA

a. imenica; 30 primjera

table-cloth (stolnjak),

beer-shop (krčma)

b. višečlana imenička sintagma (sa prijedlogom “za”); 24 primjera

curl-paper (papirić za uvijanje kose),

clothes-horse (konopac za sušenje rublja)

c. sintagma (pridjev+imenica); 14 primjera

cattle-market (marveni trg),

post-chaise (poštanske kočije)

d. sintagma (imenica+imenica u genitivu); 5 primjera

hay-rick (stog sijena),

wine bottle (boca vina)

e. višečlana imenička sintagma (druge vrste); 2 primjera

old-clothes shop (radnja sa starim odelima),

hat peg (kuka na kojoj se stavljaju šeširi)

f. glagol; 1 primjer

needle-work (vezla je)

6.2.1.2. Odnosi u domenu stvaranja

U okviru ovog domena nađeno je 37 imeničkih složenica i uočena su potpuna preklapanja na semantičkom nivou. S druge strane, formalnih preklapanja u strukturi nema, jer nije nađena nijedna složenica u crnogorskom jeziku. Najviše prevodnih ekvivalenata je sintagma spoja pridjev+imenica. Pridjevi u ovim sintagmama označavaju materijal od koga je objekat označen imenicom napravljen, pa je kamena ćelija (*stone cell*) u stvari ćelija napravljena od kamena, a slameni šešir (*staw bonnet*) napravljen od slame. Kao drugi prevodni ekvivalent uočena je sintagma sa prijedlogom “od” koji upućuje da je nešto stvoreno od nečega, kao u primjeru: štap od bambusa (*bamboo cane*).

Imenica+imenica PREMA

- a. sintagma (pridjev+imenica); 24 primjera

glass bottle (staklena boca),

oatmeal (ovsena kaša)

- b. višečlana imenička sintagma (sa prijedlogom “od”); 12 primjera

leather boots (čizme od kože),

wooden chair (stolica od drveta)

- c. višečlana imenička sintagma (druge vrste); 1 primjer

flock mattress (dušek ispunjen vunanim otpacima)

6.2.1.3. Odnosi u domenu lokacije

U okviru ovog domena nađene su 33 imeničke složenice i uočena su preklapanja na semantičkom nivou. Što se tiče same forme, preklapanja nema, jer nije pronađena nijedna složenica u našem jeziku. Najviše prevodnih ekvivalenata su imenice. U većini slučajeva one upućuju na mjesto gdje je nešto smješteno, kao na primjer: novine (*newspaper*) u kojima su “smještene” novosti ili mastionica (*inkstand*) gdje stavljamo mastilo. Međutim, nekad sama imenica ne izražava lokaciju, pa je adekvatni prevodni ekvivalent bila sintagma spoja pridjev+imenica, gdje pridjev upućuje na mjesto gdje je objekat označen imenicom smješten. Na primjer: opštinski dom (*town-hall*) je dom koji se nalazi u nekoj opštini, dok se prednja soba (*front-room*) nalazi sprijeda.

Imenica+imenica PREMA

- a. imenica; 19 primjera

ground-floor (prizemlje),

inkstand (mastionica)

- b. sintagma (pridjev+imenica); 12 primjera

side-door (sporedna vrata),

town-hall (opštinski dom)

- c. višečlana imenička sintagma; 2 primjera

birthplace (mesto gde se rodio),

shop-fronts (dućani u prizemlju)

6.2.1.4. Odnosi u domenu uzroka

U ovom domenu pronašli smo 24 imeničke složenice i uočili potpuna preklapanja na nivou značenja, dok je nepoklapanje ustanovljeno na gramatičkom nivou (nije nađena nijedna složenica u crnogorskom). Najčešći prevodni ekvivalent je sintagma sa prijedlogom “od” koji upućuje na razlog zašto se nešto desilo, kao na primjer: mrlje od krvi (*blood stains*). Drugi prevodni ekvivalenti su malobrojni.

Imenica+imenica PREMA

a. višečlana imenička sintagma (sa prijedlogom “od”); 18 primjera

wine-stains (mrlje od vina),

fruit-stains (mrlje od voća)

b. višečlana imenička sintagma (druge vrste); 2 primjera

rushlight-shade (senka koja se stvarala od noćne svetiljke),

gas-light (svetlo petrolejske lampe)

c. imenica; 4 primjera

soap-suds (sapunica),

thunder-storm (oluja)

6.2.1.5. Odnosi u domenu poređenja

U ovom domenu naišli smo na 23 imeničke složenice sa preklapanjem u većini slučajeva na semantičkom planu sa prevodom na crnogorski. Na formalnom planu naišli smo na nepoklapanja (u crnogorskom nije pronađena nijedna složenica). Najčešći prevodni ekvivalent bila je višečlana imenička složenica, u kojima su elementi koji su u funkciji modifikatora opisivali entitet izražen upravnim članom. Na primjer, u sintagmi: okrugla šegrtska kapa (*muffin-cap*) dobijamo opis kape uz pomoć pridjeva: okrugla i šegrtska (doslovan prevod bio bi: kapa u obliku mafina). Kao prevodni ekvivalent javila se i imenica. Neke imenice same ne mogu izražavati poređenje. Na primjer, *story-book* za prevodni ekvivalent ima imenicu - priča, a *pathway* imenicu - staza koje ne izražavaju domen poređenja, za razliku od *spounge cake* čiji prevodni ekvivalent, imenica - mekofuk, u potpunosti izražava svojstvo kolača (mek kao sunder). Ipak, ovakvi primjeri su

malobrojni, pa možemo zaključiti da i ovom domenu na semantičkom nivou postoji preklapanje.

Imenica+imenica PREMA

a. višečlana imenička sintagma; 17 primjera

man-trap (čovjek koji hvata ljude u klopku),

pot belly (stomak [mu je bio] okrugao kao lopta)

b. imenica; 6 primjera

spounge cake (mekofuk),

network (mreža)

6.2.1.6. Odnosi u domenu vremena

U okviru ovog domena nađeno je 28 imeničkih složenica i uočena su potpuna preklapanja na planu značenja. S druge strane, formalnih preklapanja u strukturi uglavnom nema jer je u crnogorskom nađena samo jedna složenica, odnosno sraslica, ali ni ona nije spoj dvije imenice. Prevodni ekvivalenti su uglavnom sintagme koje upućuju na vrijeme, kao na primjer: noćno nebo (*night sky*) ili vrijeme molitve (*prayer time*). Kao prevodni ekvivalent javlja se i prilog za vrijeme kod kojeg je jasno da funkcioniše u domenu vremena, kao na primjer: ljeti (*summer time*) ili zimi (*winter time*).

Imenica+imenica PREMA

a. sintagma (pridjev+imenica); 8 primjera

nightcap (noćna kapa),

market-morning (pazarni dan)

b. sintagma (imenica+imenica u genitivu); 7 primjera

meal-times (vreme obreda),

prayer-time (vreme molitve)

c. prilog za vrijeme; 6 primjera

winter-time (zimi),

night-time (noću)

d. imenica; 5 primjera

day-dreams (sanjarije),

spring-time (proljeće)

e. sraslica; 1 primjer

birth-day (rođendan)

f. glagol; 1 primjer

daylight (razdaniti)

6.2.1.7. Odnosi u domenu mjere

U okviru ovog domena našli smo svega dvije imeničke složenice. Treba napomenuti da ovdje nijesmo ubrajali složenice spoja broj+imenica, kao što to čini Hamavand (2008). Njih smo razmatrali kao poseban tip imeničkih složenica, što će se vidjeti u analizi perifernih vrsta imeničkih složenica. I ovdje smo uočili potpuna preklapanja u sadržajnom smislu, ali nijesmo našli formalne korespondente u prevodu. Kao prevodni ekvivalenti našli su se imenica i sintagma (pridjev+imenica) i u oba slučaja jasno vidimo odraz domena mjere, u prvom slučaju u kvantitativnom, a u drugom u kvalitativom smislu.

Imenica+imenica PREMA

a. imenica; 1 primjer

knee-breeches (čakčire)

b. sintagma (pridjev+imenica); 1 primjer

low class hotel (jeftini hotel)

6.2.1.8. Odnosi u domenu pripadnosti

U okviru ovog domena nađeno je najviše imeničkih složenica (ukupno 91) a u većini slučajeva uočena su preklapanja u sadržajnom smislu. Formalnih preklapanja u strukturi nema (u crnogorskom nije nađena nijedna složenica), ali na planu sadržaja postoje preklapanja. Najviše prevodnih ekvivalenata su sintagme, a najviše onih tipa pridjev+imenica i onih sa prijedlogom “od”. Pridjevi u sintagmama su prisvojni, a prisvajaju ono što je izraženo imenicom. U sintagmama sa prijedlogom “od”, imenica koja

je u nominativu pripada imenici koja slijedi poslije prijedloga. U ovim slučajevima prijedlog “od” upućuje na pripadnost. Pored drugih sintagmi čije ćemo reprezentativne primjere vidjeti u prikazu, kao prevodni ekvivalent našla se i imenica. U nekim slučajevima, imenica sama po sebi ne izražava domen pripadnosti, kao na primjer: krevet (*bedstead*) ili grob (*grave-side*), ali u većini slučajeva možemo vidjeti da imenice kao prevodni ekvivalenti složenica koje funkcionišu u ovom domenu odražavaju pripadnost, izolovano ili u kontekstu. Na primjer, za imenicu cijev (*pistol-barrel*) koja se javlja u određenom kontekstu znamo da se odnosi na pištolj.

Imenica+imenica PREMA

- a. sintagma (pridjev+imenica); 26 primjera

garden-wall (baštenski zid),

cellar-door (podrumska vrata)

- b. višečlana imenička sintagma (sa prijedlogom “od”); 20 primjera

door-key (ključ od vrata),

apron-string (pojas od pregače)

- c. sintagma (imenica+imenica u genitivu); 17 primjera

cabbage-stalk (list kupusa),

cottage wall (zidovi kuće)

- d. višečlana imenička sintagma (druge vrste); 14 primjera

pistol-bullet (kugla iz pištolja),

hatband (traka na šeširu)

- e. imenica; 14 primjera

elbow-chair (naslonjača),

window-blinds (zavese)

6.2.1.9. Odnosi u domenu vršioca radnje

U okviru ovog domena nađena je 51 imenička složenica i uočena su potpuna preklapanja u sadržajnom smislu. S druge strane, formalnih preklapanja nema jer nije nađena nijedna složenica u crnogorskom. Ubjedljivo najviše prevodnih ekvivalenata su imenice koje se odnose na vršioca neke radnje, kao u primjerima: pisac (*book-writer*) ili

mljekar (*milkman*). Kao drugi prevodni ekvivalent koji takođe djeluje u domenu vršioca radnje su sintagme, a najviše onih tipa pridjev+imenica, kao na primjer: dućanski momci (*shop-boys*) ili seoski nadničar (*country-labourer*), gdje se pridjev odnosi na tip ili opis vršioca radnje. Ostali prevodni ekvivalenti su malobrojni, što će se i vidjeti u prikazu rezultata.

Imenica+imenica PREMA

a. imenica; 33 primjera

grave-digger (grobar),

coal-whipper (ugljar)

b. sintagma (pridjev+imenica); 9 primjera

village clerk (seoski ćata),

churchwarden (crkveni tutor)

c. sintagma (imenica+imenica u genitivu); 6 primjera

lord mayor (predsjednik opštine),

chairman (predsjednik skupa)

d. višečlana imenička sintagma; 2 primjera

house-lad (momak za sve),

police magistrate (sudija za istupna djela)

e. klauza; 1 primjer

washerwoman (prala je tuđe rublje)

f. poimeničeni pridjev; 1 primjer

cabin-boy ("mali")

6.2.1.10. Rezultati analize

Analiza književnog korpusa u smislu prevodnih ekvivalenata koje najproduktivniji tip engleske imeničke složenice može imati u crnogorskom jeziku pokazala je da na semantičkom nivou postoje potpuna preklapanja u svim domenima. Najviše složenica funkcioniše u domenu svrhe i pripadnosti, a prevodni ekvivalenti u crnogorskom jeziku funkcionišu u istim domenima kao i složenice čiji su ekvivalenti. Na gramatičkom planu, na osnovu rezultata iz svih domena, dobili smo sljedeće rezultate: kao sintagma

(pridjev+imenica, imenica+imenica u genitivu, sintagma sa prijedlogom “od”, sintagma sa prijedlogom “za” i druge višečlane imeničke sintagme) prevedene su 242 imeničke složenice, s tim da se najčešće javljala sintagma pridjev+imenica (94 primjera); kao imenica prevedeno je 112 složenica; 6 složenica je prevedeno kao prilog; 2 kao glagol; 1 kao klauza; 1 kao poimeničeni pridjev i nađena je svega jedna složenica koja za svoj prevodni ekvivalent ima složenicu, odnosno sraslicu.

Jedan tabelaran prikaz pružiće nam jasniji pregled raspodjele među prevodnim ekvivalentima koje smo naspram engleske imeničke složenice spoja imenica+imenica našli u crnogorskom jeziku:

	Prevodni ekvivalenti engleske imeničke složenice (imenica+imenica)	No.	
1.	Sintagma (pridjev+imenica)	94	= 242
	Sintagma sa prijedlogom “od”	50	
	Sintagma (imenica+imenica u genitivu)	35	
	Druge višečlane imeničke sintagme	63	
2.	Imenica	112	112
4.	Prilog	6	6
5.	Glagol	2	2
6.	Pridjev	1	1
7.	Klauza	1	1
8.	Sraslica	1	1
	UKUPNO		365

Slika 11.

Iz analize možemo još jednom potvrditi da naš jezik nema sklonost ka kompoziciji kao procesu tvorbe riječi i da formalnog preklapanja u prevodu uglavnom nema. Naime, najčešći prevodi engleskih složenica su sintagme i imenice kao proste ili izvedene riječi. Nađena je svega jedna složenica, odnosno sraslica u prevodu naspram 364 koliko smo ih našli u engleskom. Međutim, na značenjskom planu prevodni ekvivalenti funkcionišu u istim domenima kao i složenice čiji su ekvivalenti, pa tu postoje potpuna preklapanja.

6.2.2. Kompjuterski registar

U kompjuterskom korpusu pronađeno je 316 imeničkih složenica tipa imenica+imenica od 489 koliko smo ih ukupno pronašli. I ovdje smo, takođe, složenice prvo razvrstali po kognitivnim domenima i uporedili ih na tom planu, a onda ih kontrastirali sa prevodom na formalnom planu. Na kraju smo dali rezultate naše analize.

6.2.2.1. Odnosi u domenu svrhe

U ovom domenu nađeno je najviše imeničkih složenica (ukupno 102) i uočena su potpuna preklapanja u sadržajnom smislu. Formalnih preklapanja u strukturi u većini slučajeva nema, ali na semantičkom planu postoji potpuno preklapanje. Najviše prevodnih ekvivalenata su imenice koje funkcionišu u domenu svrhe, gledane u okviru datog konteksta, a nekad i izolovano. Kao drugi prevodni ekvivalent našla se višočlana imenička sintagma sa prijedlogom “za” koji izražava svrhu. Interesantno je da smo u ovom domenu našli 12 (polu)složenica i to tip imenica+imenica koji je u našem jeziku rijedak. Isto tako, našli smo par složenica koje su kurzivom ostavljene na engleskom jeziku.

Imenica+imenica PREMA

a. imenica; 39 primjera

sales tax (porez),

bookstore (knjižara)

b. višočlana imenička sintagma (sa prijedlogom “za”); 39 primjera

dialog box (okvir za dijalog),

data validation (mehanizam za proveru ispravnosti podataka)

c. (polu)složenica - pozajmljenica (imenica+imenica); 12 primjera

Web server (Web-server),⁶⁴

photoshop (fotošop)

⁶⁴ U prevodu nijesmo naišli na dosljedno pisanje kombinacija: *Web-stranica*, *Web-server*, *radio-operater* i sl., odnosno, negdje su riječi napisane sa crticom, a negdje ne. Klajn (2002) ovakve kombinacije u kojima oba dijela zadržavaju svoje značenje i svoj akcenat smatra polusloženicama, a one koje su nastale pod uticajem stranih jezika pozajmljenicama i piše ih sa crticom ili kao jednu riječ. Primjeri za to su: *meč-lopta*, *auto-gol*, *rok-muzika*, *šou-biznis*, *džin-tonik*; *liftboj*, *šoumen*, *džojstik* i sl.

d. sintagma (imenica+imenica u genitivu); 7 primjera

Web browser (čitač Weba),

comparison operator (operator poređenja)

e. izvorna engleska riječ; 5 primjera

Windows Installer (program *Windows Installer*),

discussion board (*discussion board*)

6.2.2.2. Odnosi u domenu stvaranja

U okviru ovog domena nađeno je 6 imeničkih složenica i uočena su potpuna preklapanja na semantičkom nivou. S druge strane, formalnih preklapanja u strukturi uglavnom nema jer je pronađena jedna složenica. Najviše prevodnih ekvivalenata su sintagme tipa pridjev+imenica.

Imenica+imenica PREMA

a. složenica - pozajmljenica (imenica+imenica); 1 primjer

movie clip (video-isečak)

b. sintagma (pridjev+imenica); 5 primjera

iron bar (čelična šipka)

plastic cover (plastični omot)

6.2.2.3. Odnosi u domenu lokacije

U okviru ovog domena nađeno je 18 imeničkih složenica i uočena su preklapanja na semantičkom nivou. Što se tiče same forme, preklapanja ima u određenom broju slučajeva, dakle, pronađeno je šest složenica kao prevodnih ekvivalenata. Ipak, najviše prevodnih ekvivalenata su imenice koje u kontekstu ili izolovano izražavaju domen lokacije.

Imenica+imenica PREMA

a. imenica; 13 primjera

memory space (memorija),

marketplace (tržište)

b. složenica (imenica+imenica); 5 primjera

Web transaction (Web-transakcija),

Web site (Web-lokacija)⁶⁵

6.2.2.4. Odnosi u domenu uzroka

U ovom domenu pronašli smo 29 imeničkih složenica i uočili potpuna preklapanja na nivou značenja, dok su nepoklapanja uočena na gramatičkom nivou. Najčešći prevodni ekvivalent su sintagme, sa prijedlogom “od” koji upućuje na uzrok i sintagma tipa imenica+imenica u genitivu. Složenice nismo pronašli.

Imenica+imenica PREMA

a. višečlana imenička sintagma (sa prijedlogom “od”); 12 primjera

virus breakdown (kvar od virusa),

oil spot (mrlja od ulja)

b. sintagma (imenica+imenica u genitivu); 11 primjera

computer networking (umrežavanje kompjutera),

fingerprint (otisak prsta)

b. imenica; 6 primjera

traffic jam (gužva),

keystroke (udarac)

6.2.2.5. Odnosi u domenu poređenja

U ovom domenu naišli smo na 24 imeničke složenice sa preklapanjem na semantičkom planu u većini slučajeva. Na primjer, u sintagmama tipa pridjev+imenica koje su se javile kao najčešći prevodni ekvivalent, u nekim slučajevima pridjev sam po sebi ne odražava domen poređenja, kao u primjeru: usko grlo (*bottleneck*), gdje ne postoji poređenje sa grlićem boce kao u engleskoj složenici. Međutim, u većini drugih primjera osjećamo domen poređenja, kao na primjer: četvrtaste zagrade (*square brackets*). Na formalnom planu naišli smo na nepoklapanja jer nije pronađena nijedna složenica. Kao što

⁶⁵ Vidi napomenu 64.

smo rekli, najčešći prevodni ekvivalent je sintagma spoja pridjev+imenica, a nekoliko složenica prevedeno je imenicom.

Imenica+imenica PREMA

a. sintagma (pridjev+imenica); 16 primjera

teamwork (timski rad),

pie chart (kružni dijagram)

b. imenica; 8 primjera

framework (okvir/okruženje),

dollar sign (dolar)

6.2.2.6. Odnosi u domenu vremena

U okviru ovog domena nađeno je 18 imeničkih složenica i uočena su potpuna preklapanja na planu značenja. S druge strane, formalnih preklapanja u strukturi nema, jer nije nađena nijedna složenica. Međutim, u šest primjera u zagradi je pored prevoda ostavljena kurzivom riječ na engleskom. Kao najčešći prevodni ekvivalent javila se sintagma tipa pridjev+imenica, zatim imenica+imenica u genitivu, dok su drugi prevodni ekvivalenti malobrojni.

Imenica+imenica PREMA

a. sintagma (pridjev+imenica); 10 primjera

timestamp (vremenski žig; u zagradi je ostavljen i izraz na engleskom),

timezone (vremenska zona)

b. sintagma (imenica+imenica u genitivu); 6 primjera

birthdate (datum rođenja),

expiry date (rok važenja)

c. višečlana imenička sintagma; 1 primjer

weekday (dan u nedelji)

d. glagol; 1 primjer

lifetime (for the *lifetime* of a time - dok *traje* sesija)

6.2.2.7. Odnosi u domenu mjere

U okviru ovog domena nijesmo naišli na imeničke složenice. Da ponovimo, ovdje nijesmo ubrajali složenice spoja broj+imenica, već smo ih razmatrali kao posebnu perifernu vrstu imeničkih složenica.

6.2.2.8. Odnosi u domenu pripadnosti

U okviru ovog domena nađeno je ukupno 95 imeničkih složenica, a u većini slučajeva uočena su preklapanja u sadržajnom smislu. Formalnih preklapanja ima malo. Naime, nađeno je 14 (polu)složenica kao prevodnih ekvivalenta od kojih su sve spoj dvije imenice u nominativu, odnosno pozajmljene su iz engleskog jezika. Interesantno je da je u 16 primjera u zagradi pored prevoda ostavljena kurzivom riječ na engleskom. Najviše prevodnih ekvivalenata su sintagme tipa imenica+imenica u genitivu. Kao drugi prevodni ekvivalent javila se sintagma spoja pridjev+imenica, gdje je pridjev prisvojni, pa je samim tim očigledno funkcionisanje u domenu pripadnosti. Ostali prevodni ekvivalenti su malobrojniji.

Imenica+imenica PREMA

a. sintagma (imenica+imenica u genitivu); 46 primjera

keyname (ime ključa),

database (baza podataka)

b. sintagma (pridjev+imenica); 24 primjera

username (korisničko ime; u zagradi je ostavljen i izraz na engleskom),

server log (serverski dnevnik)

c. složenica (imenica+imenica); 14 primjera

radio button (radio-dugme),

Web document (Web-dokument)⁶⁶

d. imenica; 7 primjera

willpower (trud),

keyboard (tastatura)

⁶⁶ Vidi napomenu 64.

e. višečlana imenička složenica; 4 primjera

user strings (znakovni nizovi koje unose korisnici),

hostname (ime računara sa kojeg se pristupa mreži; u zagradi je ostavljen i izraz na engleskom)

6.2.2.9. Odnosi u domenu vršioca radnje

U ovom domenu našli smo 24 imeničke složenice i uočena su potpuna preklapanja u sadržajnom smislu. S druge strane, formalnih preklapanja u strukturi u većini slučajeva nema, jer su pronađene svega 4 (polu)složenice kao prevodni ekvivalenti. Ubjedljivo najviše prevodnih ekvivalenata su imenice koje označavaju subjekat koji vrši neku radnju, kao na primjer: *computer programmer* (programer). Među ostalim prevodnim ekvivalentima su sintagme (spojevi: pridjev+imenica i imenica+imenica u genitivu) koje takođe funkcionišu u ovom domenu, pa se pridjevom ili imenicom sužava, odnosno približava značenje upravnog člana koji upućuje na vršioca radnje.

Imenica+imenica PREMA

a. imenica; 11 primjera

salespeople (prodavci)

computer programmer (programer)

b. sintagma (pridjev+imenica); 5 primjera

software engineer (softverski programer)

social worker (socijalni radnik)

c. sintagma (imenica+imenica u genitivu); 4 primjera

cardholder (vlasnik kartice)

Web developer (programer Weba)

d. složenica (imenica+imenica); 4 primjera

placeholder (plejsholder)

radio operator (radio-operator)⁶⁷

⁶⁷ Vidi napomenu 64.

6.2.1.10. Rezultati analize

Analiza kompjuterskog korpusa engleske imeničke složenice tipa imenica+imenica pokazala je da na semantičkom nivou postoje potpuna preklapanja u svim domenima. Ubedljivo najviše engleskih složenica funkcioniše u domenu svrhe i pripadnosti, a prevodni ekvivalenti u crnogorskom jeziku funkcionišu u istim domenima kao i složenice čiji su ekvivalenti. Na gramatičkom planu, kada uzmemo u obzir rezultate dobijene iz svih domena, rezultati su sljedeći: kao sintagma (pridjev+imenica, imenica+imenica u genitivu, sintagma sa prijedlogom “od”, sintagma sa prijedlogom “za” i druge višečlane imeničke sintagme) prevedeno je 190 imeničkih složenica, s tim da se kao najčešća javljala sintagma imenica+imenica u genitivu (74 primjera); kao imenica prevedene su 84 složenice; 36 složenica je prevedeno (polu)složenicom koja je pozajmljena iz engleskog; 5 je ostavljeno na engleskom jeziku kurzivom bez prevoda i jedna je prevedena kao glagol.

Prikazana na pregledniji način ova analiza izgleda ovako:

	Prevodni ekvivalenti engleske imeničke složenice (imenica+imenica)	No.	
1.	Sintagma (imenica+imenica u genitivu)	74	= 190
	Sintagma (pridjev+imenica)	60	
	Sintagma sa prijedlogom “za”	39	
	Druge višečlane imeničke sintagme	17	
2.	Imenica	84	84
3.	(Polu)složenica (imenica+imenica)	36	36
4.	Izvorna engleska riječ	5	5
5.	Glagol	1	1
	UKUPNO		316

Slika 12.

Iz analize možemo još jednom potvrditi da naš jezik nema sklonost ka kompoziciji kao procesu tvorbe riječi i da formalnog preklapanja u prevodu u većini slučajeva nema. Tamo gdje ima preklapanja, odnosno gdje su složenice prevedene složenicama ili polysloženicama, to su pozajmljenice iz engleskog jezika koje nijesu karakteristične za naš

jezik. Nađeno je 36 (polu)složenica u prevodu naspram 316 koliko smo ih našli u engleskom. Međutim, to i nije tako malo, kad se prisjetimo da je u književnom korpusu nađena svega jedna. Najčešći prevodni ekvivalenti engleskih složenica su sintagme i imenice kao proste ili izvedene riječi. Ipak, da ponovimo, na značenjskom planu prevodni ekvivalenti funkcionišu u istim domenima kao i složenice čiji su ekvivalenti, pa tu postoje potpuna preklapanja.

Razlog za neprevođenje ili pozajmljivanje izraza na šta smo naišli u kompjuterskom korpusu nalazimo u brzom ekspanziji tehnologije, pa se, kao što smo vidjeli, u nedostatku adekvatnih prevoda nekad ne koriste ni pozajmljenice, već izvorne engleske riječi. Naime, u većini jezika sa manjim brojem govornika, najviše promjena u leksici dešava se pozajmljivanjem riječi iz drugih jezika, prije svega engleskog u posljednje vrijeme. Ekonomska moć Amerike diktira da anglicizmi dobijaju sve više prostora u jezicima manjih država, koji ulaze u jezik preko tehnološke ekspanzije, novih kompjuterskih mreža i sajtova. Najveći dio dokumenata o kompjuterima, telefoniji i sajber kriminalu objavljeno je na engleskom jeziku, pa je karakteristika crnogorskog kompjuterskog jezika posuđivanje iz engleskog jezika. Vidjeli smo da sa novim riječima u naš jezik ulaze i novi spojevi koji nijesu karakteristični za naš jezik i da često nailazimo na engleske riječi koje nijesu prilagođene našem jeziku u smislu transkripcije.

6.3. Kontrastivna analiza manje produktivnih tipova imeničke složenice

Kao što smo već rekli, manje produktivni tipovi imeničke složenice upoređivaće se na nivou njihove strukture, primjenjujući princip prevodne ekvivalencije. I ovdje ćemo analizu podijeliti na dva dijela: književni i kompjuterski korpus i na kraju prikazati rezultate. Da se podsjetimo, u manje produktivne tipove imeničke složenice ubrajamo tipove: gerund+imenica (*frying pan*), imenica+gerund (*family planning*), glagol+imenica (*kill-joy*), imenica+glagol (*sunshine*), glagol+glagol (*make-believe*), pridjev+imenica (*fast-food*), partikula+imenica (*off-islander*), zamjenica+imenica (*she-goat*), broj+imenica (*six-pack*), složenice sa frazom (*son-in-law*), višečlana složenica (*toy car crusher*) i neoklasične složenice (*astrophysics*).

6.3.1. Književni registar

U književnom korpusu pronađene su 164 imeničke složenice perifernih tipova od ukupno 529. U kontrastiranju engleskog teksta sa prevodom naišli smo na sljedeće odnose.

1) gerund+imenica PREMA

- a. sintagma (pridjev+imenica); 3 primjera

frying-pan (plitki kotlić),

dressing-gown (sobna haljina)

- b. višečlana imenička sintagma; 3 primjera

toasting-fork (viljuška za prženje hleba),

melting-pot (lonac za topljenje)

- c. imenica; 1 primjer

hiding-place (skrovište)

2) imenica+gerund PREMA

- a. sintagma (glagol+imenica); 3 primjera

tea-drinking (popiti čaj),

brickmaking (postati zidar)

- b. sintagma (imenica+imenica u genitivu); 2 primjera

cock-fighting (borba petlova),

badger-drawing (nadvlačenje jazavaca)

- c. imenica; 1 primjer

housekeeping (domaćinstvo)

3) glagol+imenica PREMA

- a. imenica; 13 primjera

breakfast (doručak),

watchword (lozinka)

- b. višečlana imenička sintagma; 4 primjera

study door (vrata sobe za rad),

spring gun (puška koja je sama okinula)

c. sintagma (pridjev+imenica); 3 primjera

leap-year (prestupna godina),

watchman (noćni stražar)

4) imenica+glagol PREMA

a. imenica; 3 primjera

daybreak (zora),

sunshine (sunce)

b. sintagma (pridjev+-imenica); 2 primjera

double-knock (dvostruki udarac),

bodyguard (kraljeva garda)

c. sintagma: imenica+imenica u genitivu; 1 primjer

chimney-sweep (čistač dimnjaka)

d. glagol; 1 primjer

leg-bail (umaći/umakne)

5) pridjev+imenica PREMA

a. sintagma (pridjev+imenica); 34 primjera

top-boots (posuvraćene čizme),

deadweight (teško breme)

b. imenica; 33 primjera

wedding ring (burma),

nobleman (plemić)

c. pridjev; 2 primjera

madman (pomahnitao),

top-sawyer (*top-sawyer among you all* - bolji od svih vas)

d. sintagma (imenica+imenica u genitivu); 2 primjera

Greenland (zemlja žutokljunaca),

rag-merchant (trgovac rita)

e. glagol; 1 primjer

good-humour (*encourage any symptoms of good humor*- oraspoložiti)

f. višečlana imenička sintagma; 1 primjer

backparlour (sobica iza radnje)

g. sraslica; 1 primjera

grandmother (staramajka)

h. složenica sa vezanom leksičkom morfemom; 1 primjer

masterpiece (remek-delo)

6) partikula+imenica PREMA

a. imenica; 10 primjera

undertaker (pogrebnik),

by-path (staza)

b. sintagma (pridjev+imenica); 4 primjera

by-ways (zaklonjena mjesta),

underjaw (donja vilica)

c. višečlana imenička sintagma; 1 primjer

bystander (čovjek koji sa strane posmatra)

d. sintagma (imenica+imenica u genitivu); 1 primjer

outbreak (nalet besa)

7) zamjenica+imenica PREMA

a. složenica (zamjenička osnova sa spojnim vokalom+imenica); 6 primjera

self-devotion (samopregor),

self-reproach (samoprekor)

b. zamjenica; 1 primjer

self-possession (*recover self-possession* - došavši ponovo sebi)

c. prilog; 1 primjer

self-approval (*with self-approval* - samozadovoljno)

8) broj+imenica PREMA

sintagma (broj+imenica); 2 primjera

sevenpence (sedam penija),

twopence (dva penija)

9) složenice sa frazom PREMA

imenica; 5 primjera

hide-and-seek (žmurka),

daughter-in-law (snaha)

10) višečlana imenička složenica PREMA

a. višečlana imenička sintagma; 5 primjera

horse-hair seat (sjedišta postavljena od konjske dlake),

fried-fish warehouse (radnja sa prženom ribom)

b. sintagma (imenica+imenica u genitivu); 4 primjera

book-stall keeper (prodavac knjiga),

workhouse master (upravnik sirotinjskog doma)

c. sintagma (pridjev+imenica); 1 primjer

breakfast-table (jutarnja trpeza)

11) neoklasične složenice PREMA

a. složenica sa vezanom leksičkom morfemom; 3 primjera

melodrama (melodrama),

amphitheatre (amfiteatar)

b. imenica; 2 primjera

telescope (durbin),

biography (životopis)

c. sintagma (pridjev+imenica); 1 primjer

anteroom (prednja soba)

12) U analizi korpusa naišli smo na dva primjera imeničke složenice spoja imenica+partikula koji nijesmo našli u literaturi o lingvističkim analizama imeničkih složenica. Naime, to su *looker-on* i *passer-by* i oba su prevedena imenicom: gledalac i prolaznik.

13) Složenice tipa glagol+glagol nijesu pronađene u književnom korpusu.

6.3.1.1. Rezultati analize

Kada sumiramo rezultate dobijene analizom književnog korpusa u smislu prevodnih ekvivalenata koje manje produktivni tipovi engleske imeničke složenice mogu imati u crnogorskom jeziku reći ćemo da je: kao sintagma (pridjev+imenica, imenica+imenica u genitivu, glagol+imenica, broj+imenica, višečlana imenička sintagma) prevedeno 77 složenica, kao imenica 70 složenica, 4 složenice su prevedene kao složenice sa zavisnom leksičkom morfemom, 6 složenica imaju kao svoje korespondente složenice (svih šest su tipa zamjenica+imenica), 2 složenice prevedene su kao glagoli, 2 kao pridjevi, 1 kao prilog, 1 kao zamjenica i nađena je jedna sraslica.

Uporedna analiza perifernih tipova engleske imeničke složenice u književnom korpusu i njenih prevodnih ekvivalenata u crnogorskom pregledno je prikazana na sljedeći način:

	Prevodni ekvivalenti perifernih tipova engleske imeničke složenice	No.	
1.	Sintagma (pridjev+imenica)	48	= 77
	Višečlana imenička sintagma	14	
	Sintagma (imenica+imenica u genitivu)	10	
	Sintagma (glagol+imenica)	3	
	Sintagma (broj+imenica)	2	
2.	Imenica	70	70
3.	Složenica sa zavisnom leksičkom morfemom	4	= 11
	Složenica (zamjenica+imenica)	6	
	Sraslica	1	
4.	Glagol	2	2
5.	Pridjev	2	2
6.	Prilog	1	1
7.	Zamjenica	1	1
	UKUPNO		164

Slika 13.

I ova analiza pokazuje da formalnog preklapanja u prevodu uglavnom nema i da naš jezik nije sklon kompoziciji. Naime, najčešći prevodni ekvivalenti engleskih složenica u crnogorskom su sintagme, i to kombinacija pridjeva i imenice ili, pak, imenice kao proste ili izvedene riječi. Složenica u koje smo ubrojili i sraslice i složenice sa zavisnom leksičkom morfemom nađeno je svega 11 primjera, naspram 164 koliko smo ih našli u engleskom.

6.3.2. Kompjuterski registar

U kompjuterskom korpusu pronađene su 173 imeničke složenice perifernih tipova od 489 koliko ih je ukupno pronađeno. U kontrastiranju engleskog teksta sa prevodom na crnogorski jezik naišli smo na sljedeće odnose.

1) gerund+imenica PREMA

a. sintagma (pridjev+imenica); 5 primjera

programming language (programski jezik),

operating system (operativni sistem)

b. višečlana imenička sintagma; 2 primjera

shopping basket (korpa za kupovinu; u zagradi je ostavljen i izraz na engleskom),

processing strings (obrada znakovnih nizova)

c. imenica; 1 primjer

launching pad (platforma)

2) imenica+gerund PREMA

a. sintagma (imenica+imenica u genitivu); 4 primjera

file locking (zaključavanje datoteke),

data hiding (skrivanje podataka)

b. višečlana imenička sintagma; 2 primjera

cellspacing (razmak između polja; u zagradi je ostavljen izraz i na engleskom),

cellpadding (razmak između margina; u zagradi - izraz na engleskom)

c. sintagma (pridjev+imenica); 1 primjer

air conditioning (rashladni uređaj),

d. složenica (pozajmljenica); 1 primjer

spellchecking (spelčeking)

3) glagol+-imenica PREMA

a. izvorne engleske riječi; 9 primjera

gettype (*gettype*),

clip art (*clip art*)

b. sintagma (pridjev+imenica); 8 primjera

copyright (autorsko pravo),

spreadsheet (tabelarno izračunavanje)

c. imenica; 4 primjera

guidelines (smjernice),

flowchart (dijagram)

d. sintagma (imenica+imenica u genitivu); 2 primjera

join condition (uslov spajanja),

type cast (konverzija tipova)

e. višečlana imenička sintagma; 2 primjera

spell checker (program za proveru pravopisa),

check box (polje za potvrdu na obrascu)

4) imenica+glagol PREMA

a. imenica; 4 primjera

household (domaćinstvo),

bookmark (obeleživač)

b. višečlana imenička sintagma; 3 primjera

carriages return (znak za povratak na početak reda),

line break (oznaka za kraj reda)

c. sintagma: imenica+imenica u genitivu; 1 primjer

error check (proveravanje grešaka)

5) glagol+glagol PREMA

klauza; 1 primjer

must-see (posetite je obavezno)

6) pridjev+imenica PREMA

a. sintagma (pridjev+imenica); 24 primjera

whitespace (prazan prostor),

credit card (kreditna kartica)

b. imenica; 12 primjera

wildcard (džoker),

blueprint (projekat)

c. (polu)složenica (pozajmljenica); 3 primjera

bestseller (bestseller),

hard drive (hard-drajv)

d. izvorna engleska riječ; 3 primjera

flat file (flat file)

userdate (userdate)

e. imenica (pozajmljenica); 2 primjera

hardware (hardver),

software (softver)

f. sintagma (imenica+imenica u genitivu); 2 primjera

equal sign (znak jednakosti),

tablename (ime tabele)

g. višečlana imenička sintagma; 2 primjera

typed language (jezik sa veoma slabom proverom tipova),

newline (znak za prelazak u novi red)

h. složenica (pridjevska osnova sa spojnim vokalom+imenica); 1 primjer

wholesaler (veletrgovac)

7) partikula+imenica PREMA

a. imenica; 7 primjera

offset (pomjeraj, pomak),

overview (pregled)

b. imenica (pozajmljenica); 5 primjera

online (onlajn),

interface (interfejs)

c. sintagma (pridjev+imenica); 2 primjera

uppercase (velika slova),

backticks (inverzni polunavodnici)

d. višečlana imenička sintagma; 1 primjer

underscore (znak za podvlačenje)

8) broj+imenica PREMA

imenica; 1 primjer

firstname (ime)

9) višečlana imenička složenica PREMA

a. višečlana imenička sintagma; 26 primjera

server-side scripting language (serverski skript jezik),

shell script style (skriptovi komandnog okruženja)

b. izvorna engleska riječ; 22 primjera

World Wide Web (*World Wide Web*),

Web Services Description Language (*Web Services Description Language*)

c. sintagma (pridjev+imenica); 2 primjera

client-side technologies (klijentske tehnologije),

post office box (poštanski fah)

10) neoklasične složenice PREMA

složenica sa vezanom leksičkom morfemom; 8 primjera

pseudo code (pseudokod),

metadata (metapodaci)

11) Složenice tipa glagol+glagol, zamjenica+imenica i složenice sa frazom nijesu pronađene u kompjuterskom korpusu.

6.3.2.1. Rezultati analize

Ishod analize kompjuterskog korpusa u smislu prevodnih ekvivalenata, odnosno korespondenata manje produktivnih tipova engleske imeničke složenice izgleda ovako: 89 složenica prevedeno je kao sintagma (pridjev+imenica, imenica+imenica u genitivu, višečlana imenička sintagma), 34 je ostavljeno na engleskom jeziku kurzivom bez prevoda, 29 je prevedeno kao imenica, 8 kao složenice sa vezanom leksičkom morfemom, 7 kao imenice koje je crnogorski jezik pozajmio iz engleskog, 4 kao složenice i polusloženice

koje je crnogorski jezik pozajmio iz engleskog, nađena je jedna složnica tipa POs + imenica i jedna klauza kao prevodni ekvivalent.

Sljedeći tabelarni prikaz pružiće nam jasniji pregled ove analize:

	Prevodni ekvivalenti perifernih tipova engleske imeničke složnice	No.	
1.	Sintagma (pridjev + imenica)	42	= 89
	Višečlana imenička sintagma	38	
	Sintagma (imenica+imenica u genitivu)	9	
2.	Izvorna engleska riječ	34	34
3.	Imenica	29	= 36
	Imenica (pozajmljenica)	7	
4.	Složnica sa zavisnom leksičkom morfemom	8	= 13
	(Polu)složnica (pozajmljenica)	4	
	Složnica (POs + imenica)	1	
5.	Klauza	1	1
	UKUPNO		173

Slika 14.

Ni u kompjuterskom registru naš jezik nema puno složnica, pa formalnog preklapanja u prevodu uglavnom nema. Najčešći prevodni ekvivalent engleskih složnica su sintagme, i to uglavnom kombinacija pridjeva i imenice ili višečlane imeničke sintagme. Za razliku od književnog korpusa na drugom mjestu kao prevodni ekvivalenti našle su se složnice ostavljene kurzivom na engleskom jeziku, bez prevođenja. Složnica u koje smo ubrojili i složnice sa zavisnom leksičkom morfemom i složnice koje je crnogorski jezik pozajmio iz engleskog i samo ih prilagodio našem pismu nađeno je svega 13 primjera.

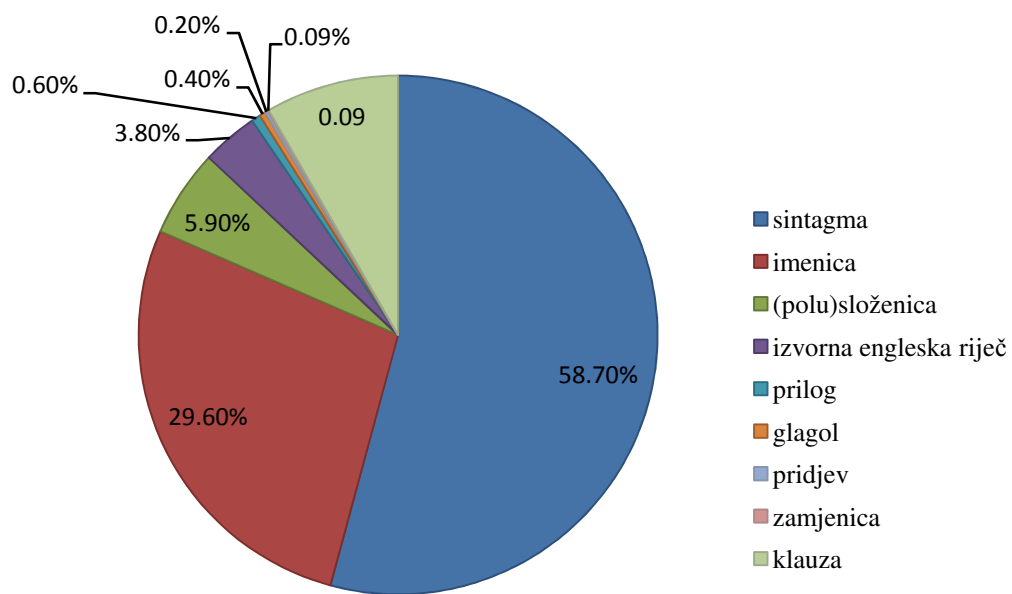
6.4. Zaključak o kontrastivnoj analizi

Sumirajući rezultate analiza svih tipova imeničkih složnica i to kod oba registra, zaključujemo da u našem jeziku nema puno složnica, za razliku od engleskog jezika.

Naime, na planu sadržaja i značenja u oba registra postoji preklapanje, dok su nepoklapanja nađena na gramatičkom nivou. U cjelokupnom književnom korpusu u crnogorskom jeziku pronađeno je 10 složenica i polusloženica i 2 sraslice kao prevodni ekvivalent naspram 529 koliko smo ih našli u engleskom jeziku. U kompjuterskom korpusu taj broj je malo veći. Dakle, našli smo 49 (polu)složenica, uglavnom tipa imenica+imenica, naspram 489 koliko smo našli u jeziku originala. Pored toga, izvjestan broj složenica u kompjuterskom registru ostavljen je kurzivom na engleskom pored prevoda, a jedan broj složenica nije preveden, već i u prevodu imamo izvornu englesku riječ. Takav slučaj ne postoji u književnom korpusu. Ipak, najčešći prevodni ekvivalent u oba registra je sintagma, i to tipovi: pridjev+imenica i imenica+imenica u genitivu.

Brojčani i procentualni rezultati poređenja na formalnom nivou uzimajući u obzir oba registra i sve vrste imeničkih složenica mogu se pregledno prikazati na sljedeći način:

	Prevodni ekvivalenti engleske imeničke složenice	No.		%
1.	Sintagma (pridjev+imenica)	242	= 598	58.74 %
	Sintagma (imenica+imenica u genitivu)	128		
	Druge vrste imeničkih sintagmi	226		
2.	Imenica	302	302	29.66 %
3.	(Polu)složenica (imenica+imenica)	36	= 61	5.99 %
	Složenica sa zavisnom leksičkom morfemom	12		
	Složenica (zamjenica+imenica)	6		
	Srube vrste složenica	5		
	Sraslica	2		
4.	Izvorna engleska riječ	39	39	3.83 %
5.	Prilog	7	7	0.68 %
6.	Glagol	5	5	0.49 %
7.	Pridjev	3	3	0.29 %
8.	Klauza	2	2	0.19 %
9.	Zamjenica	1	1	0.09 %
	UKUPNO		1018	100.00 %

Slika 15.

7. ZAKLJUČAK

U ovom radu pošli smo od teze da “rad koji hoće da dobije kvalifikativ *naučnoistraživački* mora da polazi od jednog određenog problema i da se zasniva na činjenicama do kojih se dolazi istraživanjem“ (Šamić: 1977: 13). Pored toga, te se činjenice dalje moraju analizirati i interpretirati na adekvatan način. U skladu sa tim, pristupili smo analiziranju imeničkih složenica u engleskom i crnogorskom jeziku i njihovom poređenju na osnovu odabranog korpusa. Rad smo podijelili na sljedećih sedam dijelova.

U uvodu smo dali osnovne informacije o našoj temi i postulatima na kojima počiva uporedna analiza. Predstavili smo motive koji su nas pokrenuli za jedno ovakvo istraživanje, kao i teme o kojima se govorilo u ostalim poglavljima ovog rada.

U drugom poglavlju, dali smo teorijske postavke na kojima je zasnovana naša analiza, odnosno osnovna polazišta kognitivne lingvistike. Predstavili smo kognitivne principe, operacije, mehanizme i opisali kompoziciju kao tvorbeni proces u okviru kognitivne lingvistike. Na kraju, predstavili smo kognitivne domene u kojima imeničke složenice funkcionišu i dali njihov tabelaran prikaz koji nam je bio osnova za kontrastivnu analizu imeničkih složenica na nivou kognitivnih domena.

U trećem poglavlju bavili smo se procesom kompozicije i imeničkim složenicama u engleskom jeziku. Predstavili smo probleme u definisanju engleske složenice i glavne kriterijume za njeno određivanje. Zatim smo prikazali kako se one ortografski mogu predstaviti. U trećem odjeljku dali smo niz najbitnijih lingvističkih analiza i klasifikacija imeničkih složenica u engleskom jeziku.

U četvrtom poglavlju bavili smo se crnogorskim imeničkim složenicama. Prvo smo definisali koje se strukture smatraju složenicama i rekli nešto o ulozi spojnih vokala. Zatim smo dali niz lingvističkih analiza srpskih/hrvatskih i srpskohrvatskih imeničkih složenica, jer postojeća crnogorska gramatika (Čirgić et al.: 2011) ne bi udovoljila potrebama magistarskog rada. Uočili smo nedostatak opširnijih lingvističkih analiza ove kategorije u odnosu na engleski jezik.

U petom poglavlju dali smo kratko poređenje izabrane kategorije na teorijskom nivou. Naime, podsjetili smo koji tipovi imeničkih složenica postoje u engleskom, a koji u crnogorskom jeziku. Na kraju, dali smo pregledan tabelaran prikaz ovog poređenja koji nam je poslužio kao osnova za kontrastivnu analizu na nivou strukture, odnosno sastavnih elemenata od kojih je imenička složenica sastavljena.

Šesto poglavlje je posvećeno kontrastivnoj analizi i podijeljeno je na nekoliko odjeljaka. Prvo smo opisali model naše uporedne analize i podijelili je na dva dijela: analiza najproduktivnijeg tipa imeničke složenice (spoj imenica+imenica) i analiza perifernih tipova imeničkih složenica. Kod obje analize prvo smo obradili i prikazali rezultate iz književnog korpusa, a onda iz kompjuterskog. Na kraju svake analize, dali smo tabelaran prikaz sa brojčanim rezultatima od najčešćeg ka najrjeđem prevodnom ekvivalentu koji je pronađen u crnogorskom jeziku. U zaključku analize dali smo cjelokupne rezultate uzimajući u obzir sve pronađene imeničke složenice u oba korpusa. Rezultati analize na formalnom nivou pokazali su da crnogorski jezik nije sklon kompoziciji kao procesu tvorbe riječi, jer je naspram ukupno 1018 imeničkih složenica pronađenih u tekstovima na engleskom jeziku u prevodu pronađena svega 61 složenica (uključujući i polysloženice i sraslice). S druge strane, analiza na nivou kognitivnih domena pokazala je da svi prevodni ekvivalenti u crnogorskom jeziku funkcionišu u istim domenima kao i imeničke složenice čiji su ekvivalenti.

U sedmom poglavlju ukratko smo ponovili osnovne pretpostavke od kojih smo pošli u analizi i predstavili njene rezultate. Da sumiramo, cilj ovog rada bio je da na osnovu modela koji smo zasnovali na principima kognitivne lingvistike uporedimo opise i lingvističke analize imeničkih složenica u engleskom i crnogorskom jeziku, sprovedemo kontrastivnu analizu na dva nivoa (nivo kognitivnih domena i nivo strukture) i da na osnovu te analize damo zaključke na oba nivoa. Namjera nam je bila da na jedan koncizan način uobličimo i predstavimo lingvističke opise kontrastirane kategorije i rezultate dobijene iz kontrastivne analize u jednu cjelinu koja će dati jedan skroman doprinos poređenju ova dva jezika i opisu imeničkih složenica u crnogorskom jeziku.

BIBLIOGRAFIJA

- 1) Babić, S. (2002) *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Nakladni zavod Globus, Zagreb.
- 2) Barić, E. (1980) *Imeničke složenice neprefiksalne i nesufiksalne tvorbe*, Hrvatsko filološko društvo/Znanstvena biblioteka, Zagreb.
- 3) Bauer, L. (1983) *English Word-formation*, Cambridge University Press, Cambridge.
- 4) Benczes, R. (2006) *Creative Compounding in English*, John Benjamins Publishing Co, Amsterdam/ Philadelphia.
- 5) Bojović, B. (2010) *Leksika u kriminološkom registru*, Obodsko slovo - Podgorica.
- 6) Bugarski R. (1991) *Uvod u opštu lingvistiku*, ZUNS, Beograd.
- 7) Bujas, Ž. (2008) *Veliki englesko-hrvatski rječnik*, Nakladni zavod Globus, Zagreb.
- 8) Cook, G. (2003) *Applied Linguistics*, Oxford University Press, New York.
- 9) Croft, W. & D.A.Cruse (2004) *Cognitive linguistics*, Cambridge University Press, Cambridge.
- 10) Čirgić, A., I. Pranjković i J. Silić (2010) *Gramatika crnogorskoga jezika*, Ministarstvo prosvjete i nauke, Podgorica.
- 11) Ćorić, B. (2008) *Tvorba imenica u srpskom jeziku*, Društvo za srpski jezik i književnost Srbije, Beograd.
- 12) Dickens, Ch. (1998) *Oliver Twist*, Tom Doherty Associates, LLC, New York.
- 13) Dikens, Č. (2011) *Oliver Twist* (u prevodu dr Božidara Markovića), Vijesti Daily Press, Podgorica.
- 14) Downing, A. & Ph. Locke (2006) *English Grammar: A University course*, Routledge Taylor & Francis Group, London and New York.
- 15) Đorđević, R. (2004) *Uvod u kontrastiranje jezika*, Filološki fakultet, Beograd.
- 16) Evans, V. & M. Green (2006) *Cognitive Linguistics : An Introduction*, Lawrence Erlbaum Associates, New Jersey.
- 17) Fernandes - Domingues, J. (2009) *Productivity in English Word-formation: An approach to N+N compounding*, Peter Lang AG, International Academic Publishers, Bern.

- 18) Hamawand, Z. (2008) *Morphology in English: Word Formation in Cognitive Grammar*, Continuum International Publishing Group, London/ New York.
- 19) Hewings, M. (1999) *Advanced Grammar in Use*, Cambridge University Press, Cambridge.
- 20) Ibarretxe-Antuñano, I. (2004) *What's Cognitive Linguistics? A new framework for the study of Basque*, in web-based journal "Cahiers" - Association for French Language Studies, 10.2: 3-31. (<http://www.afls.net/cahiers/cover10.2.php>)
- 21) Ilić, M. (1996) *Naučno istraživanje: opšta metodologija*, Filološki fakultet - Beograd, Beograd.
- 22) Jackendoff, R. (2003) *Meaning and the Lexicon*, Oxford University Press, New York.
- 23) Julien, M. (2002) *Syntactic Heads and Word Formation*, Oxford University Press, New York.
- 24) Klajn, I. (2002) *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku: prvi deo (slaganje i prefiksacija)*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
- 25) Klajn, I. (2003) *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku: drugi deo (sufiksacija i konverzija)*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
- 26) Kristal, D. (2012) *Internetska lingvistika: Priručnik za studente*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica.
- 27) Kroeger, P.R. (2005) *Analyzing Grammar: An Introduction*, Cambridge University Press, Cambridge.
- 28) Lackoff, G. (1987) *Woman, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*, The University of Chicago Press, Chicago/ London.
- 29) Lakić, I. i N. Kostić (eds.) (2009) *Jezici i kulture u kontaktu: Zbornik radova*, Institut za strane jezike, Podgorica.
- 30) Langacker, R.W. (1987) *Foundations of Cognitive Grammar: Theoretical prerequisites*, Stanford University Press, California.
- 31) Langacker, R.W. (2008) *Cognitive Grammar: A Basic Introduction*, Oxford University Press, New York.
- 32) Langacker, R.W. (2002) *Concept, Image and Symbol: The Cognitive Basis of Grammar*, Walter de Gruyter GmbH & Co. KG, Berlin.

- 33) Lieber R. & P. Štekauer (eds.) (2009) *The Oxford Handbook of Compounding*, Oxford University Press, Oxford.
- 34) Meyer, F. Ch. (2002) *English Corpus Linguistics: An Introduction*, Cambridge University Press, Cambridge.
- 35) Onysko, A. & S. Michel (eds.) (2010) *Cognitive Perspectives on Word Formation*, Walter de Gruyter GmbH & Co. KG, Berlin/ New York.
- 36) Perović, M.A., J. Silić i Lj. Vasiljeva (eds.) (2009) *Pravopis crnogorskog jezika sa pravopisnim rječnikom*, Ministarstvo prosvjete i nauke, Podgorica.
- 37) Plag, I. (2003) *Word- Formation in English*, Cambridge University Press, Cambridge.
- 38) Quirk, R., S. Greenbaum, G. Leech & J. Svartvik (1985) *A Comprehensive Grammar of Contemporary English*, Longman, London.
- 39) Radford, A. et al. (2009) *Linguistics: An Introduction*, Cambridge University Press, Cambridge.
- 40) Ryder, M. E. (1994) *Ordered Chaos - The Interpretation of English Noun-noun Compounds*, University of California Press, Berkeley/Los Angeles/London.
- 41) Schmid, H. & S. Handl (eds.) (2010) *Cognitive Foundations of Linguistic Usage Patterns*, Walter de Gruyter GmbH & Co. KG, Berlin/ New York.
- 42) Seneca, L. A. (1917) *Moral Epistles* (translated by Richard M. Gummere), Cambridge, Mass: Harvard UP.
- 43) Stanojčić, Ž., Lj. Popović i S. Micić (1989) *Savremeni srpskohrvatski jezik i kultura izražavanja: Udžbenik za I, II, III i IV razred srednje škole*, ZUNS Beograd/ ZIU Novi Sad.
- 44) Šamić, M. (1977) *Kako nastaje naučno djelo: Uvođenje u metodologiju i tehniku naučnoistraživačkog rada (opšti pristup)*, Svjetlost, Sarajevo.
- 45) Štekauer, P. (2000) *English Word-formation: A history of Research*, Gunter Narr Verlag Tübingen, Tübingen.
- 46) Štekauer, P. & R. Lieber (eds.) (2005) *Handbook of Word-Formation*, Springer, Netherlands.
- 47) Vujaklija, M. (1980) *Leksikon stranih reči i izraza*, Prosveta, Beograd.

- 48) Weinreich, U. (1953) *Languages in Contact*, Publications of the Linguistics Circle of New York, New York.
- 49) Welling, L. & L. Thompson (2003) *PHP and MySQL Web Development*, Sams Publishing, Indianapolis.
- 50) Welling, L. & L. Thompson (2004) *PHP i MySQL Razvoj aplikacija za Web* (u prevodu Andona Kartalovskog i Aleksandra Kocića), Mikro knjiga, Beograd.
- 51) Willems, D. et al. (eds.) (2003) *Contrastive Analysis in Language: Identifying Linguistic Units of Comparison*, Palgrave Macmillan, New York.